

Åke Iggström

Ett altruistiskt samhälle

Om ett rättvist ekonomiskt system

Ett altruistiskt samhälle –
Om ett rättvist ekonomiskt system

© Åke Iggström 2014
www.altruistiskt.se

Sättning: Åsa Enmark
Omslag: Lars André
Omslagsillustration: Art4all/Shutterstock

Tryckt hos ScandBook i Falun, 2014

ISBN: 978-91-637-4572-0

Innehåll

Några ord till läsaren	5
Ett altruistiskt samhälle.....	7
Samarbete istället för konkurrens	18
En bild av ett altruistiskt samhälle.....	37
Vad gör oss lyckliga?	45
Demokrati på arbetsplatsen	50
Arbete åt alla.....	55
Låt staten trycka pengar!.....	60
Den offentliga sektorn	71
Tillväxt.....	76
Ett jämlikt samhälle	79
Gemenskap i bostadskvarter	85
Det spekulativa finanskapitalet	92
Så plundras företagen.....	104
Jorden har fått nog!.....	115
Globalisering – Frihandel	121
Solidaritet med de fattiga.....	132
Avslutning	137
Noter	143

Några ord till läsaren

Först av allt vill jag förkunna att detta är en synnerligen anspråksfull bok, kanske på gränsen till pretentiös. I den här boken vill jag nämligen förklara de grundläggande felen med vårt nuvarande samhälle och visa hur vi förhållandevis enkelt skulle kunna skapa det välmående, harmoniska samhälle de allra flesta av oss önskar att det vore.

Vad jag verkligen saknar i dagens ekonomiska debatt är en realistisk, trovärdig bild av ett alternativt samhällssystem. Vi kan inte längre laga och lappa vårt nuvarande ekonomiska system som i grunden är helt fel – ett system som onekligen har en enorm kapacitet för att producera både nyttiga och onyttiga produkter men samtidigt skapar arbetslöshet, stress och otrygghet, får människor att bli själviska och giriga, och slösar med jordens resurser bortanför gränsen till det hållbara. Vi måste hitta ett alternativ.

Det samhälle jag i denna bok vill visa på har jag valt att kalla ett altruistiskt samhälle - altruism står för osjälviskhet, oegennyttia och är motsatsen till egoism. Det står alltså i rak motsats till den liberala ekonomins trosats, formulerad av Adam Smith i boken *The Wealth of Nations*, som säger att om alla tänker på sitt eget bästa och i fri konkurrens med andra förmerar sin produktion och sin förmögenhet kommer slutresultatet att bli det bästa för alla. Dagens värld med en miljard hungrande män-

niskor, ökande inkomstklyftor och klimathot visar tydligt att egennytta och fri konkurrens inte nödvändigtvis leder till det bästa för alla.

Om vi verkligen vill nå ett välmående, harmoniskt samhälle krävs att produktionen av våra livsmedel och konsumtionsvaror inte ingår i en tävling mellan företag och länder där ökande marknadsandelar och vinster är det allt överskuggande målet. Vad vi behöver är ett samhälle som bygger på samarbete, gemenskap, jämlikhet och en vilja att tillsammans skapa den bästa av världar.

Om någon efter att ha läst den här boken har synpunkter på eller kommentarer till den, gå in på www.altruistiskt.se, där finns både mejladress och annan information.

Trevlig läsning!

Stockholm december 2013

Åke Iggström

Ett altruistiskt samhälle

Vi lever i en värld med enastående levnadsstandard. Köpcentra och gallerior dignar av allehanda varor, i livsmedelsaffären kan vi plocka för oss av kött, grönsaker och delikatesser, musikanläggningar fyller våra vardagsrum med ljuv musik och tv:n visar nyheter från hela världen. Vi kan landsätta astronauter på månen, på några timmar förflytta oss till Medelhavets stränder och med mobilen prata med bekanta på andra sidan jordklotet.

Industrialiseringen de senaste hundra åren har i västvärlden skapat ett materiellt överflöd som folk under tidigare sekler knappast kunnat drömma om.

Ändå är många av oss inte lyckliga. Bara i Sverige tar 1500 människor livet av sig varje år, barn söker sig till psykiatriska mottagningar, mediciner mot depression och sömnsvårigheter förskrivs som aldrig förr och människor sjukskriver sig för utbrändhet.

Vad är det för fel? Varför är vi inte lyckliga och harmoniska? Vi har ju nått ett välstånd som vi för hundra år sedan tog för givet skulle medföra lycka. Vi har fått ett överflöd av materiell välfärd, av hemelektronik, modekläder, trendiga möbler, silverglänsande bilar och elektriska konservburksöppnare. Är det inte fullt tillräckligt?

Uppenbarligen inte. Det saknas något grundläggande i vårt samhälle, det allra viktigaste för att må bra: det saknas en naturlig gemenskap, visioner om en lyckligare

värld, meningsfulla arbeten där vi får möjlighet att utvecklas och glädjen i att tillsammans med andra skapa ett bättre samhälle.

I dagens samhälle är den materiella tillväxten, ökningen av BNP, den stora ledstjärnan. Om vi bara lyckas hålla tillväxten på 4 procent per år kommer alla att bli glada och lyckliga, solen kommer ständigt att skina och Sverige kommer att vinna Melodifestivalen tre år i rad!

Att man på 1800-talet satte tillväxten högt är fullt förståeligt – människor hungrade och svalt, barn gick i lappade kläder och skor med hål i, en familj kunde trängas i en liten etta utan avlopp eller rinnande vatten och vägar och kommunikationsmedel var urusla. Då fanns all anledning att prioritera en materiell tillväxt. Men i dagens Sverige är det synnerligen egalt för vårt välbefinnande om vi ökar BNP med 1 procent, 4 procent eller 8 procent per år. Få förnuftiga individer tror att vi skulle bli väsentligt mycket lyckligare om vi om tio år skulle ha dubbelt så hög materiell standard som idag.

Visst kan det vara roligt att varje år kunna köpa den senaste smartphonen, lite då och då åka på shoppingweekend till London eller Paris, och skaffa sig en platt-tv i sovrum, kök och vardagsrum. Men nog måste det finnas sådant som egentligen är så mycket viktigare: Att alla har en självklar rätt till ett meningsfullt arbete; att vi kan känna gemenskap med dem vi bor och arbetar med; att vi även i våra städer kan andas frisk luft och äta mat som inte innehåller gifter; att vi slipper vänta i månader och år i sjukhusköer när vi är sjuka; att gamla inom äldreården inte behandlas som kollin; att barn och ungdomar ska kunna känna

trygghet inför framtiden och veta att de alltid har rätt till arbete, bostad och utbildning; att folk även i glesbygder ges möjlighet att bo kvar i sin hembygd; att man tillsammans med andra kan hjälpas åt att skapa ett harmoniskt samhälle och en värld utan fattigdom och svält.

Dessa faktorer och många andra sociala faktorer kan inte dagens kapitalistiska system tillgodose. Framför allt inte i den avreglerade, marknadsliberala form som de senaste decennierna dikterat villkoren både i Sverige och en stor del av den övriga världen – en ekonomi där storföretagens och finanskapitalets jakt efter ständigt större avkastning bestämmer förutsättningarna för i stort sett alla sektorer i samhället.

Det som behövs är ett helt nytt ekonomiskt system, en ekonomi som bygger på samarbete, förnuftig planering, omtanke om människor och en genuin demokrati både på samhälls- och arbetsplatsnivå.

Förändringarna av dagens samhälle behöver dock inte vara så drastiska och radikala som det kan låta. Vi behöver inte vända upp och ned på allt och börja om från början. Det välfärdssamhälle som växt fram under 1900-talet i Sverige är en mycket bra grund. Industrialiseringen sedan 1800-talet har gett oss en materiell trygghet. Den har försett oss med varma bostäder, mat så att ingen behöver svälta och en mängd nyttiga hjälpmedel i hemmen, som elektrisk spis, kylskåp, tvättmaskin och andra produkter som gjort livet mycket lättare. Därtill sjukvård åt alla, utbildning för både män och kvinnor, transportmedel, radio, tv, datorer och internet som vidgat vyerna.

Det som framför allt behöver förändras i dagens samhälle är besluts- och maktprocesserna. Det behövs en

demokratisering av samhället. Vi har länge haft politisk demokrati, men på våra arbetsplatser är demokratin inte mycket större än på 1800-talet. I dagens samhälle är det ägarna av företagen som tar alla avgörande ekonomiska beslut, och ledstjärnan är att besluten ska leda till största möjliga vinst för dem själva och deras företag. Hur människorna, samhället och miljön påverkas av dessa beslut fästs inte någon större vikt vid. Vilka tjänster och produkter som produceras, om det är bra produkter av hög kvalitet eller direkt onyttiga, är också i dagens samhälle av underordnad betydelse – det som styr produktionen är om det ger en ordentlig avkastning till ägarna. En sådan beslutsprocess är givetvis en väldigt dålig grund att bygga ett harmoniskt och miljömässigt hållbart samhälle på.

Eftersom ekonomin är så grundläggande för hur hela samhället formas, hur människor mår, vilken tillit och atmosfär som råder och hur utvecklingen av samhället blir, är det än mer beklagansvärt att en liten grupps egennytta ska få ha detta avgörande inflytande.

Att förändra samhället till det altruistiska samhälle som jag beskriver i denna bok är ingen process som behöver ta femtio eller hundra år att genomföra. Som nämnts ovan är mycket i dagens samhälle bra och troligen skulle de flesta nödvändiga förändringar kunna ske inom bara några års tid.

Hur ser ett altruistiskt samhälle ut?

I detta kapitel kommer de väsentliga dragen i ett altruistiskt samhälle att kort beskrivas och i de därpå följande kapitlen följer en mer utförlig beskrivning. Många av hu-

vuddragen skiljer sig radikalt mot dagens förhållanden, men avskräcks inte av detta utan läs den mer utförliga beskrivningen längre fram i boken. Jag tror att ni kan hålla med om det förnuftiga i många av förslagen till förändringar.

Som redan nämnts kommer den allt överskuggande ledstjärnan i ett altruistiskt samhälle vara att forma ett samhälle som bygger på gemenskap, samarbete och jämlikhet – ett samhälle där alla människors välmående prioriteras som långt viktigare än företagets vinstförutsättningar eller största möjliga ökning av bruttonationalprodukten. Huvuddragen i detta samhälle är följande:

- Det ekonomiska systemet, produktionen av varor och tjänster, ska bygga på samarbete istället för konkurrens. Företagen ska hjälpa varandra och tillsammans tillverka produkter av hög kvalitet istället för att konkurrera med varandra och sträva efter största möjliga vinst. De stora företagskoncernerna ska brytas upp i mindre företag och självständiga fabriker. Aktieägarsystemet avskaffas.
- Vinsten kommer inte längre att vara ledstjärnan för produktionen av varor och tjänster, utan ledstjärnan ska vara att producera varor som verkligen behövs, som håller hög kvalitet och som tillverkas så billigt som möjligt. All vinst som uppkommer i ett företag återinvesteras i företaget och ingen aktieutdelning av vinstmedel ska ske. Ingen ska alltså kunna tjäna pengar på det som produceras, förutom de anställda genom sin fastställda lön. Egenföretag kommer att finnas men dessa får inte heller ge ägaren vinst, förutom företaga-

rens egen lön, som ska vara ungefär som genomsnittet för en anställd.

- Företagen ska demokratiseras. De anställda ska bestämma i alla viktigare frågor. De anställda utser sina chefer genom omröstning, där varje anställd har en röst. Samma ordning ska gälla inom offentlig verksamhet, med undantag av eventuellt politiskt valda personer.
- En konsekvens av att företagen demokratiseras blir att aktieägarsystemet avskaffas. Detta kommer givetvis att medföra stora protester. Aktieägarna vill gärna föra fram en bild av att de bidrar med riskvilligt kapital till företagens nyinvesteringar och därmed till företagens tillväxt och utveckling. Detta är ren lögn! År 2011 bidrog aktieägarna på Stockholms fondbörs med 7 miljarder i nytt kapital till börsföretagen. Samma år erhöll dessa aktieägare från börsföretagen utdelning med 155 miljarder kronor och ungefär lika mycket i värdetillväxt. Aktieägarna länsar alltså företagen varje år på hundratals miljarder kr.
- Offentlig verksamhet ska prioriteras på bekostnad av privat konsumtion. Idag går ca 30 procent av BNP till offentlig konsumtion och investeringar, och 70 procent till privat konsumtion. Rimligt skulle vara att satsa 50 procent på vardera sektorerna. Det skulle innebära 700 miljarder kr extra till offentlig verksamhet, vilket skulle innebära kraftigt ökade resurser till skola, vård och omsorg, utökad forskning inom viktiga områden, omvårdnad om miljön med övergång till enbart förnybar energi, övergång till ett helt ekologiskt jordbruk, gratis kollektivtrafik, billiga bostäder åt alla, gratis tandvård, gratis optiker och mycket annat. Samtidigt

kommer detta givetvis att innebära att de allra flesta av oss får betydligt mindre i lönekuverten och alltså måste minska ned på den egna konsumtionen.

- Enda sättet att tjäna pengar ska vara genom eget arbete. Man kan alltså inte leva på avkastning på förmögenhet. Man kan inte heller tjäna pengar på att sälja jord- eller skogstillgångar, såvida man inte säljer skog som man själv fällt, vilket då innebär betalning för det egna arbetet. Som pensionär, föräldraledig eller sjukskriven får man precis som nu statlig pension respektive bidrag.
- Full sysselsättning ska råda. Alla ska enligt lag garanteras sysselsättning på eller i närheten av sin hemort. Arbetslösheten kommer alltså att försvinna och avflyttningen från landsbygden kommer troligen att upphöra. De 400 000 nu förtidspensionerade ska också få möjlighet att komma ut i arbetslivet. Många av dessa kan mycket väl utföra ett arbete.
- Samhället ska vara jämlikt. Enligt forskning är det få faktorer som är så viktiga för harmonin, tilliten och välmåendet i ett samhälle som just att det är jämlikt. Ett enkelt sätt är att införa en maximilön och låta lönen variera mellan kanske 20 000 och 35 000 kr i månaden, Större än så bör inte löneskillnaderna vara. Ett system med studielön införs så att studerande inte belastas med tagna studielån.
- Finans- och banksektorerna kommer att beskäras kraftigt. All finansiell spekulation förbjuds och även ränta på pengar tas bort. Sålunda kommer en stor del av bankbyråkratin att försvinna, dvs alla fondkommissionärer, livförsäkringsbolag, fondbolag, ratingföretag,

riskkapitalbolag, finansbolag, investeringsbanker och pensionsstiftelser. Och med det alla tusentals olika aktiefonder, räntefonder, obligationsfonder, AP-fonder, aktieindexfonder, kapitalförsäkringar, hedgefonder, olika värdepapper som obligationer, aktier, terminer, optioner, swappar m.m.

Det enda banksystem som ett samhälle egentligen behöver är en sparbank som förser invånarna och företagen med ett transaktionskonto, ett sparkonto och eventuella lån. Resterande transaktioner är så gott som uteslutande ekonomisk spekulering, utan värde för samhället.

- Frågan om hur stort utrymme marknad respektive central planering kommer att få vid styrningen av produktionen kommer givetvis upp vid skisserandet av ett nytt ekonomiskt system. Marknaden är ett icke-byråkratiskt och smidigt sätt att styra produktion och handel, och kommer att vara kvar. Dock kommer den att vara mer reglerad än idag.
- Alla improduktiva sektorer i samhället kommer att försvinna, och sådana finns det i dagens samhälle gott om – finans-, bankbyråkratin har vi nämnt ovan. Vidare kommer all reklam att försvinna, men till en liten del ersättas av ändamålsenlig och saklig information. Övrig marknadsföring avvecklas och hundratusentalet säljare kan ägna sig åt något meningsfullare. Fackförbund och arbetsgivarorganisationer kommer inte heller att fylla någon funktion längre när företagen är demokratiserade, de anställda bestämmer på arbetsplatsen och arbetsgivare inte längre existerar. En stor del av alla ekonomer och skatte- och affärsjurister får också byta arbete.

- Vårt parlamentariska system kan behållas ungefär som nu, med partier som verkar fritt och med proportionella val vart fjärde år till kommun-, landstingsfullmäktige och riksdag.
- Tryck- och yttrandefriheten måste befästas. Medierna får inte som nu domineras av multinationella företag, aktieägare och rika personer – yttrandefriheten är alldeles för viktig för att kunna köpas för pengar. Rätten att starta oberoende radio, tv-kanaler och tidningar måste stärkas och demokratiseringen av dessa arbetsplatser är extra viktig.
- Möjligheten att föra ut och in pengar i Sverige kommer att bli beskuren. Förslagsvis tas den valutareglering som fanns fram till 1989 tillbaka. Innan dess fick man endast föra ut pengar för turistbehov, och alltså inte föra ut kapital för att investera i fritidshus, fastigheter, köpa upp företag eller spekulera i utländska värdepapper.
- Frihandeln kommer att beskäras. Givetvis måste vi importera varor som vi inte kan producera i Sverige, framför allt gäller det jordbruksprodukter som tropiska frukter, kaffe, ris och annat som inte kan odlas i det karga Norden. Men det som kan produceras ungefär lika billigt och med samma kvalitet i Sverige som i andra industrialiserade länder bör produceras i Sverige.
- Ansvar för ett altruistiskt samhälle måste sträcka sig utöver det egna landets gränser. Det överflöd och den livsstil som vi i västvärlden hänger oss åt är helt oacceptabel med tanke på den fattigdom som existerar på andra ställen på vår jord. Dagens 1 procent av BNP

i bistånd bör kunna öka till storleksordningen 10 procent av BNP. Med fattiga länder ska vi utöka handeln och hjälpa dem att bygga upp en egen industri och infrastruktur. All handel med utvecklingsländer måste bedrivas enligt Fairtrades principer. Att som nu låta fattiga människor under slavliknande förhållanden producera billiga konsumtionsvaror åt oss i den rika världen, kommer inte att accepteras.

- I begreppet altruistiskt samhälle ingår också ansvar för vår miljö, för den jord vi alla befinner oss på. Nu skövlas skogar, sjöar och vattendrag förgiftas, och tungmetaller och giftiga kemikalier sprids över jordbruksmark. Västvärldens ökande konsumtion och materiellt inriktade livsstil skapar inte bara föroreningar och enorma sopberg utan också koldioxidutsläpp som med allra största säkerhet orsakar den temperaturhöjning av jorden som nu pågår. Detta kan inte fortsätta. Vår jord klarar inte längre den konsumtionslivsstil som har dominerat i västvärlden de senaste femtio åren.

Detta är alltså huvuddragen i ett altruistiskt samhälle. En del av punkterna är givetvis mer centrala och viktiga än andra. Till de centrala hör att vårt ekonomiska system ska ändras så att samarbete ska råda mellan företagen istället för konkurrens, att vinst inte får tas ut ur företagen samt att företagen blir fullt ut demokratiska. Därtill är det viktigt att alla medborgare har en lagstadgad rätt till både arbete och bostad, att offentlig verksamhet prioriteras framför privat konsumtion och att vi har ett ansvar för miljön, för vår jord och för de mindre lyckligt lottade i fattiga länder.

Jakten på pengar, karriär och förmögenhet, som i da-

gens samhälle är en central drivkraft och dröm för en stor del av befolkningen, kommer alltså att försvinna. Det kommer inte att finnas några miljonärer, än mindre miljardärer (annat än i en övergångsperiod), men Sverige kommer fortfarande att vara ett rikt land. Frukt- och grönsaksdiskarna kommer precis som nu att lysa i alla olika färger, och i affärerna kommer man att hitta allt man behöver, dock inte detta överflöd av konsumtionsvaror som vi nu översköljs av. Det kommer inte att finnas 200 olika hårschampon, 100 olika jeansmodeller, 100 olika sorters tv-apparater, men varorna kommer att vara av hög kvalitet och mer tidlösa.

Till det yttre kommer ett altruistiskt samhälle att vara mycket likt dagens. Vi går precis som nu dagligen till våra jobb, vi följer våra barn till dagis och skickar lite äldre barn till skolan. Vi transporterar oss med elbilar och utbyggd kollektivtrafik, har möjlighet att se flera kanaler på tv, pratar i mobil, äter gott och näringsrikt, och klär oss i rena och hela kläder. Men vi kan inte byta mobil vartenda år, kasta tv:n så fort en ny och större modell kommer, designa hemmet efter senaste mode, roa oss med bensinslukande fordon och ständigt bygga fler och större shoppinggallerior och köpcentra.

Den stora skillnaden gäller framför allt vårt ekonomiska system: På våra arbetsplatser är det inte längre aktieägare och deras chefer som dikterar villkoren, utan det är vi alla som bestämmer, som tillsammans tar ansvar och planerar för företagets framtid. Vi konkurrerar inte längre med andra företag och arbetet går inte ut på att ge största möjliga vinst till företaget, utan att producera varor och tjänster som verkligen behövs i samhället och att dessa är hållbara och av god kvalitet.

Samarbete istället för konkurrens

Vårt moderna kapitalistiska system, som bygger på konkurrens, produktion för vinst och en fri marknad, kom som en befriare på 1700- och 1800-talet och kullkastade det gamla adelssamhället med nedärvda privilegier och urgamla orättvisor. Kapitalismen banade väg för den industriella revolutionen och bidrog till det välståndssamhälle vi nu lever i, men idag har det kapitalistiska produktions sättet hamnat i en återvändsgränd. Vi har fått ett överflöd av varor, och det är knappast mer produktion eller tillväxt till varje pris som behövs för att vi ska må genuint bra och känna trygghet och harmoni i tillvaron. Tvärtom är dagens ekonomiska system starkt bidragande till mycket av den tomhet, otrygghet och känsla av vanmakt som många känner.

Ett samhälle med konkurrens och produktion för vinst karaktäriseras av återkommande låg- och högkonjunkturer, liksom bank- och fastighetskriser. En effekt av detta är att arbetslösheten ständigt pendlar upp och ned. Efter bankkrisen 2008 och dess följdverkningar har vi i västvärlden fått en arbetslöshet som inte har varit så stor sedan depressionen på 1930-talet. Och det är svårt att skönja någon snar ljusning.

Konkurrensen mellan företag och jakten på allt större vinster driver fram ständiga omorganisationer, rationaliseringar, otrygga anställningsvillkor, uppköp och fusioner,

flytt till låglöneländer och nedläggning av företag. Allt fler känner otrygghet på arbetsplatsen, många klarar inte av stressen och de ökade krav som ställs på de anställda, och en allt större andel unga känner ångest inför framtiden.

En konsekvens av konkurrensen är att produktionen koncentreras till storstäder och industrialiserade regioner, medan glesbygden förtvinar. Företagen flyttar till storstäder eller låglöneländer, och ungdomar och vuxna tvingas flytta i brist på arbete. Skola, affärer, post och annan samhällsservice försvinner successivt. Med dagens vinstkrav och stenhårda konkurrens är det inte lönsamt att driva företag i glesbygden, därför är den på väg att avfolkas.

Konkurrensen och vinstjakten uppmuntrar obönhörligen till att negligera och blunda för produkters eventuella skadliga inverkan på miljön och på människor. Många företag för ständigt lobbyingskampanjer för att förhindra lagförslag som stärker miljökraven. De värsta miljösyndarna – de internationella oljebolagen, kemikaliebolagen, bilbolagen – lägger ned miljarder på att förhindra strängare miljölagar och på att förringa klimathotet.

Konkurrensen tvingar företagen till ständigt större satsningar på reklam och marknadsföring, och det kommersiella dominerar allt större delar av samhället. Reklamen lockar oss att konsumera och förleder oss att tro att vi blir lyckligare ju mer och dyrare prylar vi har råd med. Reklamen får tonåringar och även vuxna att fixeras vid sitt utseende, får oss att tro att vi blir mer attraktiva och populära om vi har de rätta kläderna, rätt lyster i håret, de coola accessoarerna och de trendiga varumärkena. Det är få som har självförtroende och styrka nog att stå emot kommersialismens insmickrande budskap.

Det kanske allvarligaste i dagens situation är att det ekonomiska system vi nu har kräver en ständig tillväxt för att fungera. Är inte tillväxten tillräckligt hög drabbas samhället av stagnation och arbetslöshet. Samtidigt klarar inte vår jord av mer tillväxt. Med sju miljarder människor och en enorm produktionskapacitet är det inte längre hållbart med ständigt ökad tillväxt.

Kapitalismen befriade – i alla fall oss i västvärlden – från det gamla privilegiesamhället och från fattigdomen i det förindustriella samhället. Men nu har kapitalismen överlevt sig själv. Företagens ständiga vinstjakt går ut över miljön och gör att människor hamnar i kläm, känner stress och otrygghet och reduceras till lätt utbytbara brickor i produktionsprocessen.

Vill vi skapa ett samhälle där vi alla känner mening och trygghet i tillvaron måste vi övergå till ett ekonomiskt system som bygger på samarbete mellan företag och människor, och produktion av varor och tjänster som verkligen behövs. Vi måste inse att konkurrens, vinstjakt och ständigt ökande konsumtion tillhör en förlegad tid och inte längre automatiskt gör samhället mer harmoniskt och välmående.

Måste vi jaga effektivitet?

Försvare av dagens ekonomiska system menar att konkurrens mellan företag och produktion för vinst är oslagbart vad gäller en effektiv och billig varuproduktion, och att utvecklingen skulle stanna upp om vi tog bort de incitamenten.

Detta kan definitivt ifrågasättas, men även om det vi-

sar sig att det stämmer, spelar det någon roll? Är det så oerhört viktigt med en ständigt effektivare produktion? Behöver vi en ny mobilmodell varje år, nya modekläder och ständigt större och smartare tv-apparater med superupplösta HD-skärmar? Är det för att vi människor i väst har för lite prylar, för få GPS-mottagare, för få stadsjeepar, för få induktionshällar och infällda spotlights som människor tar livet av sig, som en allt större del av människorna i väst behöver medicin mot depressioner, som allt fler ungdomar går med ständig oro och magont?

Hur var det på 1960- och 70-talet? Då hade vi bara cirka tredjedelen så stor produktion som idag, inga mobiler, inga datorer, inga platt-tv. Var människor olyckligare då? Kände de större otrygghet och uppgivenhet inför livet? Var deras liv torftigare socialt och mentalt?

Det är dags att vi vaknar upp och frågar oss om mer och mer prylar och alltmer designade hem verkligen gör oss lyckligare, och om vi i varje läge måste pressa oss för att producera så effektivt som möjligt. Om sextioåriga Märta inte kan hålla samma arbetstakt som tjugo- och trettioåringar kanske det inte är hela världen. Hon behöver kanske inte bortrationaliseras vid nästa lågkonjunktur. Och om inte ett kontorsstolsföretag i Dorotea med långa transporter kan producera stolar lika billigt som ett företag i Stockholm kanske det inte heller är hela världen. Vi kan inte flytta alla invånare till överfulla storstäder, utan människor måste få bo där de känner att de hör hemma. Att alla ska ha rätt till arbete oavsett ålder, kapacitet och oavsett var de bor, måste vara viktigare än att vi får högsta möjliga effektivitetsökning.

Med detta menar jag inte att vi helt ska strunta i att ut-

veckla och effektivisera produktionen. Det ska vi fortsätta med, men det behöver inte vara det högst prioriterade i alla lägen. Med den höga levnadsstandard vi nu har är det viktigare att människor trivs på sina arbetsplatser och känner trygghet och mening i tillvaron.

Samarbete mellan företag

Hur fungerar rent praktiskt ett samhälle som bygger på samarbete istället för konkurrens mellan företag?

Till att börja med måste dagens företagskoncerner, som kan bestå av hundratals uppköpta och fusionerade företag, brytas upp till självständiga enheter. Dessa enheter ska dock inte fungera som isolerade öar utan ha ett nära samarbete med företag med likartad produktion, de ska hjälpa varandra och delvis planera produktionen tillsammans. Företag inom samma bransch kan ha gemensam forsknings- och utvecklingsavdelning, jämföra varandras produkter och använda de bästa konstruktionerna och lösningarna. Företagen kan standardisera produkterna så att reservdelar passar till alla fabriker, ha gemensamt reservdelslager, utveckla gemensamma dataprogram osv. De kan också jämföra produktiviteten inom de olika företagen, och de med avsevärt högre produktivitet kan komma med råd och hjälpa de övriga att effektivisera sin produktion.

Inom branscher med få fabriker, till exempel inom bil- och lastbilstillverkning eller inom vitvarusektorn, bör samtliga dessa fabriker i landet samarbeta och tillsammans besluta om produktion och investeringar. Inom branscher med en mängd företag, till exempel tryckerier,

motorverkstäder eller kemtvättar, finns ingen anledning att samarbeta på nationell nivå, däremot kan företag inom samma kommun eller region samarbeta.

Inom varje bransch bör det finnas ett centralt branschråd. Dess uppgift är att ha ett övergripande ansvar, utreda investeringsbehov, ha visst inflytande över produktions- och investeringsbeslut, eventuellt bedriva forskning och utveckling, ansvara för utbildning inom området, informera om branschnyheter, övervaka utveckling utomlands, kanske utreda effektiviteten bland företagen, hjälpa till vid export med mera. Redan idag finns inom de flesta områden branschorgan med informerande, stödjande och utredande inriktning. Dessa organ bör alltså få utökade uppgifter och ansvar.

Vinsten inte det viktiga

I dagens samhälle är vinsten, avkastningen, den stora ledstjärnan för flertalet företag. Detta kommer att ändras i ett altruistiskt samhälle. Där kommer det viktiga att vara att producera varor som verkligen behövs, med hög kvalitet och till ett så lågt pris som möjligt. Produktionen kommer i princip att ske till självkostnadspris eller med en liten vinst. Denna vinst får dock inte delas ut till de anställda eller till ägare (som inte längre existerar), utan ska användas till nyinvesteringar i företaget. Om inget behov av nyinvestering finns får vinsten sättas in på ett investeringskonto för kommande behov, eller så eliminerar man vinsten genom att sänka priset på varorna man producerar.

De varor eller tjänster som säljs får alltså inte säljas

till överpris. När kostnaden för insatsvaror, löner, lokaler, eventuella lån, forskning och utveckling och andra omkostnader är fastställda får endast en liten vinst för kommande investeringar eller oförutsedda utgifter läggas till på varans pris.

Eftersom inget av vinsten i företaget får delas ut till någon eller några anställda blir det inte möjligt att tjäna pengar på det som produceras i företaget, förutom den lön som utbetalas till alla anställda. I dagens samhälle är så gott som alla större förmögenheter uppbyggda genom att personer gjort förtjänster på andras arbete. Detta kommer inte att vara möjligt i ett altruistiskt samhälle.

Kapital till nyinvesteringar

En avgörande fråga är hur företagen ska få kapital till investeringar då det inte finns några ägare. Det enkla svaret är: ungefär som nu.

I dagens samhälle kommer det mesta kapitalet till nyinvesteringar från företagens egna vinster och från banklån. Därutöver erhålls mindre mängder kapital från utgivande av företagscertifikat och obligationer, genom nyemissioner (ägarna tillskjuter kapital), genom statliga myndigheter, stiftelser och olika fonder.

Den allra största delen av kapitalet till nyinvesteringar kommer även i ett altruistiskt samhälle från företagens egna vinster och genom banklån från de nyinstallerade kooperativa länssparbankerna. Länssparbankerna får bedöma investeringsbehovet efter hur företagen klarar sig på marknaden. Ett företag vars varor är efterfrågade beviljas automatiskt lån till nyinvesteringar. Vid begäran om lån

för en ny produkt får banken precis som i dagens samhälle göra en bedömning av varans förutsättningar att sälja, och därefter bevilja eller avslå nya lån.

Dessutom kan man tänka sig att varje enskild kommun har investeringsfonder som de kan finansiera projekt med, dels projekt som de själva tagit beslut om att satsa på, dels föreslagna projekt som de finner värdefulla.

Riksdag och regering styr resursfördelningen

Riksdagen och regeringen kommer att få utökade befogenheter vad gäller resursfördelningen i samhället. Precis som nu ska riksdagen fastslå en budget för den offentliga sektorn. Dessutom kommer riksdagen att få till uppgift att besluta om den övergripande resursfördelningen till övriga sektorer av samhället – hur stor del som ska satsas på bostadsbyggande, energi, tele, skogsbruk, jordbruk, konsumtionsindustri osv. Riksdagen ska dock inte gå in på mer detaljerade investeringsbeslut utan enbart besluta om riktlinjer och budgetramar.

Inom infrastrukturen vore det en bra idé att åter införa statliga affärsverk. Järnvägar, flyg, tele, energi med mera kallas inte utan anledning för naturliga monopol och lämpar sig väldigt dåligt för uppdelning på många små företag. Inom dessa sektorer krävs långsiktiga och stora investeringar och samordning över hela landet.

Kommunfullmäktige får liksom riksdagen utökat ansvar. Kommunen får inte bara ansvar för den offentliga sektorns verksamhet, utan också ett övergripande ansvar för kommunens näringsliv. Kommunfullmäktige kommer att få ta ställning till frågor som om kommunen ska

satsa på turistnäring och bygga vandrarhem, hotell och olika turistbegivenheter, om man ska satsa på att utveckla glasbruksindustrin inom kommunen eller kanske investera i en teknikby för elektronisk utrustning osv. Byggandet och driften av sådan eventuell verksamhet ska dock inte utföras av kommunen utan bedrivs av enskilda företag, men kommunen har ansvar för att verksamheten etableras och kommer igång. Kommunen ansvarar dessutom för att samtliga invånare garanteras både arbete och bostad.

Vid kommunens planering och beslut är det viktigt att dess invånare görs delaktiga i beslutsfattandet genom förslagslämnande, rådslag, öppna möten med diskussioner och kanske även rådgivande eller beslutande omröstningar. Framför allt när det gäller planering av ny, mer omfattande verksamhet är det viktigt att det förankras hos kommuninvånarna.

Marknaden styr produktionen

Marknaden, det vill säga konsumenternas och företagens val av produkter, ska precis som nu styra den allra största delen av produktionen, framför allt inom konsumtionsvaruindustrin. Att låta marknaden styra produktionen är ett smidigt fördelningssätt, decentraliserat och obyråkratiskt. Som nämnts ovan kommer dock riksdag och regering att sätta ramar för marknaden. Där kommer skola, sjukvård, omsorg, medicinsk forskning, miljövård, u-landshjälp, uppbyggande av infrastruktur, bostadsbyggande med mera att prioriteras och privat konsumtion att få en mer undanskymd plats.

Ett marknadssystem har många fördelar, men kräver

samtidigt restriktioner och regleringar för att fungera. I dagens relativt oreglerade samhälle fungerar marknaden mindre väl. Nu kan byggföretag hålla priserna på nyproducerade lägenheter uppe genom att se till att det råder bostadsbrist, och inget byggföretag är intresserat av att bygga billiga hyreslägenheter för unga och studerande eftersom vinsten blir för liten. Elproducenter kan höja elpriset genom att ta kärnkraftverk ur drift. Ingen tar ansvar för utbyggnad av el-, tele- och bredband i glesbygder och ingen ser till att det finns tillräckligt med biogas till nyinköpta biogasfordon eller ett utbyggt nät av tankställen för elbilar. De enskilda företagen på marknaden tar inte ansvar för att samhällsfunktionerna fungerar om de inte finns någon vinst att göra. En oreglerad marknad leder dessutom många gånger till monopol- eller oligopol-situationer, och till brist eller överproduktion inom olika sektorer, vilket för med sig fördyringar eller nedläggningar av företag och fabriker.

För att en marknadsekonomi ska fungera tillfredsställande i ett kapitalistiskt samhälle krävs att staten tar ett stort ansvar. Staten måste se till att det finns en utbyggd och väl fungerande infrastruktur över hela landet, att regleringar och restriktioner finns som förhindrar mindre nogräknade personer och företag att utnyttja situationen, att effektiva kontrollinstanser ser till att regler efterföljs, och att sanktioner som tvingar företag att hålla sig till stiftade lagar och regler är tillräckligt avskräckande.

En anledning till att ett marknadssystem skulle fungera bättre i ett altruistiskt samhälle är att inga företag då drivs av vinstmaximering. För de anställda på företagen, som alltså är de som bestämmer, har det ingen större be-

tydelse om företaget går med stor eller liten vinst, lönen påverkas inte på något sätt och någon vinstutdelning till anställda är inte tillåten. Det finns alltså inga incitament för att locka eller lura folk, konkurrera ut andra företag eller undvika att ta sitt ansvar för miljön eller omkringliggande samhälle.

Finansiering av offentlig sektor

Finansieringen av den offentliga sektorn kan delvis fungera som i dagens skattesystem, med en skattesats för privatpersoner på 30 procent och en liknande skattesats för företag. Men eftersom vi har tänkt oss en betydligt större offentlig sektor än i dagens samhälle måste mer pengar tas in till staten. Så länge vi har bensin och dieslbilar kvar måste man räkna med en ökad beskattning på drivmedel, uppvärmning av hus med icke förnybar energi bör också beskattas mer än nu och transporter med lastbil liksom flygtransporter kraftigt fördyras.

Därtill bör en skatt på resursslukande produktion införas. På så sätt skulle mopeder, snabba båtar, tv-apparater, smartphones, mikrovågsugnar, espressomaskiner, modekläder, diverse lyxvaror, köttproduktion och annat beskattas med i storleksordningen 100 procent. Det skulle med största sannolikhet innebära en kraftig minskning av sådan produktion, vilket är tanken och helt nödvändigt, eftersom jorden inte längre klarar dagens resursslöseri. Även mindre nyttiga och direkt onyttiga varor som läsk, socker, godis, alkohol och cigaretter, bör beläggas med 100 procent skatt.

Det senaste decenniet har arvs-, gåvo- och förmö-

genhetsskatter tagits bort och fastighetsskatten ersatts av en betydligt mindre betungande kommunal fastighetsavgift. Dessa skatter, som till allra största delen drabbar förmögna personer, bör återinföras och även höjas. I ett etablerat altruistiskt samhälle kommer det förstås inte att finnas några förmögna personer, men under en relativt lång övergångsperiod kommer många personer att ha gott om pengar.

Finanssektorn

I ett altruistiskt samhälle finns inte något behov av dagens bankbyråkrati. Det behövs inte fyra stora banker och ett antal mindre nischbanker med egna personalavdelningar, arbitrageavdelningar, analysavdelningar, låneavdelningar, mäklaravdelningar, kapitalrådgivare, kapitalförvaltare med mera.

Hela den byråkrati som är uppbyggd av banker, livförsäkringsbolag och andra finansinstitut kan ersättas av lokala, kooperativt drivna sparbanker, förslagsvis en länsparbank i varje län med lokalkontor i städer och större samhällen. I dessa sparbanker har alla privatpersoner ett transaktionskonto att sätta in sin lön på och göra giringar via, och ett sparkonto för mer långsiktigt sparande. Båda dessa konton ska vara räntelösa men inflationsskyddade. På sparbanken kan privatpersoner dessutom växla valuta och få lån till bostäder och annat. Sparbanken ska även ha hand om företags kortsiktiga insättnings- och kreditkonto och ge lån för investeringar. Även dessa lån ska vara räntefria och inflationsskyddade.

Det finns ingen anledning att ett lands bank- och fi-

nanssektor ska vara mycket större än så. Alla olika kapitalkonton, livförsäkringar, kapitalförsäkringar, aktie- och räntefonder, aktieindexfonder, hedgefonder, ränteobligationer, privatobligationer med mera kan avvecklas. De är enbart olika verktyg för finansinstituten att förränta sitt kapital – ett jättelikt kasino där miljarder och åter miljarder kronor satsas till ingen som helst nytta för landet. Sådan verksamhet, som enbart är till för att berika spekulanterna, kommer givetvis inte att finnas i ett altruistiskt samhälle.

Äganderätt till produktionsmedel och aktieägarsystem

Aktiebörsen är navet i den maktkoncentration och den enorma förmögenhetsbildning som idag förekommer inom finanssektorn. Finansmän och fondförvaltare i Stockholm, London eller New York kan bestämma över företags utveckling, produktion eller eventuella nedläggning på orter de kanske aldrig ens besökt. Människor och samhällen är helt i händerna på finansmän vars enda intresse är att tjäna så mycket pengar som möjligt.

Detta är helt oacceptabelt i ett demokratiskt samhälle. Arbetslivet är en så avgörande del av människors och samhällets liv, och bestämmer ofta förutsättningarna för människors hela livssituation och hur samhällen utvecklas. Dessa faktorer får inte bestämmas av finansmarknadens nycker eller spekulanters jakt på avkastning. Aktieägarsystemet kommer alltså att avskaffas.

Privat äganderätt till produktionsmedel kommer överhuvudtaget att upphöra. Detta är förstås ett rätt skynke för många i dagens samhälle, framför allt de som ägnar

sig åt att driva företag och placera kapital, men för gemene man kommer det inte att ha någon betydelse. Precis som nu kommer man i ett altruistiskt samhälle att kunna köpa och äga bilar, båtar, möbler, sommarstugor, villor och det mesta annat man vill ha och har råd till. Däremot kan man inte äga företag, hyres- eller kontorsfastigheter, mineraltillgångar, skogar, sjöar, vattendrag eller åkermark. Det är samhället eller alla vi medborgare som äger företagen och naturen, och de som arbetar i företagen eller brukar jorden har nyttjanderätten och bestämmanderätten, men också ansvaret för att förvalta och vårda jorden, maskinerna och byggnaderna på ett omsorgsfullt sätt.

Det kommer alltså inte att vara möjligt för privatpersoner att investera i företag, gruvor, åkermark eller skogar eller att tjäna pengar på det som produceras i samhället förutom den lön man får som anställd. Om man inte själv arbetar får man inte några pengar. Det går inte längre att leva på andras arbete.

Någon kanske undrar vem som då ska starta nya företag och satsa på produktiv, nyskapande verksamhet? Delvis samma personer som idag! Enda skillnaden är att de inte kommer att tjäna några stora pengar. De flesta av dessa onekligen driftiga personer är troligen alltför rastlösa för att slå sig till ro som vanliga anställda, och de kommer säkerligen att vilja planera och sätta igång verksamhet även om de inte har möjlighet att bli förmögen på det.

Vem får starta företag?

I princip får vem som helst starta ett nytt företag. Om man har en bra och genomtänkt idé kan man ansöka om

lån från den lokala länssparbanken eller söka startbidrag från den kommunala investeringsfonden och få en viss tid på sig att utveckla produkten eller projektet. Om projektet visar sig vara lyckat och kräver mer kapital och arbetskraft får man ansöka om nya investeringsmedel.

Vid beviljande av investeringsmedel kommer en begränsande faktor att vara om det finns arbetskraft inom kommunen som kan frigöras till föreslagna investeringar. I ett samhälle där det inte finns någon arbetslöshet utan alla arbetsföra redan hjälper till i produktionen kan man inte nyanställa hur som helst. Eventuella nyanställda måste antingen tas från andra arbetsplatser eller vara ungdomar eller studerande som just gått ut skolan eller blivit färdiga med studierna.

I ett samhälle med full sysselsättning är det framför allt bristen på arbetskraft som hindrar ytterligare investeringar och som utgör en viss svårighet vid planering av produktionen. Alternativet att ständigt ha folk som går arbetslösa för att eventuellt anställas vid en kommande högkonjunktur är knappast bättre, även om det underlättar vid nyanställning.

Behövs vinsten som morot?

En av de största invändningarna mot ett altruistiskt samhälle kommer säkert att vara att många tvivlar på att de anställda verkligen bryr sig om att arbeta om de inte har vinsten som sporre. Kommer inte många att sitta och spela kort på verkstadsgolvet eller surfa på datorn hela dagarna om de inte har någon vinst som morot? Framför allt eftersom ingen riskerar att bli arbetslös, då alla är garanterade arbete i ett altruistiskt samhälle.

Man ska ha klart för sig att det redan idag bara är de allra högsta cheferna som har någon direkt ekonomisk vinning av att företaget går med stor eller liten vinst, förutom ägarna av företaget. Nittionio procent av alla anställda – arbetare, administratörer, forskare, programmerare, utredare – har bara sin lön, och den varierar inte alls beroende på företagets resultat. (Jag bortser nu från det fåtal företag som har vinstdelning eller bonusprogram för fler än de högsta cheferna.) Ändå arbetar alla efter sin förmåga, en del hårt, andra mindre hårt. Visst känner de flesta trygghet i att arbeta i ett företag som går bra, men ingen pressar sig varje dag för att företaget ska gå med större vinst.

Ännu tydligare blir det inom den offentliga sektorn, där vinsten inte spelar någon som helst roll. Ändå anstränger sig de allra flesta anställda för att göra ett bra arbete. Många läkare, sjuksköterskor och undersköterskor hinner knappt ta lunchrast för att hinna med arbetet på överbelagda sjukhusavdelningar. De allra flesta människor är ansvarskännande, ställer upp för sina arbetskamrater och gör det som krävs av dem, oavsett om de får del i någon vinst eller inte. Dessutom mår de allra flesta bra av att göra en gedigen arbetsinsats, känna att de verkligen behövs och har något att bidra med.

Jag tror inte att det skulle vara någon större risk att anställda skulle sluta arbeta om inte vinsten fanns som morot. Men om trots allt den egna ansvarskänslan inte skulle räcka till kommer det även i ett altruistiskt samhälle att finnas chefer som har ett övergripande ansvar för att arbetet sker rationellt och effektivt. För enskilda personer som uppenbart inte anstränger sig, kommer för

sent var och varannan dag och inte tar något ansvar för verksamheten kan man tänka sig att de efter ett antal varningar och samtal helt enkelt omplaceras, får kraftigt sänkt lön eller till slut avskedas.

Hela företag kan inte heller lata sig. Alla företag måste precis som nu redovisa sina produktionskostnader, och de företag som har markant högre kostnader för att producera en vara eller tjänst, eller gör varor av dålig kvalitet, måste bättra sig om inte företaget ska tvingas lägga ned.

Ansvar åt alla

En faktor som säkert kommer att ha stor betydelse för arbetsglädjen och för de enskildas produktivitet är det ökade ansvar som alla kommer att få. Samtliga anställda är med och utser sina chefer och administratörer, alla får vara med och bestämma i avgörande beslut, alla ska få ta ansvar för sin arbetsuppgift, ha möjlighet att utveckla den, hitta rationaliseringar och förbättringar eller hitta på nya produkter. Att få eget ansvar är säkerligen det bästa sättet att få människor att jobba effektivt, känna meningsfullhet och glädje i arbetet och att höja självkänslan. Dessutom måste arbetsglädjen öka vid vetskapen om att man inte bara producerar allehanda varor för att ge ägaren en rejäl vinst, utan att man framställer varor som det finns ett genuint behov av. En viktig faktor måste vara att ingå i ett arbetslag, ett företag som producerar varor av hög kvalitet som folk verkligen uppskattar. Många kommer säkert att känna stolthet över sin arbetsplats och spurras att ytterligare förbättra och effektivisera produktionen.

Faran i framtiden kanske inte är att folk går omkring

och slöar på arbetet. Tvärtom finns det nog en fara för att många tar sitt ansvar på alltför stort allvar och att de snarast bosätter sig på jobbet.

Hur blir det med nyskapandet?

Många menar att om vinsten som drivkraft försvinner kommer mycket av nyskapandet, kreativiteten och det som skapar utveckling i samhället att försvinna.

Det är nog att oroa sig i onödan. Mycket få av de kreativa och skapande personer i historien som har gjort banbrytande upptäckter, uppfinningar eller andra viktiga bedrifter har drivits av vinst och penningbegär.

Hur många tror att Leonardo da Vinci, Newton, Edison, Pierre och Marie Curie, bröderna Wright, Darwin, Beethoven, Strindberg, Astrid Lindgren, Vilhelm Moberg, Picasso, Linné, Gandhi, Einstein, Bohr eller andra stora vetenskapsmän, forskare och nyskapande kulturpersonligheter har drivits av pengar och att de skulle ha slutat anstränga sig om de inte tjänade bra? Jag tror snarare att dessa personer skulle ha kunnat leva på bröd och vatten bara de haft möjlighet att få ägna sig åt sin passion.

Eller ta de eldsjälar som jobbat för något de verkligen trott på, som kämpat för rösträtsreformer, mot fattigdom, för kvinnors rättigheter, barnens rätt, tänk på arbetarrörelsen på 1800- och 1900-talet, Folkets hus-rörelsen, nykterhetsrörelsen, miljörörelsen. Miljoner människor har lagt ned all sin lediga tid på att bygga en bättre och lyckligare värld. Och de har knappast gjort det för pengarnas skull.

Ytterligare ett exempel är alla de gratistjänster som man kan hitta på internet – Wikipedia, Linux operativ-

system, Khan Academy, ett otal appar och informativa hemsidor. Här lägger en mängd människor ned tid och arbete på att ta fram avancerade program och hjälpmedel åt andra, utan annat intresse än viljan att dela med sig av sin kunskap.

En faktor som är avgörande för mängden av nyskapande produkter och idéer är hur mycket resurser som satsas på forskning och utveckling. Det är lätt att övervärdera enskilda personer, driftiga entreprenörer, som utfört stora bedrifter. Det kanske kunde stämma på 1600- och 1700-talet, då vetenskapen var i sin linda, att genier som Linné, Newton eller Galilei ensamma kunde göra epokgörande upptäckter. Nuförtiden krävs oftast stora forskningsavdelningar och högteknologisk utrustning för att få fram nya upptäckter eller uppfinningar. Nyskapandet är alltså till allra största delen beroende av hur stora resurser samhället anser sig ha råd att satsa på kvalificerad högre utbildning, forskning och utveckling, och i grunden beroende av en skola som förmår skapa nyfikna, kreativa och kunskapstörstande barn.

En bild av ett altruistiskt samhälle

Hur ett altruistiskt samhälle konkret kommer att utformas varierar förstås beroende på vilket land och vilken kultur det gäller, men här nedan följer en bild eller ett förslag på hur Sverige skulle kunna se ut.

En avgörande skillnad i ett altruistiskt samhälle är att en större del än nu av landets resurser kommer att gå till offentlig verksamhet och en mindre del till privat konsumtion. Om vi antar att den offentliga sektorn får 50 procent av samhällets resurser istället för 30 procent, som nu i Sverige, innebär det att 700 miljarder mer per år kan satsas på skola, sjukvård, omsorg, kultur, miljö, forskning, glesbygd, förnybar energi, ekologiskt jordbruk, kollektivtrafik, bostäder, kommunala projekt och evenemang. Det innebär förstås samtidigt att de flesta av oss kommer att få mindre i lönekuvertet, så de som har shopping som främsta fritidsintresse bör nog tänka om.

I ett altruistiskt samhälle kan städer och samhällen göras till grönskande oaser, träd kan planteras längs gatorna och blomplanteringar med fontäner och konstverk förgylla torg och parker. Nya hus, och även gamla, kan förses med vackra fasader istället för de stereotypa glas-, stål- och betongfasader som nu förfular många stadskvarter. Lekparkerna kan vara många och göras spännande med hoppborgar, klätterställningar, karuseller och andra roliga saker för barnen. Sommartid kan gratis rock- och pop-

konserter med kända artister, klassiska konserter, teaterföreställningar och musikaler arrangeras i parker och på torg, vintertid får evenemangen flytta inomhus. Fräscha toaletter bör finnas överallt i stadskärnor och samhällen, och dricksfontäner, som förut fanns lite här och var, bör återinföras. Gratis motionsgårdar med utegym och motionslingor liksom gratis simhallar, gymna och gym ska finnas i varje stadsdel.

Något som saknas i dagens samhälle är vardagliga mötesplatser där det finns möjlighet att träffa nya människor utan att alkohol är inblandat. Allaktivitetshus/kulturhus skulle kunna fylla en sådan funktion. Där kan finnas bordtennisbord, biljardbord, darttavlor, schackbräden, lokaler med symaskin, drejskiva och keramikugn, snickeriverkstad med svarv och diverse verktyg, bibliotek, läshörna och musikrum. Där kan anordnas föreläsningar, debatter, filmvisningar, musik- och teateruppträdanden, och till helgen dans för alla! Alla aktiviteter ska vara gratis och det ska finnas tillgång till kafé och restaurang med självkostnadspriser.

Kollektivtrafiken kommer att byggas ut och vara billig eller helt gratis, privatbilismen i stadskärnor och inne i bostadsområden reduceras kraftigt, och lastbilstransporter minskas med samtransportering. Även tåg- och bussresor inom län och på riksnivå skulle kunna vara gratis eller mycket billiga, och ett system med billiga elhyrbilar liksom bilpooler byggs ut. Med detta skulle de flesta klara sig mycket bra utan egen bil. Alla nya bilar som säljs ska drivas med el eller biogas, medan bensin- och dieslbilar successivt fasas ut. På detta sätt skulle även stadsbor inom en snar framtid kunna andas frisk luft.

Skolor kommer att få kraftigt utökade resurser, med

fler lärare och specialistpersonal. Det sägs att barnen är vår viktigaste resurs, så det finns all anledning att satsa på dem. För att återställa lärarstatusen bör lärare tillhöra de mest välbetalda yrkena. Uppdaterade skolböcker, välsorterade bibliotek, trevliga uppehållsrum, riklig datorutrustning ska finnas i alla skolor, och gratis musik-, teater- och kolloverksamhet erbjudas alla skolelever. Många tjänstemän åker på konferensresa varje år – varför skulle inte alla skolelever kunna få åka på skolläger en gång per läsår? Ungdomsgårdar med kvalitativ verksamhet ska sju dagar i veckan finnas tillgängliga i alla stadsdelar.

Vill man ha en ny bil kan man idag besöka valfri bilsalong, välja ut den modell man önskar och har råd till, och köra därifrån en kort stund senare. Behöver man en ny höftled eller knäoperation kan man däremot få vänta i månader. På många områden inom sjukvården behövs utökade resurser. Sängplatserna har drastiskt skurits ned de senaste tjugo åren och på många akutavdelningar ligger det patienter ständigt i korridorer och behandlingsrum. Forskning inom sjukvård och rehabilitering, liksom framtagande av nya läkemedel, kommer att få mångdubbade anslag i ett altruistiskt samhälle. Tandläkarbesök ska ingå i sjukförsäkringen och vara så gott som gratis, liksom optikerbesök eller ögonoperation istället för glasögon för dem som så önskar.

Äldre är i vårt samhälle en utsatt grupp. En självklarhet är att det ska finnas trivsamma äldreboenden och servicehus för alla som vill bo på det sättet. Där ska finnas tillräckligt med anställda så att de äldre får komma ut på promenader och utflykter, aktiveras på olika sätt om det behövs och få hemlagad mat.

Kemikalier i vardagen ger upphov till många av de sjukdomar vi drabbas av idag. Kemikalier får nu användas fritt inom mat- och varuproduktion tills dess de har bevisats hälsovådliga. Vi tjänstgör alltså alla som levande testpersoner. Kemikalier som bromerade flamskyddsmedel, ftalater, bisfenol A, kemikalier i textilier med mera kommer i ett altruistiskt samhälle inte att få användas innan de har bevisats vara ofarliga. Så gott som all mat kommer att vara ekologiskt producerad, bara i exceptionella undantagsfall får bekämpningsmedel eller konstgödsel användas inom jordbruket. Tusentals människor som nu på grund av kemikalier i vardagen drabbas av allergier, diabetes, cancer, skador på immunsystem och nervsystem, hormonstörningar och andra sjukdomar slipper att lida.

Sex timmars arbetsdag kommer att införas. För den som vill leva sparsamt ska det finnas möjlighet till fyra eller fem timmars arbetsdag. Det finns ingen vettig anledning till att vi ska vara på jobbet hela dagarna och på kvällarna vara för trötta för att orka göra så mycket mer än att titta på tv. Vi har tillräckligt hög levnadsstandard som det är och om vi gör oss av med reklam, övrig marknadsföring, finansspekulation och annan överflödiga företagsbyråkrati kan vi minska arbetstiden kraftigt utan att mer än marginellt minska levnadsstandarden.

Med fullständig demokrati på arbetsplatsen blir arbetet något mer än enbart ett sätt att få pengar till brödfödan. Tillsammans med andra får man planera och utveckla produktionen, komma med idéer om effektiviseringar och förbättringar. Alla får ta ansvar och känna att de betyder något.

Om man själv eller tillsammans med andra har en bra

och genomtänkt idé kan man kontakta kommunen och till exempel starta en subventionerad reparationsfirma av datorer och tv-apparater, en alternativ skola, ett kafé vid någon strand, en klädaffär med fairtradeimport från Sierra Leone eller en ny turistanläggning i glesbygd. Man kan få ekonomisk hjälp till detta och behöver inte sätta sina ägodelar i pant.

Löneskilnaderna mellan könen kommer att försvinna. Lönerna i ”kvinnoyrken” inom den offentliga sektorn kommer att uppvärderas. Dessutom: när chefer utses och lönestrukturen på arbetsplatserna bestäms av samtliga anställda kommer kvinnor inte längre att misskrediteras.

I ett altruistiskt samhälle vet alla att de har en grundlagsfäst rätt till arbete. Ingen behöver av rädsla för att bli arbetslös stanna på en arbetsplats där han eller hon inte trivs. Alla kan vidareutbilda sig om de känner att de hamnat fel.

Bostad kommer att vara en social rättighet och inte som nu en vara på en marknad som domineras av fyra stora byggaktiebolag. Kommunen har skyldighet att se till att tillräckligt med bostäder byggs åt kommunens invånare, och alla över tjugo år är garanterade egen bostad.

Utan reklam och kommersiella budskap, som har avskaffats och ersatts med saklig information, kommer troligen inte kvinnor och tonårstjejer att på samma sätt som nu nagelfara sitt utseende, drabbas av anorexia och ständigt tvingas jämföra sig med mannekänger.

Ensamheten i vårt samhälle är ett stort problem. De som väljer att bo i så kallade kvarterskollektiv (beskrivs längre fram i boken) kan om de vill ständigt ha människor omkring sig, kanske tillsammans med andra i kvarteret

planera för ett nytt växthus, bilda en musikgrupp, starta en sångkör, arrangera en nyårsfest, planera fjällvandring, ses i kollektivets gym eller bara hänga med några andra i kaféet eller i tv-rummet.

Glesbygden kommer inte längre att utarmas. Alla som vill bo kvar i sin hembygd ska få möjlighet att göra så. Istället för att arbetstillfällen skapas i storstäderna och människor tvingas flytta dit kommer arbetsplatserna att flyttas dit där människor bor. När företagen inte längre producerar för vinst och i konkurrens med andra kan man lika gärna förlägga en fabrik i Emmaboda eller Säftele som i Stockholm.

Med den ökade jämlikheten i samhället kommer de 200 000 ekonomiskt utsatta barn, som idag finns i Sverige, få möjlighet att spela ett instrument gratis i skolan, ha råd att gå i ridskola om de vill, ha råd att följa med på skolresor, kunna åka på semester med sin eller sina föräldrar och inte behöva skämmas för att inte ha några märkeskläder.

Eftersom alla har rätt till arbete kan en stor del av de 400 000 människor som nu är förtidspensionerade kunna komma ut i arbetslivet, få självförtroende och känna sig som fullvärdiga medborgare. Många av de förtidspensionerade är fullt arbetsföra och skulle mycket väl kunna utföra ett jobb om de bara fick chansen. Andra skulle behöva lite stöd och rehabilitering i början. De som är allvarligt sjuka ska givetvis inte tvingas ut i arbetslivet mot sin vilja utan få det understöd de behöver.

Missbrukare ska få hjälp till ett nytt liv, deprimerade och psykiskt sjuka ska få professionell hjälp och medmänskligt stöd, kriminella kommer efter avtjänat straff få hjälp med bostad, arbete och personligt stöd, och inte

släppas utanför fängelseportarna med ett ”Lycka till!”. Varje kriminell som återetableras i samhället är en mänsklig vinst och innebär dessutom en besparing på miljontals kronor.

Med garanterat arbete åt alla, med upprustning och avskaffande av alla utanförskapsområden, med riktade insatser och stöd åt barn som har det svårt och stöd åt struliga tonåringar, med ungdomsgårdar med engagerade ledare, med kraftigt förstärkt kriminalvård, psykiatrisk vård och missbrukarvård kommer kriminaliteten och våldet i samhället säkerligen att minska drastiskt. Förhoppningsvis behöver ingen längre känna rädsla för att gå ensam genom staden mitt i natten eller fundera över att skaffa gallergrind och inbrottslarm.

Min övertygelse är att ett samhälle som bygger på samarbete istället för konkurrens, på full demokrati på arbetsplatsen, på tryggheten i att alltid vara garanterad utbildning, bostad och arbete, på generösa resurser till skola, omsorg och utsatta områden kommer att skapa en atmosfär av tillit, välvilja, ansvarstagande och framtidstro.

Människor formas av den omgivning de växer upp i och min förvissning är att ett altruistiskt samhälle kommer att skapa öppna, trygga, välmående människor med ett genuint intresse för andra och en vilja att tillsammans med andra skapa den bästa av världar.

Många kan nog sympatisera med bilden av det samhälle som jag här har målat upp, men samtidigt fråga sig hur detta ska finansieras. Svaret på den frågan är som jag beskrivit i tidigare kapitel: Inför en skatt på 100 procent på alla resursslukande varor som tv-apparater, datorer, mobi-

ler, mikrovågsugnar, espressomaskiner, modekläder, kött och charkuterivaror, socker, alkohol med mera. Återinför förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt samt fastighets-skatt. Och anställ de 700 000 till 800 000 personer som nu går arbetslösa och är förtidspensionerade, så att de kan hjälpa till att realisera ett altruistiskt samhälle.

Kommer all lyx att försvinna i ett altruistiskt samhälle?

Så länge det finns extrem fattigdom i världen, så länge människor dör av svält, så länge barn inte har råd att gå i skola, så länge det inte finns rent vatten att dricka och miljoner människor dör av sjukdomar på grund av undernäring är det självklart att man i ett altruistiskt samhälle inte kommer att kunna köpa exklusiva motorbåtar, Ferraribilar, Gucciväskor, Armanikostymer och andra lyxprodukter.

Därmed inte sagt att det bara kommer att finnas ett par jeans, två slags präktiga skor, två olika hårschampomärken, en hudsalva och två slags jackor att välja mellan – en mellangrå och en mörkgrå. Det skulle säkert vara billigast att utnyttja stordriftsfördelarna och producera en variant av varje plagg och en variant av alla varor. Men det är en befängd tanke. Sverige är och kommer att vara ett rikt land, och de flesta konsumtionsvaror kommer att finnas i flera olika varianter, inte lika många som nu, men fullt tillräckliga för de flesta smakriktningar.

Vad gör oss lyckliga?

Vad är det som gör att människor blir i grunden trygga och harmoniska och på ett djupare plan lyckliga?

Detta är nog den viktigaste frågan som ett samhälle har att ställa sig. De allra flesta inser säkert att ständigt fler och finare prylar eller miljoner på banken knappast gör oss i grunden lyckligare, utan att det är andra faktorer som är viktiga: att ha ett engagerande arbete, ha känslan av att göra något meningsfullt av sitt liv, känna gemenskap med andra, leva i ett snällt, omtänksamt samhälle där man kan lite på andra människor.

Om vi verkligen vill skapa ett samhälle med harmoniska och trygga människor är jag övertygad om att följande saker tillhör de faktorer som måste tillgodoses:

- Att dagis är något mer än en förvaringsplats. Att barnen känner trygghet, känner sig uppmärksammade och förstådda, och har möjlighet att knyta nära band till personalen.
- Att barnen i skolan inspireras att vara vetgiriga, att ta ansvar och att våga ifrågasätta. Att det finns en skola där lärarna har tid att engagera sig i eleverna och att eleverna lär sig att stödja och hjälpa varandra, och kan känna att de utvecklas och växer.
- Att det finns meningsfulla fritidsaktiviteter för ungdomar i alla åldrar, att det finns ungdomsgårdar med engagerade ledare och meningsfull verksamhet. Att unga

som spårar ur snabbt får hjälp av kuratorer, fältassistenter eller liknande. Att unga äger tryggheten i att veta att de alltid är garanterade arbete, utbildning och bostad.

- Att man lugnt kan gå hem genom staden sent på natten utan att behöva vara rädd för att bli antastad, rånad eller utsatt för våld. Att gamla inte behöver vara rädda för att öppna dörren för främlingar eller behöva tänka på att inte gå med handväskan oknäppt. Att föräldrar kan skicka iväg sin åttaårige son till skolan utan att vara orolig för att något ska hända honom.
- Att man har ett meningsfullt jobb där man får ta ansvar och har möjlighet att engagera sig och utveckla sig. Att man tillsammans med andra jobbar för något meningsfullt, något som verkligen behövs.
- Att veta att det alltid finns vänliga människor som tar hand om en när man är sjuk eller gammal och inte klarar sig själv. Att det finns sjukhus med avancerad utrustning och tillmötesgående personal, och att det för äldre finns ombonade och väl fungerande boenden.
- Att känna att man kan lita på medmänniskor, även dem man inte känner. Att det finns en atmosfär av hjälpsamhet, tillit, ansvarstagande och generositet i samhället.
- Att vi har ren luft att andas, skogar att vandra i och sjöar att bada i. Att maten inte innehåller bekämpningsmedel och andra kemikalier som ger oss allergier, astma och cancer.
- Att känna att världen är på väg till det bättre, att fattigdom, krig och elände blir allt mindre förekommande.

Jag tror att många är överens om att ovanstående saker tillhör det viktigaste i livet och är avgörande för om män-

niskorna i ett samhälle kommer att må bra, känna sig harmoniska och ha förutsättningar att växa och utvecklas.

Frågan är då: Hur ska vi då nå detta samhälle? Hur ska ett sådant samhälle vara beskaffat, och vad är viktigt att prioritera?

Hur skapa ett harmoniskt och tillitsfullt samhälle?

Mycket av det jag räknade upp i förra stycket för att få trygga och harmoniska människor är till väldigt stor del avhängigt av hur mycket vi satsar på den offentliga sektorn, på välfärdssektorn. Det är just inom offentlig verksamhet som man hittar många av de områden som avgör hur harmoniska och välmående ett samhälles invånare blir.

Om vi ska få en trygg förskola med små barngrupper och omtänksam dagispersonal, en skola med engagerade lärare som har tid och ork att bry sig om eleverna, billiga bostäder som räcker åt alla, ungdomsgårdar i alla stadsdelar, en avancerad sjukvård och omtänksam äldreomsorg, en trygg stadsmiljö, ren luft och giftfri mat krävs förstås att det satsas betydligt mer på barnomsorg, på skola, bostadsbyggande, ungdomsgårdar, sjukvård, äldreomsorg, förebyggande kriminalvård, missbrukarvård, bidrag till ekologisk omställning av jordbruk, på miljövård osv.

Skulle en enskild faktor lyftas fram som avgörande för ett samhälles utveckling måste det vara arbetet, sysselsättningen. Vill man skapa ett lyckligt, harmoniskt samhälle är det av största vikt att alla garanteras arbete, och helst ett arbete där man har möjlighet att få ta ansvar och känna att man utvecklas. Ett samhälle med full sysselsättning,

med lagstadgad rätt till ett arbete, för med sig avgörande faktorer för atmosfären i samhället, för framtidstron och för trygghetskänslan. I ett sådant samhälle är människorna inte rädda för att prova på något nytt, motarbetar inte förändring och utveckling, anklagar inte invandrare för att ta deras jobb och ungdomar behöver inte känna ångest inför en oviss framtid.

Forskning visar också att det är oerhört viktigt att ett land är relativt jämlikt, att det inte finns en privilegierad överklass och en kuvad underklass, att man känner sig som ett jämbördigt folk och känner samhörighet med alla inom landet. Ett ojämlikt samhälle för så gott som alltid med sig auktoritära relationer, segregerade bostadsområden, skarpa klyftor mellan olika samhällsklasser, risk för ett tufft samhällsklimat, stor kriminalitet och brist på tillit inför främlingar.

Men den materiella levnadsstandarden – är inte den viktig? Jo, självklart spelar den materiella standarden in. Om man lever i ett riktigt fattigt land och inte har råd att äta sig mätt spelar det ingen större roll om skolan är engagerande och ungdomsgårdarna stimulerande. I fattiga länder spelar givetvis en höjning av levnadsstandard en avgörande roll för om man får ett bra liv eller inte. Att man kan äta sig mätt, har hela och varma kläder, en riktig bostad, tillgång till rent vatten är helt grundläggande. Men många undersökningar visar att när ett samhälle kommer upp till en viss levnadsnivå medför en ökad levnadsstandard inte längre en större tillfredsställelse. Sverige och västvärlden beräknas ha nått dit på 1960- eller 1970-talet. Levnadsstandard spelar fortfarande en viss roll såtillvida att de som hör till de rika i samhället ofta känner sig lyckligare än de som tillhör de

fattigare. Man jämför sig med varandra och de rika känner sig lyckade och de fattiga misslyckade. Men den materiella nivån spelar ingen avgörande roll. En höjning av levnadsstandarden, en utökad privat konsumtion, gör alltså i dessa ekonomiskt välmående länder inte att befolkningen blir mer nöjd med tillvaron.

Den regering vi nu har, liksom tidigare regeringar de senaste två decennierna, gör allt för att öka utrymmet för den privata konsumtionen genom att hålla tillbaka den offentliga konsumtionen. Man sparar in på förskola, vanlig skola, fritidsgårdar, bibliotek, äldreomsorg, kriminalvård, arbetsmiljövård osv. Det är synnerligen olyckligt. De flesta förnuftiga människor har nog insett att vi knappast bli lyckligare om vi får mer och mer avancerade mobiler, elektriska prylar, modekläder, accessoarer, designade möbler och fritidsattiraljer. Ändå är vårt samhälle nu helt inriktat på att prioritera denna konsumtion. Verksamheten inom den offentliga sektorn ska hållas så stram som möjligt och det som inte är absolut nödvändigt kan skäras bort.

Risken är överhängande för att detta leder till ett alltmer konfliktfyllt samhälle, där tilliten människor emellan minskar, där en stor del av befolkningen kämpar för att klara av vardagen medan andra lever i överflöd. Sannolikheten är stor att vi kommer att få se mer av unga män som begår vansinnesdåd, ungdomar i utanförskapsområden som tänder eld på bilar och byggnader, alltför ungdomar och vuxna som förlorat tron på samhället, och "vanligt folk" som barrikaderar sig bakom gallergrindar och sjutillhållarlås och undviker att gå ut kvällstid.

Att skära ned på den offentliga sektorn är verkligen inte ett sätt att skapa ett harmoniskt, välmående samhälle!

Demokrati på arbetsplatsen

I maj 1919 lyckades det svenska folket med arbetarrörelsen i spetsen erövra den politiska demokratin. Då beslutades att alla svenska vuxna medborgare, kvinnor som män, skulle få delta i val till kommun och riksdag och att alla röster skulle vara lika mycket värda. Det var en milstolpe i kampen för ett demokratiskt samhälle.

Men fortsättningen av demokratiserandet av samhället blev inte lika lyckosamt. Vi lever idag i det tjugoförsta århundradet men på arbetsplatserna består i stort sett samma arbetsordning som på 1800-talet. Alla beslut av större betydelse tas av ägarna eller ledningen för företagen, och ägarna har i praktiken ensamrätt att leda och fördela arbetet.

Om arbetet var något oviktigt, som man gjorde som en hobby, skulle det inte spela så stor roll hur arbetsordningen på arbetsplatsen var organiserad. Nu är det inte så. De flesta människor är på arbetet större delen av dagen, fem dagar i veckan, fyrtiosju veckor om året i fyrtio till femtio år. Arbetet är alltså något som dominerar våra liv, och som kanske avgör om det blir ett bra liv eller ett mödosamt liv. Ett avskedande från en arbetsplats, nedläggning av en avdelning eller en försumlig ledning som struntar i skyddsföreskrifter kan få helt avgörande betydelse för människors liv. Därför är förhållandena på arbetsplatsen så betydelsefulla och det är så fundamentalt

fel att aktieägare eller ägare, som så gott som enbart är intresserade av egen ekonomisk vinning, har sådan total makt över människors arbetssituation.

Anställda utser chefer

Vi lever i ett modernt samhälle och det borde vara en självklarhet att arbetsplatserna inom såväl privat som offentlig verksamhet är demokratiserade. Och med demokratiska menas inte att facket får en eller två representanter i företagsstyrelsen. Det självklara måste vara att man, precis som vid politisk demokrati, röstar fram sina representanter, i detta fall chefer, efter principen en man, en röst. Alla chefer ska alltså tillsättas/väljas nerifrån. På en avdelning med omkring tjugo anställda får man tillsammans komma överens om vem man vill ha som avdelningschef. Och på ett företag med kanske fyrtio anställda utser de anställda den person som de anser vara bäst lämpad som verkställande direktör, liksom eventuell personalchef, ekonomichef och en ledningsgrupp. Givetvis måste de personer som utses ha erforderlig utbildning och erfarenhet, men det får man förutsätta att även de som väljer anser. Ingen vill väl att den som ska leda deras arbete är oduglig och okunnig.

Tillsättandet av chefer bör inte ske genom sluten och hemlig votering. Snarare ska man sätta sig ned och resonera igenom vilka på företaget som man anser vara bäst lämpade att styra arbetet. Givetvis kan man också välja att anställa någon utifrån.

Jag tror att de anställda på en avdelning eller på ett företag bäst kan avgöra vem eller vilka som har de bästa

förutsättningarna att leda arbetet. Givetvis är det inte otänkbart att den nuvarande vd:n eller chefen blir vald att fortsätta leda arbetet. Många av dagens chefer är definitivt kompetenta och duktiga, men samtidigt kan nog många intyga att det finns gott om mindre lämpliga och direkt olämpliga chefer.

De som utses till chefer behöver inte sitta på livstid. Om de anställda anser att den de utsett inte fungerar på sin plats kan de när som helst byta chef, och om den som är chef känner att den inte längre har entusiasm och ork att vara i chefsposition, kan han eller hon be sina arbetskolleger att utse en ny chef.

Chefsrollen måste förstås förändras. Chefen ska inte längre vara en enväldig person som bröstar upp sig, klär sig i skraddarsydd kostym, vit skjorta och slips, lägger sig till med myndig stämma och styr och ställer efter eget bevåg. Snarare är han eller hon en projektledare som administrerar och strukturerar arbetet i samarbete med de anställda. Det är nog också förnuftigt att inte lägga löneansvaret på chefen, utan lönesättning kan de anställda tillsammans ansvara för.

Alla viktiga, avgörande beslut måste förankras hos de anställda. I viktiga frågor är det alltid de anställda tillsammans som har beslutanderätten. Därmed inte sagt att man ska ha ständiga stormöten där alla ska få säga sitt och varenda litet beslut ska diskuteras i evinnerlighet. Det finns gott om föreningar och små partier där man pratat ihjäl verksamheten med möten och omröstningar. Den på de flesta företag nu rådande beslutsstrukturen med avdelningschefer, verkställande direktör och ledningsgrupp kan nog till stora delar behållas, fast med förändringen

att cheferna är mer projektledare än chefer och att den enskilde får ett större ansvar över sitt arbetsområde.

Alla ska ha rätt att ta ansvar

Ekonomhistoriker som studerat slavsamhällen är eniga om att det samhällssystemet var dömt att stagnera. Det fanns inga incitament till utveckling. Slavarna gjorde bara vad de blev tillsagda, inget mer. De brydde sig inte om att vårda redskapen eller att utveckla arbetsmetoder, för de fick inget i utbyte.

Skillnaden mellan vårt samhälle och slavsamhället är milsvid, men att inte ta tillvara människors initiativkraft och vilja att ta ansvar är något som begränsar även dagens arbetsliv.

Det är ett oerhört slöseri med mänsklig arbetskraft och initiativförmåga att inte fler människor får ta ansvar för sitt arbetsområde och fundera över hur det kan förbättras och utvecklas. Att bara göra det man har blivit tillsagd att göra tar bort arbetsglädjen och meningsfullheten i arbetet. Alltför många människor går till jobbet mest för att de behöver pengar till brödfödan. Istället för att arbetet ska ge mening i tillvaron sitter många människor bara av sin tid och räknar dagarna till semestern.

Det är inte enbart det privata näringslivet som ska beskyllas för att vara odemokratiskt uppbyggt. Inom den offentliga sektorn är det inte mycket bättre. Även där är beslutsfattandet centraliserat, ansvaret knutet till de ledande personerna och initiativkraften på arbetsgolvet kraftigt hämmad. Alltför många chefer inom offentlig verksamhet ser chefstjänsten som ett steg i deras person-

liga karriär och har egentligen inte något genuint engagemang i den verksamhet han eller hon är satt att leda. Många gånger är det så illa att när offentlig verksamhet privatiseras uppfattar personalen det som att friheten ökar och att de får mer att säga till om.

Vart fjärde år har vi val till kommun och riksdag där vi väljer våra representanter. I en förening eller organisation är det självklart att medlemmarna varje år har årsmöte där man väljer ledning. I partier väljer medlemmarna partiledare och styrelse med jämna mellanrum. Det borde vara ännu mer självklart att man på en arbetsplats, privat eller offentlig, demokratiskt utser dem som ska administrera och leda arbetet, eftersom arbetslivet är en så central del av våra liv.

Arbete åt alla

En självklarhet i ett välfärdssamhälle borde vara att alla ska ha rätt till arbete. Så är det definitivt inte nu! Hösten 2013 var arbetslösheten i Sverige cirka 8 procent. Tillsammans med undersysselsatta innebar det att mer än 500 000 människor helt eller delvis stod utanför arbetsmarknaden. De var arbetslösa, deltog i olika arbetsmarknadsåtgärder, studerade för att de inte fick arbete eller var undersysselsatta. Dessutom hade 400 000 personer sjuk- eller aktivitetsersättning, alltså förtidspensionering. En stor del av dessa var fullt arbetsföra och ännu fler skulle vara det om de fick kvalificerad rehabilitering och ett lämpligt arbete.

Få saker är så nedvärderande och förödande för människors självkänsla som att gå arbetslös, att inte anses tillräckligt kapabel för att få arbeta, att inte få ha daglig kontakt med arbetskolleger och inte få känna att man gör rätt för sig. Det finns säkert en liten grupp bland de arbetslösa som är relativt nöjda med att leva på bidrag, men den helt övervägande delen vill inget hellre än att få ett arbete och mår mycket dåligt av att stå utanför arbetsgemenskapen. Dessutom är det ett oerhört slöseri rent ekonomiskt för samhället att 700 000–800 000 människor i arbetsför ålder lever på bidrag istället för att arbeta och göra landet rikare och än mer välmående.

Om det vore så att de inte behövdes, att det inte gick att hitta fler jobb, vore det begripligt att människor gick

arbetslösa. Men så är det ju inte. Det behövs arbetskraft överallt i vårt land – på sjukhus, i skolor, på dagis, inom äldreården, inom miljövard, kollektivtrafik, bostadsbyggnad osv.

Ofta hörs argumentet att vi inte har råd att anställa fler och att det skulle kosta så och så många miljoner att få arbetslösa i arbete. Detta är ett befängt resonemang! Till och med en skoltrött femtonåring kan förväntas förstå att ett land blir rikare om alla dess invånare arbetar än om 85 procent arbetar och resten sitter hemma och mår dåligt. Det är väl bara politiker och utbildade nationalekonomer som kan komma fram till att det skulle vara en kostnad för samhället att anställa de arbetslösa!

Varför anställs inte de arbetslösa?

Varför ser man då inte till att de arbetslösa får anställning, att man ökar intagningen till utbildningar för läkare, sjuksköterskor, lärare, förskollärare, och bygger bostäder, säkrare vägar och allt annat som behövs? Varför anser de styrande att det är bättre att folk går arbetslösa än att de gör arbetsinsatser som så väl behövs inom ett flertal områden?

En anledning är att många politiker är emot allt som är statligt eller offentligt. Offentlig verksamhet likställs med onödig byråkrati och ses som ett hot mot den fria marknaden och företagsamheten. Offentlig verksamhet ska hållas nere så mycket som möjligt, oavsett om det kan tänkas vara ett effektivt sätt att minska arbetslösheten.

En annan viktig anledning är att många arbetsgivare tycker att det är bra med arbetslöshet. Om arbetslösheten

är stor finns det alltid folk att anställa, många att välja mellan och många som tvingas acceptera att arbetsvillkoren inte är de bästa. De flesta arbetsgivare gottar sig alltså ju större arbetslösheten är, och politiker som står nära näringslivet är inte speciellt ivriga att få ned arbetslösheten. Vid hög arbetslöshet är det företagen som bestämmer, medan ju lägre arbetslösheten är, ju större krav kan de anställda ställa.

Den troligen största anledningen till att arbetslösheten accepteras även av politiker och partier som egentligen vill ha full sysselsättning är att man dels är rädd för att köpkraften i samhället ska öka för kraftigt, dels är man rädd för att det ska bli dragkamp om arbetskraften ifall de arbetslösa är för få. I båda fallen är risken stor att inflationen tar fart.

Finns det då någon reell anledning för politiker att oroa sig för inflationen? Absolut! Om regeringen mot förmodan bestämmer att arbetslösheten ska försvinna och ser till att alla får en anställning med avtalsenlig lön istället för bidrag kommer den disponibla inkomsten att öka avsevärt. Detta medför att efterfrågan på varor och tjänster kommer att öka, vilket säkerligen pressar priserna uppåt. Eftersom det inte längre finns några arbetslösa kommer det dessutom att bli huggsexa om arbetskraften och lönerna i många branscher kommer att stiga kraftigt. Resultatet blir att det mycket snart kommer att uppstå inflation i Sverige som snabbt når rekordhöjderna från 1980-talet, då tio procents årlig inflation inte var ovanligt.

Detta scenario är förstås anledningen till att även socialdemokratiska politiker i början av 1990-talet övergav målet om full sysselsättning. I dagens ekonomiskt avreg-

lerade samhälle är full sysselsättning en omöjlighet. *Som ekonomin är ordnad krävs det att vi har arbetslöshet för att inflationen ska hållas i schack.*

Hur förhindra inflation?

Hur ska vi då förändra ekonomin så att inte inflation uppstår när alla har ett arbete?

Det är mycket enkelt. Det skulle kunna åtgärdas över en natt om viljan fanns. Det är två faktorer som framför allt bidrar till att inflationen skjuter i höjden och riskerar att bli galopperande vid full sysselsättning. Den ena är att företagen passar på att höja priserna i högkonjunkturer när de ser att allt de producerar säljs. Den andra är de kraftiga löneökningarna vid dragkampen om arbetskraften.

För att förhindra den första faktorn, att företagen höjer priserna på varor, inskränker man lämpligen företagets rätt att själva fritt bestämma priserna på de varor och tjänster som produceras och säljs, det vill säga företagets rätt till fri prissättning. En ständig prisreglering måste alltså införas, där företag och affärer inte får höja priserna med mer än deras kostnader ökar. Vid en prishöjning på en vara måste alltså företagen kunna visa på att kostnaderna i produktionen ökat i motsvarande grad.

Den andra faktorn för att förhindra inflation är att företagen inte längre ska ha rätt att höja lönerna för sina anställda utöver det som bestäms i centrala avtal mellan arbetsmarknadens parter. I högkonjunkturer, då det råder brist på efterfrågad arbetskraft, är det mycket vanligt att vissa yrkeskategorier får kraftigt höjda löner genom löne-

glidning, löneförhöjningar utöver avtal. Bygg- och konsultsektorn är typiska sådana branscher. Ska inflationen hållas på plats kan inte längre denna löneglidning tillåtas, utan företagen måste även under högkonjunktur hålla sig till centrala avtal.

Om dessa två åtgärder sker – stopp för företagets fria prissättning och stopp för löneglidning utöver avtal – kan man utan risk för inflation öka köpkraften i samhället så att samtliga människor som nu går arbetslösa anställs. Allt det lidande, all misströstan och all den förödmjukande behandling som de arbetslösa tvingas utstå skulle få ett slut, och som en biprodukt skulle Sverige troligen hoppa upp till tätposition i BNP-ligan. Cirka 700 000–800 000 människor som nu går arbetslösa kommer att hjälpa till i produktionen och göra landet rikare, se till att den offentliga välfärden får tillräckligt med arbetskraft, göra att otryggheten i samhället minskar och att trivseln på jobbet ökar för många. Dessutom kommer det faktum att alla har ett jobb föra med sig att kriminaliteten med största sannolikhet kraftigt minskar, att invandrare enklare integreras i samhället och att rasismen troligen tynar bort eftersom invandrare inte längre kan anklagas för att ta jobben från svenskar.

Låt staten trycka pengar!

Någon gång för länge sedan uppfanns pengar som ett behändigt sätt att byta varor med varandra. Om inte pengar hade uppfunnits skulle en fiskare behöva gå till skomakaren med en skottkärra fisk när han behövde ett par nya skor. Och skomakaren skulle behöva leta reda på en bonde som behövde nya skor för att få kålrötter för vintern. Och hattmakaren behövde hitta en smed som var i behov av en fin hatt om han själv behövde en ny spiskrok.

I dagens utvecklade samhälle skulle det bli ännu värre. En kirurg skulle vara tvungen att hitta en bilmekaniker med hjärtfel eller cancertumör för att få sin bil lagad, en frisör skulle behöva hitta en livsmedelshandlare som ville bli klippt för att få kvällsmat och en fastighetsmäklare skulle nog få besvär om han var sugen på en glass.

Pengar är alltså en synnerligen värdefull ”uppfinring” för att byta varor och fördela samhällets resurser, och givetvis helt nödvändigt i ett modernt, industrialiserat samhälle.

Pengar i sig är alltså ingen resurs, utan ett bytesmedel och fördelningsinstrument som man använder för att se till att de verkliga resurserna – som arbetskraft, maskiner, byggnader, mineraltillgångar och alla varor som produceras – kommer till användning, att de utnyttjas fullt ut.

Ett exempel: Vi tänker oss ett barnkalas där föräldrarna har ställt ut skålar med olika sorters godis i, och

att varje godis har en liten prislapp på sig. Föräldrarna har också delat ut låtsaspengar till barnen och barnen får sedan gå runt och handla godis för de pengar de fått. Om det visar sig att det finns godis kvar när barnen har använt alla sina pengar innebär det att föräldrarna har missbedömt godisresurserna på kalaset och delat ut för lite pengar, för lite köpkraft. I det läget måste föräldrarna dela ut lite mer låtsaspengar till barnen, tills allt godis försvunnit. Om å andra sidan föräldrarna delat ut för mycket låtsaspengar kommer det på slutet stå barn med tårar i ögonen, som har pengar kvar men inte kan köpa något för dem eftersom alla skålar är tomma.

På samma sätt fungerar pengar eller kapital inom ett land. Pengarna ska se till att alla resurser i form av arbetskraft, maskiner, tillverkade varor kommer till användning. Är det för lite pengar i omlopp, om den samlade köpkraften är för liten, blir det arbetslöshet, maskiner utnyttjas under sin kapacitet och en mängd varor samlas på lager. Är det för mycket pengar i omlopp blir det som i det forna Sovjetunionen, där hyllorna gapade tomma och folk stod i kö med fickorna fulla med rubel för att kunna köpa när leveranserna kom. Det gäller att hitta den rätta balansen.

Pengar i sig är inget värda, pengar är ingen resurs. De är bara papperslappar, metallmynt eller siffror på en dataskärm, men innehavet av dessa pengar, detta kapital, innebär en fullmakt för innehavaren att få vara med och fördela resurserna i samhället, att utnyttja resurser motsvarande det penningbelopp de äger. Det är fullständigt nonsens att säga att ett land är rikt på kapital, som man kan läsa i mediokra ekonomiböcker, inte minst på

universitetsnivå. Vilket dåligt skött land som helst kan fullständigt bada i kapital. Återigen kan vi ta det forna Sovjetunionen som exempel, där alla medborgare hade byråådor fulla med rubler.

Ett annat exempel: Vi tänker oss att en förmögen, något excentrisk person har tjänat ihop hundra miljarder som han har i tusenlappar hemma i sin villa. En dag brinner villan ned och alla pengarna går upp i rök. Detta skulle vara väldigt sorgligt för den excentriske miljardären, men inte göra något för landet han bor i. Landet skulle inte bli fattigare på något sätt. Pengarna som gick förloerade behöver man bara trycka upp igen om man tycker att de behövs för att landets ekonomi ska fungera bra. Det enda som skulle hända är att den förmögne mannen själv förlorar sitt kapital och förlorar rätten att fördela och nyttja en stor del av landets resurser.

*Om man vill att ett land ska fungera bra och bli välmående gäller det alltså att se till att det finns så mycket pengar, kapital, i omlopp att all arbetskraft utnyttjas och att den samlade produktionen av varor och tjänster kommer till användning. Om det som produceras inte går åt eller om det finns arbetslöshet gäller det att se till att mer pengar kommer i omlopp, att köpkraften i samhället ökar. Om det som produceras går åt alldeles för snabbt och affärerna är helt tomma på varor gäller det att dra in pengar eller köpkraft från samhället. Det är denna balansgång som staten ska se till att den fungerar, eller snarare: *staten har en absolut skyldighet att se till att den fungerar.**

Det är alltså av största vikt att förstå att kapital inte är något som skapas inom produktionen, som skapas vid tillväxt i ett land eller på något sätt är en resurs. Kapital

är ett betalningsmedel, ett fördelningsinstrument som används för att fördela resurserna i landet.

I dagens samhälle tillkommer dock ett komplicerande moment. Det är att en stor del av pengarna inte används som bytesmedel för varor och tjänster utan lever sitt eget liv genom finansiell spekulation. En betydande del av samhällets penningmängd används enbart till att tillskansa sig ännu mer pengar. Detta försvårar förstås planerandet av och överblicken över ett lands ekonomi.

Tryck pengar!

Ett exempel: Vi tänker oss att ett land kommit in i en djup lågkonjunktur. Fler och fler blir arbetslösa, varorna i affärerna förblir osålda, företag drar ned eller går i konkurs, vilket gör ännu fler arbetslösa osv. Alla inser att staten borde gå in och stimulera ekonomin, se till att köpkraften ökar, men problemet i detta fall är att staten redan har en stor och dyr stats-skuld och inte vågar låna upp mer pengar. Finansmarknaden har dessutom börjat bli orolig för landets betalningsförmåga och begär en mycket hög ränta för att låna ut mer pengar.

Vad ska göras? Varifrån ska pengar komma för att få igång ekonomin?

Det finns en självklar och mycket enkel lösning på detta problem: *Tryck upp pengar! Låt Riksbanken sätta fart på sedelpressarna.* Ge varje medborgare 10 000 kr i handen och säg: Köp vänner, konsumera! *Statens skyldighet är ju att se till att köpkraften, penningmängden i landet är så stor att alla varor och tjänster som produceras också säljs och att alla arbetslösa får arbete.* Nu är det ju uppenbart att köpkraften i landet är alldeles för liten.

Vad som händer när medborgarna går ut och handlar för de 10 000 kr de har fått är att affärerna börjar sälja sina varor och fabrikena öppnar igen, sätter igång maskinerna och anställer folk. Om inte de första 10 000 kronorna skulle vara tillräckligt för att häva den djupa lågkonjunkturen och ge alla arbete är det bara att trycka ännu mer pengar, ge medborgarna ytterligare 10 000 kr var och säga: Köp ännu mer! Konsumera mera! Shoppa och handla! Hej och tjofföjt!

Mycket snart kommer arbetslösheten att sjunka eller helt försvinna, vilket i dagens samhälle säkerligen skulle leda till enorma problem med inflationen. Om man ska kunna stimulera ekonomin så mycket att all arbetslöshet försvinner och alla producerade varor nyttjas måste man först införa prisstopp och lönestopp, så som jag visade i föregående kapitel. Om inte det görs rusar inflationen och löneglidningen upp till rekordhöjder.

Det viktiga i exemplet ovan är att staten för att stimulera ekonomin *trycker upp pengar och inte lånar upp pengar* på finansmarknaden. Det finns ingen som helst anledning för en stat att låna upp pengar och betala dyr ränta när man lika gärna kan trycka upp pengar själv, dvs låna gratis av Riksbanken. Att låna på finansmarknaden är bara att skänka pengar till bankirer och finanshajar. Det är lika dumt som om en bonde skulle gå till affären och köpa dyr potatis istället för att gratis plocka upp potatisen från sitt eget potatisland.

En bättre lösning

En del av er som läser detta kanske reagerar på att konsumtionen kommer att öka kraftigt. Har vi inte redan

tillräckligt med konsumtion? Jovisst, absolut! I dagens samhälle med klimathotet hängande över oss borde vi absolut inte uppmanas att konsumera mer än vi redan gör. Det finns förstås en mycket bättre lösning att få fart på ett lands ekonomi och erhålla full sysselsättning än att dela ut 10 000 eller 20 000 kr till varje medborgare och att få oss alla att konsumera till varje pris. Lösningen är att den offentliga sektorn drar igång viktiga kommunala och statliga projekt – bygga bostäder, investera i järnväg och kollektivtrafik, förbättra skolor, anställa fler inom vården, skolan, omsorgen, förbättra miljön osv. Staten ska sätta igång med så många projekt som behövs för att samtliga arbetslösa ska få arbete. Och på frågan varifrån staten ska få pengar att avlöna alla nya offentliganställda är svaret givetvis: *Tryck pengar! Sätt igång sedelpressarna! Och framför allt, låna inte upp pengarna på finansmarknaden!* Som sagts redan tidigare: *En stats och en regerings skyldighet är att se till att det finns så mycket betalningsmedel ute i samhället att alla varor och tjänster i landet går åt i lagom takt och att all arbetskraft utnyttjas.*

Det finns ytterligare ett mycket bra sätt att få bort arbetslösheten utan att höja konsumtionen i samhället. Det är att minska arbetstiden till 6 timmars arbetsdag. När anställda går ner i arbetstid krävs nyanställningar för att ersätta den arbetstid som går förlorad.

Sedan 1971 har arbetstiden inte minskat fastän vi nu producerar nästan tre gånger så mycket som då. Med 6 timmars arbetsdag skulle vi fortfarande kunna ha en mycket hög levnadsstandard och det skulle vara betydligt lättare att få det så kallade livspusslet att gå ihop: småbarnsföräldrar skulle få mer tid över för sina barn, vi

skulle alla kunna träffa våra vänner och släktingar oftare, få tid att motionera utan att stressa ihjäl oss, kunna odla våra intressen eller bara varva ned lite och kanske ta en utomhusfika en solig eftermiddag.

Varför trycker inte staten pengar?

Varför använder inte staten sin rätt att trycka upp pengar istället för att låna pengar på finansmarknaden till ränta? Varför denna fråga överhuvudtaget inte kommer upp i den ekonomiska debatten är ett mysterium. Frågan tycks vara så tabubelagd att inte ens etablerade vänsterekonomer vågar eller vill föra fram den.

Svenska staten hade 2013-01-01 en statsskuld på 1153 miljarder kronor och betalade under 2012 27 miljarder i ränta på lånen.¹ Varför betala 27 miljarder i låneränta när man hade kunnat få pengarna gratis?? Varför uppmanar man inte Sveriges Riksbank att trycka upp pengarna?

Den viktigaste orsaken till att de flesta länder inte använder sin riksbank för att få kapital till att stimulera ekonomin är förstås att sedelpressarna tidigare har missbrukats av inkompetenta och ansvarslösa regeringar. Det mest kända fallet är hyperinflationen i Tyskland efter första världskriget. Under år 1923, när det var som värst, var inflationen uppe i tvåhundra procent i månaden, och det gällde att så snabbt som möjligt göra sig av med pengar och andra likvida medel. Den som 1918, i slutet av världskriget, var extremt förmögen och hade svindlande 100 miljoner mark på banken kunde sommaren 1923 konstatera att dessa 100 miljoner, om de stått kvar på banken, hade räckt till att köpa 1 kilo ägg av sämre kvalitet.

Detta är ett exempel på hur det kan gå om man för ut för mycket köpkraft i en ekonomi där det råder fri prissättning.

Risken för missbruk är i stort sett det enda argument som framförs mot regeringars rätt att trycka pengar, och visst ligger det något i det, även om det var hundra år sedan hyperinflationen härjade i Tyskland. I en del länder skulle det säkert missbrukas av regeringar, som i valtider skulle försöka locka väljare genom att ösa ut pengar eller sätta igång populära välfärdsprojekt. Men i många andra länder, däribland Sverige med starka krav på stabila finanser, tror jag att risken för missbruk är mycket liten. Om man dessutom samtidigt som man trycker pengar inför restriktioner mot fri prissättning går det överhuvudtaget inte att missbruka metoden. I alla fall inte vad gäller inflationen.

Man ska dessutom ha klart för sig att om staten trycker pengar leder det inte till mer inflation än andra åtgärder som ökar köpkraften i samhället, till exempel att staten lånar pengar, att staten sänker skatter, att banker lånar ut pengar till allmänheten, att Riksbanken sänker reporäntan eller att företagen höjer anställdas löner ordentligt. Allt som kraftigt ökar köpkraften i samhället leder med stor sannolikhet till att inflationen ökar. Det är inget speciellt med pengar som är tryckta av staten. Inflationen bryr sig inte om varifrån pengarna kommer!

Att trycka pengar i en högkonjunktur är förstås mycket oklokt, men vid en kraftig lågkonjunktur som i vårt exempel fall ovan, med stor arbetslöshet och en mängd varor som förblir osålda, är det ingen större risk med att trycka pengar för att öka köpkraften och få hjulen att snurra.

Tvärtom måste det vara en regerings skyldighet att se till att köpkraften kraftigt ökar. Och som jag nämnt tidigare är det helt ofarligt att trycka pengar om man samtidigt inför begränsningar för den fria prissättningen. Och det är en åtgärd som varje ansvarsfull regering borde vidta för att ha möjlighet att styra landets ekonomi på ett rationellt och förnuftigt sätt.

Att täcka ett underskott i statsbudgeten genom att använda tryckpressarna anser jag vara en självklar åtgärd, men att täcka ett underskott i bytesbalansen genom att trycka pengar är en dödssynd! Vid ett underskott i bytesbalansen måste regeringen antingen se till att importen minskar alternativt exporten ökar, eller ta upp utländska lån som täcker underskottet. Använder man sedelpressarna till att finansiera underskott till andra länder kommer det med allra största säkerhet att leda till kraftig devalvering av landets valuta och därigenom till prisökning på alla importerade varor. Detta har många länder fått betala med en galopperande inflation.

Bankers ensamrätt att skapa pengar

De flesta stater och regeringar begränsar alltså sig själva vad gäller att trycka pengar. Bankerna har däremot i princip rätt att skapa så mycket nya pengar de önskar genom sin utlåning. Att bankerna men inte regering och riksdag har rätt att skapa pengar är synnerligen anmärkningsvärt. Regeringar har ett ansvar för att landet fungerar och ekonomin är i balans. Det är inte alltid som de lever upp till det ansvaret, som i fallet Grekland, men de flesta regeringar gör sitt bästa. Däremot har bankerna inget som

helst ansvar för landets ekonomi – de försöker inte ens, de tänker enbart på sin egen avkastning. Och om deras utlåning skapar problem för landet är det inte deras problem.

Detta har också de senaste decennierna visat sig få förödande konsekvenser. Efter avregleringen av kreditmarknaderna på 1980-talet har världen drabbats av ett otal bank- och fastighetskriser som berott på bankernas ansvarslösa och oreglerade utlåning. De större kriser som påverkat Sverige är bank- och fastighetskrisen 1990–1991, it-krisen år 2000, bankkrisen 2008 och den nu pågående europeiska skuldskrisen, där Sverige har klarat sig förhållandevis väl. Irland, Grekland, Spanien, Portugal och delvis andra länder har drabbats desto hårdare, och orsaken är framför allt tyska och franska bankers ansvarslösa utlåning i början och mitten av 2000-talet. De krisdrabbade länderna har drabbats av kraftigt minskad BNP, skyhögt arbetslöshet, sjunkande reallöner, nedskärningar av offentlig verksamhet, nyfattigdom och uppgivenhet.

Både Irland och Spanien hade mycket låg statsskuld och balans i sin statsbudget innan bankerna började låna ut ohejdat till fastighetsspekulanter och till bolån. I slutet av 2000-talet sprack fastighetsbubblan och den spanska och den irländska staten såg sig tvingade att ta på sig de spanska och irländska bankernas mångmiljardskulder. Budgetunderskotten blev enorma och statsskulden likaså. Bakom Irlands och Spaniens nödläge står inte korrupta politiker som i Greklands fall, utan det är bank- och fastighetsspekulation som gjort länderna fattiga.

Ändå görs väldigt lite för att sätta stopp för bankernas utlåning av pengar. De får fortsätta i stort sett som tidigare och hålls dessutom skadelösa genom att skattebeta-

larna står för deras förluster. Bankerna anses så värdefulla, systemviktiga, att det inte kan tillåtas att gå i konkurs. Institutioner som är så viktiga för ett lands välmående borde givetvis vara antingen statliga eller starkt reglerade av demokratiska instanser, speciellt som banksektorn de senaste åren så tydligt visat att den till allra största delen struntar i att ta ansvar för det samhälle den verkar i.

Eurozonens länder kommer enligt SEB år 2013 att ha en statsskuld på 75 000–80 000 miljarder kronor.² Det mesta av detta är lånat av banker, försäkringsbolag och pensionsstiftelser. Om ECB, Europeiska centralbanken, istället hade tryckt upp dessa pengar hade det idag inte existerat någon europeisk skuldkris. Helt i onödan betalar eurozonens länder räntekostnader varje år på flera tusen miljarder kronor till banker och andra kreditinstitutioner.

Den offentliga sektorn

De senaste trettio åren har den offentliga sektorn drabbats av kraftiga nedskärningar och viktig verksamhet har lagts ned, bantats, avgiftsbelagts eller sålts till privata intressenter.

Argumenten har varit att vi inte har råd med den offentliga sektorn, ”den har vuxit över alla bräddar”, ”vi har slagit i skattetaket”, ”Sverige har världens högsta skatter”, ”offentliga sektorn tränger undan den privata”, ”våra företag flyttar utomlands på grund av det höga skattetrycket” osv.

Enligt SCB:s försörjningsbalans uppgick kommunal och statlig konsumtion och investering år 1981 till 35,1 procent av BNP. Trettio år senare, år 2011, var offentlig konsumtion och investering nere i 29,8 procent av BNP. Räknat på BNP för år 2011 (3 497 mdr kr) blir skillnaden lika med 185 miljarder kronor. Om den offentliga sektorn hade fått behålla den del av BNP som den hade 1981 hade kommuner och stat 2011 haft 185 miljarder mer att lägga på skola, vård och omsorg.

Enligt regeringens vårproposition 2013 kommer neddragningarna att fortsätta också framöver. Fram till år 2017 planerar regeringen ytterligare en dryg procents nedskärning av offentlig konsumtion och investeringar, till 28,6 procent.

Dessa nedskärningar är alltså orsaken till att det inte

längre finns pengar till att hålla våra skolbarn med egna skolböcker, att musikundervisningen, barnteatern och kolloverksamheten kraftigt har skurits ner och avgiftsbelagts, att ungdomsgårdar har lagts ner och fritidsverksamhet inskränkts, att förskolegrupper och skolklasser har blivit större, att lärarnas löner når bottenrekord, att många anställda inom offentlig sektor, inte minst lärare, fått en alltmer pressad arbetssituation, att en mängd bibliotek och biblioteksfilialer har lagts ned, att antalet sjukhussängar har halverats, att gamla inom äldreården far illa, att hemtjänsten dragits ned, att psykiatri och narkomanvården kraftigt har bantats, att uteliggare har blivit ett vanligt inslag i våra större städer, att kriminalvården måste spara, att arbetsmiljöverket måste spara, att bidrag till nationalparker och naturreservat minskat, att studieförbunden får minskade anslag, att kostnaden för tandläkarbesök har skenat iväg, att kollektivtrafiken blivit dyrare, att hyrorna höjts när subventioner till nya bostäder tagits bort, att tågtrafikens underhållsbudget är lägst i Västeuropa osv.

Behövs tillväxt för att skapa resurser till välfärden?

Ett mycket vanligt resonemang från näringslivshåll och från politiker inom de flesta partier är att vi måste ha en hög BNP-tillväxt och vinstrika företag för att ha råd med en stor offentlig verksamhet. Detta argument är fullständigt felaktigt! Tvärtom är det en ständig dragkamp om resurserna mellan privat och offentlig sektor. En hög privat tillväxt kräver att den offentliga sektorn hålls tillbaka.

Och för att den offentliga sektorn ska ha en chans att växa krävs att den privata tillväxten hålls nere.

En invändning behövs här. Om det finns hög arbetslöshet i landet, som hösten 2013 då 8 procent av arbetskraften i Sverige är arbetslös och många är undersysselsatta, kommer situationen i ett annat läge. Med så många utanför arbetsmarknaden finns det nu arbetskraft för att både ha en hög BNP-tillväxt och att utöka den offentliga sektorn. I lägen av låg arbetslöshet måste vi däremot välja mellan tillväxt inom den privata sektorn och tillväxt inom offentlig välfärd. Det är alltså arbetskraften som är den begränsande faktorn.

Näringslivet vill få det att framstå som att det är privat verksamhet som finansierar och möjliggör en omfattande offentlig verksamhet. Detta resonemang är rent nonsens. Det privata näringslivet behövs för att producera varor och tjänster. Och det gör de på många sätt bra. Men att näringslivet dessutom slår sig för bröstet och menar att de behövs för att finansiera den offentliga sektorn är rent trams. Visserligen betalar de anställda inom det privata näringslivet in en hel del i skatt, men det måste man se som en betalning för allt som den gruppen får från det offentliga: BB, dagis, skolgång, sjukvård, äldreomsorg, vägar, trottoarer, järnvägar, kollektivtrafik, parker, miljöskydd, brandkår, renhållning, bibliotek, forskning, sporthallar, försvar, polis osv.

Företagen betalar förstås skatt på sin verksamhet, men bolagsskatten är inte överdrivet stor, cirka 3 procent av BNP. De pengarna räcker inte långt för att finansiera den offentliga sektorn.

Vidare köper det offentliga en hel del produkter och

tjänster från det privata näringslivet. SKL:s tidning *Dagens samhälle* uppskattar att det offentliga köper produkter för 800 miljarder varje år, men de produkterna får det offentliga inte gratis. Det offentliga betalar för sig och dessutom gör näringslivet en bra vinst på detta, nämligen mellan 70 och 80 miljarder årligen.

Så på vilket sätt skulle det privata näringslivet finansiera den offentliga sektorn? Påståendet att näringslivet finansierar den offentliga sektorn är bara ett av många ogenomtänkta resonemang som låter bra och som kan användas för att prioritera det privata näringslivets verksamhet.

Privat konsumtion eller offentlig verksamhet?

Många menar att vi får mindre i lönekuverten om vi satsar mer på den offentliga sektorn.

De har helt rätt! Vi kan inte få allt vi pekar på, utan vi måste göra ett val: Vill vi ha mer och mer av konsumtionsvaror och en halvdan offentlig sektor, eller vill vi ha mindre av konsumtionsvaror men i gengäld en bra fungerande välfärdssektor med social service som räcker till alla? Det är det valet vi står inför, och i ett högindustrialiserat land som Sverige står det oss fritt att välja det samhälle vi föredrar.

Nu lägger vi ned cirka 30 procent av BNP på offentlig konsumtion och investering, och 70 procent på privat. Som jag tidigare föreslagit skulle vi kunna lägga 50 procent vardera på offentlig och privat konsumtion och investering – 20 procent mer på offentlig sektor innebär omkring 700 miljarder kronor varje år. Om vi valde detta

skulle vi kunna satsa väldigt mycket mer på en kvalitativ och utbyggd offentlig välfärd. Vi skulle kunna ha mindre dagisgrupper, många fler lärare, fler fältassistenter som tar hand om vilsna, urspårade tonåringar, träd planteras och blomrabatter lysa upp våra städer, gratis simhallar och gym skulle finnas i varje stadsdel och mindre stad, kollektivtrafiken byggas ut och vara billig eller helt gratis, all olja ersätts med förnybar energi, gratis musik-, teater- och kolloverksamhet för skolor, gratis lägerresor för skolbarnen, tandläkarbesök skulle ingå i sjukförsäkringen och vara så gott som gratis, forskningen skulle få mångdubblade anslag, bostäder skulle byggas åt alla bostadslösa, och mycket mer.

I gengäld skulle vi förstås inte kunna konsumera lika mycket konsumtionsvaror som nu. Vi skulle få mindre pengar i lönekuvertet och det skulle innebära att vi måste minska ned på modekläder, sportbilar, mycket hemelektronik, tänka oss för innan vi skaffar inbyggda spottar i badrummet, inte köpa litervis med porlande bordsvatten, energidrycker och liknande.

Men det är alltså helt upp till oss själva hur vi vill forma vårt samhälle, om vi vill ha en mängd prylar och mer privat varukonsumtion, eller om vi ska satsa på omvårdnad och planera för ett mjukare och mer människovänligt samhälle. Det är inte så att vi måste satsa på tillväxten för att ha råd med en utbyggd välfärd. Det argumentet är ren lögn.

Tillväxt

Det finns en tro på att en hög ekonomisk tillväxt på alla sätt gör ett land rikare, att det löser de flesta problem och att harmoni och lycka breder ut sig över landets invånare. Konsekvensen av detta är att offentlig verksamhet, miljöhänsyn, kulturella värden och mycket annat får stå tillbaka för att nå just högsta möjliga tillväxt. Med dagens ekonomiska system är satsningen på tillväxt delvis förståelig, om än inte rättfärdigad, eftersom det är helt nödvändigt med hög tillväxt för att ekonomin ska fungera. Det faktum att produktiviteten ständigt ökar gör att vi måste producera mer och mer för att inte anställda ska bli arbetslösa och länder gå in i djupaste lågkonjunktur.

Fram till mitten av 1900-talet, då produktionen av varor inte var så stor, var det ingen större fara med ständig tillväxt, tvärtom skapade det välfärd och välmående. Men med den produktionskapacitet världen nu besitter kan en växande produktion få katastrofala följder för vår jord. Vi har nått en nivå där miljögifter, koldioxidutsläpp och överutnyttjande av resurser riskerar att ödelägga stora delar av jorden och radikalt försämra livsmöjligheterna för både människor, djur och växter.

Det allvarliga med dagens situation är att vårt nuvarande ekonomiska system för att fungera är helt beroende av en ständigt ökande tillväxt, samtidigt som vår jord inte klarar mer tillväxt, i alla fall inte materiell sådan.

Att hålla nere den materiella tillväxten utan att det leder till arbetslöshet och lågkonjunktur skulle inte vara någon omöjlighet. Det kan göras på två sätt. Det ena är att minska arbetstiden i samma takt som produktiviteten ökar. Vi får alltså mer fritid för varje år, men behåller ett konstant konsumtionsutrymme. Det andra är att öka tillväxten av verksamheter som inte kräver materiell produktion och hålla tillbaka tillväxten av ej nödvändig materiell produktion.

Vi måste alltså sluta producera stadsjeepar och andra bensinslukande bilar, liksom snabba båtar, privatflygplan, onödiga apparater, maskiner och annan elektronik, modeplagg och accessoarer, meningslösa prydnadsföremål osv. Istället ska vi styra våra resurser till de områden som jag räknade upp i föregående kapitel: att anställa fler i skola, inom sjukvård, äldrevård, satsa på medicinsk forskning, ekologiskt jordbruk, förnybar energi med mera. Det är där som tillväxt verkligen kan bidra till ett lyckligare och mer harmoniskt samhälle, och denna tillväxt riskerar inte att föröda vår jord.

Hur ska vi få tillväxt att förflyttas till dessa sektorer? En sak är säker, vi kan inte lita på marknaden. Marknaden styr resurser till de områden där man kan förvänta sig störst vinst, och det är betydligt troligare att det innebär satsning på stadsjeepar, lyxbåtar, modekläder eller spekulation i fastigheter än på fler lärare och ekologiskt jordbruk. Vill vi få en ändring måste det innebära att vår demokratiskt valda regering och riksdag går in och tar över ansvaret för den övergripande fördelningen av landets samlade investeringar. Det enklaste sättet vore nog som vi tidigare föreslagit att öka den offentliga sek-

torns konsumtion och investeringar från nuvarande cirka 30 procent av BNP till 50 procent. Och kanske samtidigt öka momssatsen på resursslukande konsumtionsvaror till 100 procent.

Tilläggas måste att det är en oerhörd skillnad på rika och fattiga länder vad gäller tillväxt. Fattiga länder måste givetvis få öka sin tillväxt och bygga bostäder, vägar, skolbyggnader, sjukhus, elnät och annat nödvändigt. Vi i rika länder har desto större krav på oss att minska vår konsumtion, så att den fattigare delen av världen får utrymme för nödvändig tillväxt. Det är helt uteslutet att hela jordens befolkning skulle kunna leva på samma energislukande nivå som västvärldens befolkning nu gör.

Ett jämlikt samhälle

Sverige var länge det ekonomiskt mest jämlika landet på jorden. Så är det inte längre. Från 1980 och framåt har de ekonomiska klyftorna i Sverige stadigt ökat. Allra mest iögonfallande är storbolagsdirektörernas löner och deras olika bonus- och optionsprogram, men även chefer på lägre nivåer såväl i privat som offentlig verksamhet har haft kraftiga löneökningar de senaste decennierna. I LO:s återkommande utredning om den svenska makteliten redovisas att en storbolagsdirektör 1980 tjänade motsvarande 9 industriarbetarlöner. År 2010 hade en direktörlön ökat till 46 industriarbetarlöner.³

De senaste tjugo åren har den fattigaste tiondelen av Sveriges befolkning ökat sin disponibla inkomst (inkomst efter skatt och förutom kapitalvinster) med 1,7 procent medan den rikaste tiondelen ökat sin disponibla inkomst med 63 procent⁴. Dessutom, det som framför allt har ökat i värde de senaste decennierna är kapitalvinsterna, vinster från aktier, fonder, fastigheter, bostadsrätter med mera. Eftersom det framför allt är höginkomsttagare som innehar värdepapper och fastigheter har detta kraftigt förstärkt förmögenhetsklyftorna.

I mitten på 2000-talet lanserade Folkpartiet begreppet utanförskapsområden. De definierade det som områden med en sysselsättningsgrad för vuxna personer på under 60 procent, undermåliga skolresultat för skolelever och

lågt valdeltagande. I deras rapport redovisades att det 1990 fanns 3 områden i Sverige som kunde klassas som utanförskapsområden. År 2002 hade de ökat till 133 områden och i en uppföljning ett par år senare hade de ökat ytterligare till 154 områden. Utanförskapet fanns nu inte bara i bostadsområden i anslutning till de stora städerna utan överallt i Sverige – i Borås, Örebro, Trollhättan, Jönköping, Norrköping, Södertälje, Landskrona m.fl. städer⁵ I en del av dessa områden har hatet mot samhället gått så långt att ambulans, brandkår och polis riskerar att bli utsatta för stenkastning om de åker dit. Anlagda bränder i soptunnor och av bilar inträffar regelbundet, boende i området går inte gärna ut kvällstid och hälften av alla unga män som bor där varken studerar eller har arbete. Sådana fattiga, segregerade stadsdelar, som tidigare funnits i många storstäder på kontinenten, har nu även fått fotfäste i Sverige.

Överhuvudtaget har de senaste årtiondena inneburit att klassklyftorna ökat, liksom segregationen i samhället. Ombildning av kommunala och privata hyreslägenheter till bostadsrätter har framför allt i storstäderna kraftigt ökat segregationen. Privatisering av skolor tillsammans med det fria skolvalet har ökat segregeringen bland barnen. De begåvade och karriärinriktade söker sig till speciella skolor, och de med dåliga betyg och låga ambitioner blir kvar i de lokala skolorna. Rut-avdraget har gjort att alltfler i medelklassen skaffar sig tjänstefolk som tar över det tråkiga vardagsjobbet med städning och tvätt. Invandrarkvinnor övertar de sysslor i hemmet som svenskar i medel- och överklass inte har lust eller anser sig ha tid att göra.

De välbärgade samlas alltmer i attraktiva bostadsom-

råden, har råd med sommarstuga i skärgården, utlandsresor ett par gånger om året, två bilar i garaget och kan skicka sina barn på språkstudier utomlands. De mindre lyckosamma förpassas till miljonprogrammets betongkolosser, där droger och gängmentalitet skapar våld och otrygghet, där en semesterresa för många är en ouppnåelig lyx, där barnen går i skolor med ett fåtal som pratar flytande svenska och de flesta i praktiken är utestängda från stora delar av både arbets- och bostadsmarknaden.

Det finns en stor fara med att driva inkomstskillnaderna i samhället för långt, förutom att det är djupt orättvist. Ju större löne- och förmögenhetsskillnaderna och segregationen i samhället är, ju mer misstro och hat uppstår mellan befolkningsgrupper och ju större risk finns för motsättningar, konflikter och våld.

Minska löneskillnaderna!

Om vi vill att vårt samhälle ska kännetecknas av harmoni, förtroende och tillit mellan människor är det nödvändigt att löne- och förmögenhetsklyftorna i samhället kraftigt minskas. Ett enkelt sätt kan vara att införa en maximilön och att denna lön förslagsvis inte borde vara högre än cirka 40 000 kr i månaden. Denna lön ska dessutom vara förbehållen statsministern i Sverige. Övriga ministrar kan ha en lön kring 35 000 kr och det stora flertalet inkomsttagare ligga i inkomstskiktet mellan 20 000 och 30 000 kr. Större än så borde inte löneskillnaderna i samhället vara.

En tvistefråga kan vara om chefer ska ha högre lön. Det är givetvis viktigt för samhället att de bäst lämpade tar på sig ansvarsfulla uppgifter, att de som av sina arbets-

kamrater utses till chefer också vill vara det. Av den anledningen skulle man kunna tänka sig en viss ersättning för chefer, men absolut inte i någon mångmiljonklass. Ett extra påslag på högst 5 000 kr i månaden, oavsett om det handlar om en avdelningschef eller en vd för ett större företag, borde vara fullt tillräckligt. Man ska ha klart för sig att de flesta vd:ar tycker det är rätt kul att vara vd och säkert till och med skulle betala för att slippa vara en vanlig kontorsråtta.

En del menar att om alla tjänar ungefär lika mycket kommer ingen att vilja utbilda sig. Det är säkert en felaktig slutsats. De som utbildar sig kan rätt fritt välja vad man vill jobba med och säkert få ett intressantare arbete. Dessutom tycker många om att studera och lära sig nya saker, och gör det nog hellre än arbetar, i alla fall under några år. Under den tid man studerar får man förstås också studielön, så man kommer inte att belastas av lån som ska återbetalas. Om det i alla fall visar sig att alltför få studerar får man fundera över eventuell lönekomensation.

Ett förslag kan vara att låta de anställda på arbetsplatserna själva få besluta över lönestrukturen på sitt företag, att de fritt får besluta utefter en medellön på 25 000 kr. De kan välja mellan att ge alla samma lön eller att ge mer till vissa yrkesgrupper eller personer som anses speciellt viktiga för företaget. Dock med drygt 30 000 kr som maximilön.

Hur lönestrukturen i ett altruistiskt samhälle ska se ut är inget som man behöver ta ställning till redan nu, förutom att slå fast att den ska vara jämlik. Ett jämlikt samhälle för med sig så stora fördelar för atmosfären, sam-

manhållningen och gemenskapen i ett samhälle att det är synnerligen viktigt att hålla nere löneskillnaderna.

Vem gör skitjobben?

I ett samhälle med ständig arbetslöshet blir även mindre attraktiva jobb tillsatta. Men i ett fullt ut demokratiskt samhälle, där alla garanteras arbete, kommer detta inte att fungera. Där kan vi inte förlita oss på att invandrare städar kontor kvällar och nätter och skurar allmänna toaletter.

Hur ska man då få dessa tjänster att bli utförda?

Ett sätt är att införa en ”tråkigtjobbtjänstgöring” i stil med militärtjänst, där alla medborgare får jobba något eller några år. Ett annat sätt är att försöka reglera det genom lönen. Det skulle innebära att jobb som diskare, städare, gruvarbetare, löpandebandarbetare, renhållningsarbetare och liknande skulle ligga i löneintervallet 25 000–30 000 kr, medan veterinärer, programledare i tv, designer, läkare kunde ligga i intervallet 20 000–25 000 kr eftersom dessa jobb säkert ändå blir tillsatta, med en mängd sökande att välja mellan. En bättre lösning är nog att mindre attraktiva arbeten får kortare arbetstid och att till exempel gruvarbetare och andra har två eller tre månaders semester.

Det bästa sättet är förstås att så långt möjligt försöka avskaffa alla tråkiga jobb. Stora resurser bör satsas på att ersätta löpandebandarbete och enahanda arbetsuppgifter med sinnrika robotar och maskinella lösningar. Renhållningsarbetares arbeten kan underlättas genom noggrann källsortering och maskinella hjälpmedel. Städning av kontor och andra arbetsplatser bör göras av

dem som jobbar där, och självklart är att chefer, generaldirektörer och ministrar får lära sig var städskrubben finns.

Det argument som oftast används av höginkomsttagare för att rättfärdiga deras höga löner är att de har så stort ansvar. Visst, om ansvaret är så betungande att personen ifråga ständigt går omkring med lite oro, inte kan koppla av på fritiden och periodvis har svårt att sova, då skulle det finnas anledning att kompensera med högre lön. Men för många människor är ansvar något positivt och stimulerande, något som ökar trivseln i arbetet, ökar självförtroendet och känslan av meningsfullhet. Borde ansvar i det läget ge högre lön?

Om man frågar ett antal direktörer i börsnoterade bolag om de vill jobba som direktör eller som lagerarbetare om lönen vore exakt lika och eventuella studielån avskrevs är det troliga att samtliga direktörer skulle välja att fortsätta som direktör. Tyngre än så är inte deras ansvar.

Gemenskap i bostadskvarter

Ett av de största problemen i dagens samhälle är den ensamhet och isolering som många lever i, antingen som ensamstående eller i kärnfamilj. För många har livet blivit en stilla vandring mellan arbetsplatsen och hemmet, där tv:n eller datorn får bli ens sällskap. Våldigt uppenbar blir isoleringen och anonymiteten i storstädernas hyreshus, där hyresgäster kan bo åratals i samma trappuppgång utan att känna varandra, kanske emellanåt stöta på varandra, snabbt säga hej innan man stänger dörren om sig och noggrant låser sjutillhållarlåset.

Vad som verkligen skulle behövas är att återskapa någon slags bygemenskap eller den vardagliga kontakt som för femtio år sedan eller längre tillbaka existerade i många samhällen och bostadsområden. Då fanns naturliga träffpunkter i bostadskvarteret, man kunde mötas i tvättstugan eller på gården när man hängde tvätt. Man handlade i samma mjölkaffär, speceriaffär, fiskaffär, pratade lite med portvakten, lagade skorna hos skomakaren runt hörnet och klippte sig hos närmaste frisör. Mammorna var hemma med barnen, eftersom det inte fanns daghem, och de hjälpte varandra med barnpassning. Och på sommaren träffades man på gården, eftersom folk inte försvann till sommarstugor eller på charterresor som nuförtiden. Självklart kände man de flesta och visste vilka som bodde i ens hus, i grannhusen och i kvarteret. Inom en radie

av en kilometer hade man dessutom säkert flera syskon och kusiner, ett antal morbröder och mostrar, far- och morföräldrar. Grannsämjan och idyllen ska kanske inte överdrivas, det var säkert inte bara frid och fröjd, men det fanns en helt annan vardaglig gemenskap.

Jag tror att en lösning på den anonymitet och isolering som finns i dagens samhälle kan vara att bostadskvarteren organiseras i något man kan kalla kvarterskollektiv. Dessa ska dock inte förväxlas med de mer eller mindre flummiga kollektiv som existerade på 1960- och 1970-talet, mer med de kollektivhyreshus med egna lägenheter men även gemensamma lokaler som nu finns i våra större städer.

Ungefär så här skulle det kunna se ut i ett kvarterskollektiv: Alla hyresgäster har precis som nu sin egen lägenhet, men dessutom finns det gott om gemensamma utrymmen. I kvarteret kan finnas en gemensam matsal för dem som vill äta tillsammans, tv-rum, systuga, snickar- och målarrum, motionsrum, bastu, kanske en liten simbasäng, ett litet bibliotek med tidningar och tidskrifter.

De som bor i huset eller kvarteret hjälper till och samarbetar. All trappstädning, trädgårdsskötsel, fastighets-skötsel och ekonomisk förvaltning ska skötas av dem som bor i kvarteret. Dessutom kan man ha dagis för kvarterets barn, sköta om och hjälpa de äldre i kvarteret, äga en bilpark för utlåning, kanske ha ett sommarpensionat på landet, driva ett litet kafé eller en pub, en liten matvaruaffär, kanske ha grönsaksland, fruktträd eller växthus om mark finns tillgänglig, ha hand om skötseln av en närliggande park eller idrottsanläggning med mera.

Några i huset kan ha till uppgift att hjälpa till med

bilar som krånglar, datorer som är virusmittade, datorprogram som ska installeras, tvättmaskiner som gått sönder, sjuksköterske- eller läkarmottagning någon timme om dagen osv. Listan kan göras lång men det är upp till kvarterskollektivet att avgöra hur mycket man orkar och vad man kan ta på sig. Tanken är att en mängd uppgifter som nu görs av kommunen, landstinget, bostadsförvaltare, privata reparatörer och hantverkare ska tas över av de boende.

En förutsättning för att kollektivet ska kunna handha en mängd arbetsuppgifter är att alla boende hjälper till. Arbetet kan inte vara frivilligt, utan alla som inte är för gamla eller handikappade får räkna med att lägga ner kanske fem till tio timmar i veckan på olika uppgifter i kvarteret. För en del uppgifter kanske man också har heltidsanställda, men de flesta i kollektivet har precis som nu sitt egentliga arbete utanför kvarteret. Däremot är inte arbetsdagen 8 timmar som nu för de flesta, utan snarare 4 eller 5 timmar på det ordinarie arbetet och 1 eller 2 timmar i kvarteret. Eftersom kommun och stat avlastas många arbetsuppgifter när kollektivet ansvarar för dagis, äldre- vård, park- och gatuskötsel, vårdcentral, bostadsförvaltning med mera behöver inte arbetsdagen vara lika lång som tidigare.

Även barnen och framför allt ungdomarna kan och ska hjälpa till. Det är viktigt att även de får känna att de har en uppgift att fylla, ett ansvar för att kvarteret ska fungera. Barn över tio år kan göra många saker lika bra som vuxna, till exempel gå och handla åt de gamla, klippa gräs, kratta, hjälpa till på dagis, i matsalen, kaféet eller liknande. Och ungdomar kan förstås göra ännu mer: hjälpa

de äldre att förstå sig på datorn eller ta med de gamla ut på promenad, måla, städa, snickra och mycket annat.

En annan grupp som säkert hjälper till är pensionärerna. Många yngre pensionärer har nog inget emot att hjälpa till i kaféet, i växthuset, läsa sagor för dagisbarnen, hjälpa äldre pensionärer som inte klarar sig själva osv. Detta kanske blir lösningen på pensionärsexplosionen som så många oroar sig över på tidningars debattsidor.

I villaområden kanske inte de gemensamma sysslorna blir lika många. Men många saker kan vara gemensamma även där: driva dagis för området barn, ta hand om gamla, kanske driva lågstadieskola i området, ha gemensam bilpool, ha gemensam redskapsbod med gräsklippare, verktyg, svetsar, liten grävmaskin med mera. Centralt i området har man lämpligen ett gemensamt hus med matsal för dem som vill äta tillsammans, bibliotek, simbasäng, gym och motionshall, samlingslokaler, kafé, pub med mera. Tillsammans kan man odla grönsaker, ha fruktträd, ett stort växthus och vara självförsörjande med gurka, tomater och prydnadsväxter, kanske tillsammans göra sylt, äppelmos, äppelcider för eget bruk och för försäljning. Och barnen kan vattna och klippa gräs åt gamla, ta bort det värsta ogräset, plocka bär och frukt, kratta löv, putsa fönster och skotta snö.

Jag tror att arbete tillsammans med andra i kvarteret/området är det absolut bästa sättet att få en naturlig kontakt med andra i ens närområde, att umgås med varandra över generationsgränser, för nyinflyttade att snabbt få nya kontakter och för invandrare att integreras i samhället.

De flestas arbetsdag lär bli betydligt intressantare och mer omväxlande. Nu sitter många på samma arbetsplats

i 8–9 timmar, inkluderande lunch, kommer hem trötta och orkar inte företa sig så mycket mer än att laga middag och slå sig ner framför tv:n. Om man istället lever lite sparsamt och går ner i arbetstid kanske man jobbar 4–5 timmar på sitt vanliga jobb, kommer hem vid lunchtid, hjälper på eftermiddagen några äldre i kvarteret eller har svenskundervisning för en grupp invandrare. Någon kväll i veckan kanske man står ett par timmar i kaféet, leder en datakurs, målar om något gemensamhetsrum eller – om man är läkare – har mottagning någon timme. På helgen kanske man har vårstädning i parken intill, hjälps åt med att rusta den gemensamma segelskutan, bygger en ny skateboardramp åt barnen eller på sommaren drar iväg med kvarterets ungscock till närmaste badstrand. Några kanske spelar fotboll tillsammans med grannkvarteret på söndageftermiddagar, andra bildar en musikgrupp eller startar salsakurs, några kanske planerar för att montera solfångare eller växthus åt kvarteret och på lördagskvällen är det dans tillsammans med de närmaste kvarterskollektiven.

Jag är övertygad om att många missförhållanden i dagens samhälle skulle försvinna med denna lösning i bostadskvarteren. Ensamhet, alkoholism, drogmissbruk och depressioner kommer säkert att minska drastiskt, liksom våldet i samhället. Killar har inte samma behov av att bilda gäng som driver omkring på stan och slår folk på käften eller vandaliserar allmän egendom. Har man alltsedan man var liten fått vara med och ta ansvar för sin omgivning går man inte ut och vandaliserar hur som helst. Det är inte längre någon anonym offentlig sektor eller något fastighetsbolag som rycker ut, utan det blir kanske

kompisarna i grannkvarteret som får städa upp. Dessutom finns det alltid vuxna i närheten som sedan länge känner ungdomarna och märker när något börjar gå snett.

Många kanske reagerar på att tvingas umgås med människor man inte har valt att bo ihop med. Men hur många väljer vilka de jobbar tillsammans med eller vilka de går i skolan med? Våldigt få kan göra det, men ändå tycks det fungera. De flesta människor vill ha kamrater och kolleger omkring sig. Hur många vill sitta ensam i en vaktkur, sitta ensam hela dagarna på sitt kontor eller i en tunnelbanespärr helt utan arbetskompisar? Och hur många föredrar att sitta ensam hemma och läsa på korrespondens istället för att gå i en klass med trettio från början helt okända ansikten? Det borde inte vara annorlunda med boendet. Tvärtom borde det finnas så mycket större möjligheter att välja vilka man vill umgås med. Är det femhundra boende i kvarteret finns det nog några som man gillar, resten behöver man inte ha djupare kontakt med annat än att tillsammans måla en trappuppgång, plantera lite blommor eller laga någons bil.

Vad vi behöver i vårt samhälle är att skapa en naturlig gemenskap i vardagslivet, att man lär känna sina grannar och att man känner ansvar för sitt bostadsområde. Att som nu isolera sig i kärnfamilj eller enmanshushåll, och i hyreshus knappt veta vem ens granne är, är verkligen en absurd tillvaro. Det måste vara naturligt att gå över och ta en fika hos någon i kvarteret eller ses på kaféet eller på kvarterspuben, självklart att barnen springer över till kompisar i närheten, att man spelar badminton, biljard eller boule tillsammans, att man har fester tillsammans, kanske föreläsningar, musik- och filmkvällar.

Jag är övertygad om att de allra flesta barn och ungdomar skulle tycka att det var rena paradiset att bo i ett liknande kollektiv. Däremot kan jag tänka mig att många vuxna känner en viss skepsis. I Sverige har så många byggt upp sin tillvaro kring familjen och tv-soffan och är nöjda med att träffa bekanta eller släktingar någon helg emellanåt. I andra kulturer är det självklart att på kvällar och helger träffas på puben, på det lokala kaféet, i församlingslokalen eller gå över till någon granne.

Att bygga upp dessa kvarterskollektiv och få arbetsorganisationen att fungera tar säkert ett antal år. Bostadsområdena måste delvis byggas om. I innerstadskvarter är det lämpligt att man omvandlar många av lägenheterna på bottenvåningen till gemensamhetslokaler och gärna förbinder huskropparna med inglasade korridorer på gården. Det ska vara lätt att ta sig till olika lokaler. I glesare hyreshusområden och villakvarter kan man bygga nya gemensamhetslokaler i centrum av kvarterskollektivet.

Jag vill också göra klart att den som inte vill bo i ett kvarterskollektiv alls inte ska behöva göra det. Alla bostadsområden behöver inte vara gemensamhetsboenden. Vill några hellre bo för sig själva i en villa eller hyreslägenhet utan något gemensamt arbete med andra ska de givetvis få göra det.

Det spekulativa finanskapitalet

I slutet av andra världskriget träffades de segrande ländernas företrädare och kända ekonomer i den lilla skidorten Bretton Woods i USA för att planera för en ny ekonomisk världsordning när kriget väl var slut. Man konstaterade att 1920- och 1930-talets ekonomiska obalanser hade lett till politiska och sociala problem som i sin förlängning gav upphov till ett andra världskrig. Bankernas hejdlösa utlåning under 1920-talet och den upptrissade aktiehandeln byggde upp en finansiell bubbla bestående av enorma skulder som resulterade i börskraschen 1929 och ledde till 1930-talets förlamande depression. I samma takt som massarbetslösheten ökade i USA och Europa ökade föraktet för politiker och misstron till demokratin, vilket det nazistiska partiet inte var sent att utnyttja.

De segrande länderna efter andra världskriget var överens om att detta inte fick hända igen, och menade att de finansiella krafterna måste hållas i styr. Det var den finansiella spekulatjonen som hade skapat kriserna, depressionen och massarbetslösheten. Den brittiske ekonomen John Maynard Keynes fick i uppdrag att dra upp riktlinjerna för ett hållbart ekonomiskt system.⁶

Keynes menade att det inte gick att lita på att marknaden själv skulle lösa obalanser i ekonomin, tvärtom måste marknaden regleras hårt och det var statens uppgift att gripa in och se till att ekonomin kom i balans.

I lågkonjunkturer skulle staten stimulera ekonomin genom att på olika sätt öka köpkraften i samhället. I högkonjunkturer däremot skulle staten strama åt penningmängden och se till att köpkraften minskade eller åtminstone inte ökade. Detta kom att kallas keynesiansk konjunkturpolitik och var den dominerande politiken i de flesta industriländer decennierna efter andra världskriget.

I Bretton Woods-diskussionerna gjordes tydlig åtskillnad mellan varor och pengar. En fri varuhandel sågs som stimulerande för samhällsutvecklingen, men en fri kapitalmarknad sågs som farlig och direkt skadlig för samhället. Kapitalflödena skulle regleras med hårda regler för banker och andra finansinstitut, liksom kontroll av valutatransaktioner över gränserna. Ett viktigt steg för att få igång världshandeln var att låsa valutorna genom att alla länder fick en fast växelkurs mot dollarn.⁷

Efter kriget blev dessa tankar riktmärken i de flesta industriländer. Till skillnad mot efter första världskriget kom återuppbyggandet snart igång, och under 1950- och 1960-talet banades väg för välfärdssamhället. I flertalet industriländer investerades i omvårdnaden för barn, gamla och handikappade, och tillsammans med socialförsäkringar och pensioner skapades en grundtrygghet i samhället. Bostäder, sjukvård, skola och kollektivtrafik byggdes ut samtidigt som bilen, tv:n och en mängd konsumtionsvaror blev tillgängliga för gemene man. Återuppbyggnaden efter världskrigets förstörelse gick snabbt, tillväxten var hög och framstegstron stor.

Sverige var det land där Keynes tankar kom till allra tydligast uttryck. Under socialdemokratisk ledning med

en strikt keynesiansk politik byggdes ett Folkhemssverige som kom att stå modell för många länder.

De svenska bankerna, som tidigare varit fria att verka som de ville, reglerades nu hårt. Deras in- och utlåningsräntor bestämdes av staten, liksom volymen på bankernas utlåning, som reglerades med utlåningstak. Genom emissionskontroll av obligationer och andra finansinstrument kunde regeringen styra kapitalflödena till önskade sektorer, framför allt bostadsbyggande, vattenkraftsutbyggnad och uppbyggande av den offentliga sektorn. Kapitalet användes även för att motverka konjunktursvängningar. Regeringen förde en aktiv keynesiansk konjunkturpolitik som medförde att 1950- och 1960-talen var så gott som befriade från djupare lågkonjunkturer, liksom bankkriser. Därtill var tillväxten hög, i genomsnitt 4,1 procent, och arbetslösheten i det närmaste försumbar. När arbetslösheten i början av 1970-talet kom upp i 3 procent basunerades det ut med stora bokstäver på tidningarnas förstasidor och förde med sig högljudda krav på regeringsskifte. 3 procent arbetslöshet skulle i dagens värld ses som tecken på en exemplariskt förd ekonomi.

Den svenska valutamarknaden var också starkt reglerad decennierna efter andra världskriget. Som privatperson fick man fram till 1989 bara föra ut turistvaluta ur landet, och möjligheten att köpa utländska aktier eller obligationer, fastigheter, sommarhus eller andra fasta tillgångar var starkt begränsad. Företagens valutatransaktioner var lika kraftigt reglerade – de fick till exempel inte använda vinster uppkomna i Sverige till att köpa företag utomlands, utan måste finansiera alla utlandsinvesteringar med lån upptagna utomlands.

Spekulanternas återkomst

Redan på 1950-talet började amerikanska dollar strömma in i Europa. City of London, liksom de brittiska så kallade skatteparadiserna, kanalöarna Jersey, Guernsey m.fl. blev centrum för en eurodollarmarknad utan kontroll av vare sig brittiska eller amerikanska myndigheter. De brittiska myndigheterna såg mellan fingrarna eftersom de ville bevara London som världens finanscentrum trots att pundets ställning var försvagad. Ett stort antal amerikanska och kontinentaleuropeiska banker sökte sig till London eftersom de där kunde agera relativt ostört från myndigheter. När sedan USA på 1960-talet utnyttjade sin ställning med dollarn som världens reservvaluta och finansierade Vietnamkriget genom att ohämmat använda tryckpressarna, fick London och skatteparadiserna allt större betydelse. Stora mängder dollar samlades på den så kallade eurodollarmarknaden, inflationstrycket och risken för dollardevalvering ökade, och 1973 föll Bretton Woods-systemet med fasta valutor samman. Dollarn sjönk till under 5 kronor och valutakurserna bestämdes av marknadskrafterna.

Den ekonomiska oron ökade ytterligare då oljeprischocken 1973 fyrdubblade oljepriset. Oljeländerna i OPEC gjorde enorma vinster och en stor del av de pengarna hamnade i London och skatteparadis och spädde på eurodollarmarknaden. Inflationstrycket ökade ytterligare och kryphålen för spekulativt finanskapital via skatteparadiserna blev allt större. Starka krafter tryckte på för en avreglering av finansmarknaderna, vilket också skedde efter Margaret Thatchers övertagande av regeringsmakten i Storbritannien

1979. Något år senare följde USA, med Ronald Reagan som president, efter och snart även övriga Europa. Det internationella finanskapitalet hade återigen fått makten att verka helt fritt.

Sverige avreglerade relativt sent, men några år in på 1980-talet började även socialdemokraterna att närma sig en marknadsliberal inriktning, och i november 1985 togs beslut om en avreglering av kreditrestriktionerna. Bankerna kunde nu själva bestämma sina in- och utlåningsräntor, de fick bestämma volymen på utlåningen och vilka man lånade ut till. Valutarestriktionerna var kvar några år till, men 1989 avskaffades valutareglerna och valutahandeln blev i princip helt fri.

En spekulationssektor som varit så gott som obefintlig sedan andra världskriget växte fram under 1980-talet. Skattesubventionerade allemansfonder hade i Sverige lanserats redan i slutet av 1970-talet, men nu blev även optioner, terminer och andra s.k. aktiederivat tillåtna, statsskuldväxlar gavs ut av staten, privatobligationer emitterades, skattesubventionerat pensionssparande blev vanligt och aktieomsättningen ökade dramatiskt. Stockholms aktiebörs steg under perioden 1980–89 med 1 440 procent, och i Stockholm steg fastighetspriserna under samma period med 790 procent.⁸

Värdepapper, fastigheter och valutor bollades fram och tillbaka mellan banker, finansbolag, aktiekommissionärer och privata aktörer. Regeringens och Riksbankens inflytande och kontroll var obefintlig. Under yuppieeran i slutet av 1980-talet mångfaldigades antalet miljonärer i Sverige, och trettioåringar med kontakter inom bankvärld-

den, elementära ekonomikunskaper och väloljat manér kunde snabbt göra sig en förmögenhet på värdepappersrulljanssen.

Återkommande kriser

Statsmakternas bristande kontroll över kapitalflödena i landet och över gränserna gjorde sig snart märkbar. Bankers och finansbolags hejdlösa utlåning blåste upp fastighetsspekulationen tills den oundvikliga bank- och fastighetskraschen briserade i början av 1990-talet. Gota bank och Nordbanken kollapsade och övertogs av staten, Första sparbanken och flera regionala sparbanker ombildades och SEB klarade sig med nöd och näppe. En mängd mindre finans- och fastighetsbolag gick i konkurs.

Men det var inte slut på kriserna. Bank- och fastighetskrisen följdes hösten 1992 av en valutakris, då de svenska och internationella storföretagens valutaattack mot den svenska kronan förde med sig räntor på 500 procent innan det desperata försvaret av kronkursen övergavs. Kronans fasta växelkurs ersattes av flytande växelkurs och den svenska kronan sjönk med 20–30 procent gentemot andra valutor. Kriserna kostade de svenska skattebetalarna hundratals miljarder.

Dessa kriser åtföljdes i Sverige av den djupaste lågkonjunkturen sedan 1930-talet, där arbetslösheten överskred tioprocentstrecket. 600 000 människor blev i början på 1990-talet arbetslösa, budgetunderskottet och statsskulden ökade dramatiskt och stora delar av den offentliga sektorn liksom trygghetssystemet kom att nedmonteras under de närmaste åren. Antalet sysselsatta i offentlig

tjänst minskade med flera hundra tusen och besparingarna inom skola, sjukvård och omsorg var drastiska.

Ersättningen från a-kassan sänktes i flera steg, sjukvårdstaxan höjdes, karensdag infördes för sjukpenning, ersättningen för långtidssjuka sänktes, patientavgifter och högkostnadsskydd på läkemedel höjdes, tandvårdsavgifter höjdes, studiemedel och socialbidrag sänktes, bostadsbidrag försämrades, barnbidrag och flerbarnstillägg sänktes osv.⁹

En mycket stor del av välfärdssamhället monterades ned för att betala bankers, finansbolags och fastighetspekulanter härjningar under 1980-talet. De som framför allt drabbades var ensamstående föräldrar, unga och invandrare. Inkomstklyftorna mellan välmående och mindre välmående i samhället, som redan under 1980-talet hade ökat drastiskt, fortsatte att öka än mer.

Avregleringen av kredit- och valutamarknaden fick alltså enorma följdverkningar för ekonomin. Det var inte bara arbetslösheten som nådde tidigare otänkbara nivåer och offentlig välfärd som nedmonterades, tillväxten försämrades dessutom kraftigt. Under perioden med aktiv keynesiansk konjunkturpolitik åren 1950–1970 ökade BNP med 4,1 procent per år, medan BNP under 1980-talet ökade med 2,0 procent, under 1990-talet med 2,1 procent och under 2000-talet med 2,1 procent.¹⁰

Dessa tillväxtsiffror gäller inte bara Sverige. FN:s forskningsinstitut UNRISD har i en rapport jämfört 22 länder under tiden 1950–2000. I 21 av dessa 22 länder var tillväxten högre under 1950- och 1960-talen än efter avregleringen på 1980-talet.¹¹

Givetvis kan det vara andra faktorer än avreglering-

arna som avspeglas i dessa siffror, men att argumentera för att avregleringarna och liberaliseringen av ekonomin gynnat tillväxten kan inte vara lätt.

Det var inte bara Sverige som drabbades av kriser några år efter avregleringarna. I stort sett alla länder som avreglerade valuta- och finansmarknader drabbades av kriser som kostade skattebetalarna mångmiljardbelopp och fick arbetslösheten att gå upp till tioprocentstrecket. I till exempel USA gick 1 400 sparbanker och 1 300 andra banker i konkurs andra halvan av 1980-talet. Andra uppmärksammade och allvarliga kriser var i Mexiko 1995, Sydostasien 1997–98, Ryssland 1998, Brasilien 1999 och Argentina 2001–02.

Efter några expansiva och krisbefriade år 2003–07, med hög tillväxt världen över, drabbades världen 2008 av den allvarligaste finanskrisen efter börskraschen 1929, även denna gång med början i USA. Amerikanska banker hade sedan början av 2000-talet lånat ut enorma belopp till framför allt bolån, en stor del utan någon som helst säkerhet och till personer som alldeles uppenbart inte var kreditvärdiga. Bankerna kunde finansiera lånen billigt och gjorde större vinst ju fler lån de kunde förmedla, och fastighetsmäklarna hade provision och fick betalt efter hur många bolån de lyckades prångla på medborgarna. För att dölja lånens osäkerhet gjordes lånen om till strukturerade värdepapper, till exempel CDO:s (Collateralized Debt Obligations) och såldes vidare över hela världen som säkra värdepapper, betygsatta med AAA av de stora amerikanska ratingföretagen. När räntorna gick upp och fastighets- och villapriserna inte längre ökade i värde sprack

bolånebubblan. Följdverkningarna blev enorma – stora försäkringsbolag, bolåneinstitut och investmentbanker kollapsade. De flesta räddades av den amerikanska staten, men hösten 2008 tilläts det gigantiska investmentbolaget Lehman Brothers att gå i konkurs. En chockvåg spred sig över hela världen och skapade panik på världens finansmarknader. Regeringar och riksbankar i USA och Europa skyfflade in tusentals miljarder i kapitaltillskott och garantiåtgärder för att rädda banker och försäkringsbolag.

Räddandet av bankerna besparade kanske världen från en liknande stagnation som följde på börskraschen 1929, men de enorma statliga utgifter som krävdes för att rädda bankerna skapade stora budgetunderskott och bäddade samtidigt för skuldskrisen 2011 och framåt, som vi i alla fall i Europa ännu inte sett slutet av.

Den finansiella sektorn ökar

Enorma penningbelopp har de senaste trettio åren ackumulerats hos banker, fonder, stiftelser och andra finansinstitutioner, och cirkulerar nu på världens finansmarknader. Den finansiella sektorns andel av BNP har mångdubblats världen över och allt större delar av samhället dras in i spekulation. Internationella banker etablerar sig överallt i världen och många storföretag har egna banker knutna till företaget. Våra inbetalda pensionspengar används till spekulation i fastigheter, aktier och obligationer. Olja, metaller, åkermark, jordbruksprodukter och andra råvaror spekuleras med på börser precis som med aktier. Börserna i New York, London, Frankfurt, Singapore, Tokyo, Shanghai följs ständigt av hundratusentals börs-

mäklare, fondkommissionärer, valutahandlare, daytraders och allehanda bankfolk över hela världen på jakt efter allt högre avkastning på förvaltad och eget kapital.

En mängd olika finansinstrument för alla smakriktningar översvämmar marknaden: optioner, terminer, ränteswappar, valutaswappar, aktieindexobligationer, valutaobligationer, strukturerade produkter som CDO:s och senaste modet: ETF. Allt som går att göra pengar på tycks vara tillåtet att saluföra och spekulera i.

Alla miljarder som investeras i olika värdepapper, fonder och försäkringar fyller ingen som helst produktiv funktion för länder. Det är bara som ett jättelikt kasino, där de med rätt kontakter och kunskap kan tjäna stora pengar, medan småsparare med mindre goda kunskaper oftast får en viss förräntning men även riskerar att förlora. Pengar går runt i en ständig karusell och försörjer tusentals välbetalda mäklare, rådgivare, analytiker och konsulter av alla de slag. Enskilda individer kan göra stora klipp och få god avkastning på investerat kapital, men för samhället innebär det en uppbyggd byråkrati som kostar hundratals miljarder varje år och som samlar enorma rikedomar hos en finansiell elit.

Självklart måste ett land ha banker, ha ett betalningssystem och möjlighet för företag och hushåll att låna pengar. Men när denna centrala verksamhet för ett land kontrolleras av personer vars främsta syfte är att göra så stor avkastning som möjligt är det allvarligt. Det är ännu mer betänkligt när banker dessutom ger sig in i direkt spekulativ verksamhet, lånar ut miljardbelopp till fastighetsspekulanter och till riskkapitalbolag, bedriver tradingverksamhet och idkar handel med hedgefonder

och finansiella instrument vars enda syfte är att ge maximal avkastning. Då är risken överhängande att ekonomin tar stor skada.

Det borde vara självklart att en så central och viktig verksamhet som bankverksamhet ska kontrolleras och styras av ett lands demokratiskt valda ombud. Ekonomin styr i stort sett all annan verksamhet och får inte vara en del av en spekulationsekonomi där finanskapitalets jakt efter största möjliga vinst bestämmer spelreglerna.

Demokratin satt ur spel

Valutaavregleringarna på 1980-talet har inte bara fått konsekvenser för ekonomin. Det absolut allvarligaste är att en stor del av den politiska demokratin är satt ur spel. Storföretag och storfinans har genom att kapital fritt får föras över länders gränser, fått avgörande inflytande över fördelningen av samhällets resurser och kan ställa krav på den politik som förs. Om kraven inte tillgodoses hotar de med att flytta produktion och kapital utomlands.

Detta var vad som skedde i Sverige i början av 1990-talet då svenska storföretag hotade med utflyttning av sina huvudkontor och en stor del av produktionen, med investeringsstopp och med massiv flykt av kapital ur landet om inte regeringen följde en åtstramande politik med inflationsbekämpning på bekostnad av arbetslöshetsbekämpning. Den socialdemokratiska regeringen var tvungen att acceptera detta och övergav full sysselsättning som övergripande mål, tvingades till upprepade nedskärningar av offentlig verksamhet, backade från vallöften om sjätte semestervecka och förlängd föräldraförsäkring med mera.

Om inte Sverige har ett företagsvänligt klimat i nivå med andra europeiska länders är det högst sannolikt att storföretagen flyttar sina huvudkontor utomlands. Detta innebär att Sveriges regering och riksdag inte är fria att föra den politik de vill. Om regeringen till exempel skulle göra ordentliga satsningar på offentlig verksamhet och finansiera det med skatt på aktiespekulation och återinförande av förmögenhetsskatt, liksom arvs- och gåvoskatt, skulle en stor del av våra storföretag och förmögna personer med största säkerhet flytta utomlands. Hundratals miljarder kronor skulle försvinna ur landet. Samma kapitalflykt skulle det säkert bli om regeringen skulle lägga förslag om att alla medborgare i Sverige skulle ha en grundlagsfäst rättighet till heltidsarbete. Ett sådant förslag skulle försämra företagets maktposition, innebära införande av en ständig priskontroll och otvivelaktigt påverka företagets vinstmöjligheter negativt.

Ovanstående resonemang gäller förstås inte bara för Sverige utan för alla länder som har öppnat sina gränser för kapital- och valutatransaktioner, alltså det stora flertalet länder.

Storföretag och privata kapitalintressen kan alltså inlägga veto mot en politik de inte gillar och kan ställa krav på skatter, lagstiftning och ekonomiska reformer. Exempelvis har så gott som alla västländer de senaste decennierna kraftigt minskat beskattningen av företag. Bland OECD-länderna har bolagsskatten i genomsnitt minskat från 37,3 procent 1994 till 25,6 procent 2011. I Sverige var bolagsskatten 52 procent fram till 1989 men har successivt minskat. Senast 1 januari 2013 sänktes den till 22 procent.¹²

Om vi vill att den politiska demokratin ska fungera fullt ut är vi tvungna att återinföra restriktioner för valuta- och kapitalflöden över gränserna till den nivå vi hade före avregleringarna 1989. Utan att göra detta kommer den politiska agendan och samhällets utveckling till allra största delen att bestämmas av storföretag, finansinstitutioner och rika personer.

En förutsättning för att kunna genomföra ett altruistiskt samhälle med arbete åt alla, maximilön, demokrati på arbetsplatserna med mera är givetvis att vi först genomför en kraftig reglering av valutamarknaden. Om inte kommer enorma penningssummor och en stor del av storföretagen att försvinna ur landet.

Men är det inte bra att det investeras?

Det måste väl ändå vara bra att banker, pensionsstiftelser och förmögna personer investerar sina pengar? Det gynnar väl oss alla genom att samhället blir rikare?

Svaret på den frågan är att det helt beror på var och hur det investeras; all investering leder definitivt inte till fler arbeten och ökad tillväxt. Det avgörande är om man investerar i produktion eller om man investerar i värdepapper och fastigheter. Om ett riskkapitalbolag investerar och köper upp ett redan existerande bolag har det inte skapats någon ny verksamhet, det som händer är att riskkapitalbolaget blir ägare istället för den tidigare ägaren. Likadant är det när någon investerar genom att köpa aktier på börsen, räntefonder, aktiefonder eller liknande – till produktionen kommer inte ett öre. Och om en bank lånar ut 4 miljarder till ett fastighetsbolag som köper upp

ett antal redan existerande köpcentra skapas inte heller någon tillväxt. Pengarna går ju inte till verksamheten utan till den tidigare ägaren.

Den allra största delen av allt kapital som satsas investeras i köp av redan existerande företag, värdepapper och fastigheter, och är för samhället lika meningslöst som pengar som satsas på Lotto, på Solvalla eller på kasinon.

Ett annat perspektiv på frågan om det inte är bra att de rika investerar sina pengar, är att en stor del av samhällets investeringskapital de senaste decennierna har förts över till en liten finansiell elit. Med början på 1980-talet har enorma förmögenheter förts över från stat, kommun och från det stora flertalet löntagare till banker, fonder, storföretag och rika personer. De ökade förmögenhetsöverföringarna till privata finansintressen tillsammans med den avreglering av kapitalmarknaden som har skett har fört med sig att regering och riksdag numera inte har kontroll över kapitalflödena. Före 1980-talet fanns i Sverige ett kretslopp där pengar som inte användes till konsumtion sattes in på banker och därifrån lånades ut till investeringar i nya fabriker, bostadsbyggande och infrastrukturprojekt. Nuförtiden går en mycket stor del av detta investeringskapital till spekulation i fastigheter, uppköp av företag inom och utom landet, till obligationer, aktier, optioner med mera. Privatpersoner kan föra miljarder kronor intjänade i Sverige till skatteparadis i Karibien, eller investera miljarder i Uzbekistan, Vitryssland eller andra diktaturstater. Pengar, kapital, används till att tjäna mer pengar och kommer inte samhället till nytta genom ny produktion.

Det allvarliga är att de som har kontroll över kapital-

flödena också till stor del bestämmer samhällets utveckling, och aktörerna på finansmarknaden har hittills inte visat någon större omtanke om samhällen och bygder som förtvinar, om människor som mår dåligt på otrygga arbetsplatser, om miljö som förstörs och klimat som hotas. Det kännetecknande för personer som söker sig till finanssektorn är knappast en hög moral och en altruistisk läggning. Tvärtom finns det alltför många som inte har några betänkligheter inför att göra sig rika på andras bekostnad och som har lärt sig att blunda för konsekvenserna av sitt handlande. Och i det finansiellt avreglerade samhälle vi nu har tillåts dessa personer att härja förhållandevis obehindrat.

Vart är vi på väg?

Det var alltså det här som Keynes varnade för efter andra världskriget – att släppa finansmarknaderna fria. Han såg det som ett hot mot produktionen, mot välfärden och mot freden. Han och andra ekonomer och politiker som drog upp riktlinjerna efter andra världskriget hade sett de ödesdigra konsekvenserna av en fri, oreglerad kapitalmarknad.

Stora delar av Europa är nu inne i en djup skuld kris, den allvarligaste sedan depressionen på 1930-talet. Den finansiella spekulatjonen, framför allt i form av ansvarslös och oreglerad bankutlåning, har tvingat det ena landet efter det andra att på skattebetalarnas bekostnad rädda sina banker. Detta har i flera länder fört med sig jättelika budgetunderskott som följts av nedskärningar i offentlig verksamhet och massarbetslöshet.

Konsekvenserna av denna massarbetslöshet och ut-

bredda nyfattigdom är allvarliga. I hela Europa vinner invandringsfientliga, rasistiska partier mark. Förtroendet för politiker är rekordlångt, många länder präglas av uppgivenhet och förlamande maktlöshet, och framtidstron bland unga är körd i botten. Det är en stämning som har många likheter med tiden före det andra världskriget.

Det är dock inte troligt att vi får uppleva en ny Hitler eller ett tredje världskrig. Men visst kommer massarbetslösheten och den uppgivna stämningen att leda till konflikter och förtryck, kanske inte mellan stater, men inom stater och mot speciella grupper – mot invandrare, homosexuella, romer eller mot judar, som i dagens Ungern. Massarbetslösheten, otryggheten och bristen på framtidstro riskerar att leda till ett tuffare samhällsklimat, till ökade klassklyftor, till bristande tillit människor emellan, till ökad kriminalitet och ökat drogmissbruk.

Så plundras företagen

De senaste femtio åren har svensk industri genomgått en dramatisk förändring. Den gamla ordningen från 1950- och 1960-talet, med trygga tillverkningsföretag som investerade sina vinster i den egna produktionen och fabriksägare som såg stolt på sitt livsverk, är borta. De tidigare familjeföretagarna har i de flesta fall avlösts av finansmän i företagskoncerner, pensionsstiftelser, investeringsbanker och riskkapitalbolag vars enda intresse är maximal avkastning på satsat kapital. Företag köps upp, omorganiserar, slimmas, outsourcas och fusioneras i en ständig karusell. Avdelningar och hela företag kan med någon månads varsel flyttas utomlands om ägarna i Sverige, USA eller England anser att vinstmarginalen är ogynnsam. De nya ägarna har inga sentimentala känslor till företag som kanske har funnits i bygder i generationer eller till små samhällen som är helt beroende av sitt företag. Troligen har de aldrig satt sin fot i de fabriker de kontrollerar, än mindre bekantat sig med de anställda och hört hur de trivs på sin arbetsplats. Deras intresse är enbart inriktat på siffrorna i resultaträkningen, att avkastningen det närmaste kvartalet blir tillräckligt hög.

Navet i denna spekulationsekonomi är aktiebörsen. Företrädare för aktiebörsen och andra inom privat näringsliv menar att aktiemarknaden är ovärderlig för företag och industri som bidragsgivare av riskkapital till

nyinvesteringar. Detta kanske stämde någon gång på 1800-talet och i början av 1900-talet, men nu är det enbart en myt! Sanningen är den att aktiebörsens betydelse för företagens nyinvesteringar är synnerligen marginell, i det närmaste försumbar. De flesta företag får sitt investeringskapital genom vanliga banklån, genom emittering av företagscertifikat eller obligationer och framför allt genom att återinvestera sina vinster.

Enda sättet för företagen att få pengar genom aktiebörsen är genom s.k. nyemissioner, att företagen ger ut nya aktier. All annan handel på börsen är enbart transaktioner mellan olika aktieägare, och dessa transaktioner berör inte företagen. Om en privatperson till exempel köper 1 miljon Ericsson-aktier för 70 miljoner kr får Ericsson inte ett öre. Det är enbart en transaktion mellan säljare och köpare.

99 procent och mer av all aktiehandel på Stockholmsbörsen är transaktioner mellan aktiehandlare, alltså ren spekulering som inte alls berör företagen ifråga. Av en total omsättning på börsen år 2011 på cirka 3700 miljarder kronor var endast 7 miljarder nyemissioner. Det var alltså endast dessa pengar som aktieägare bidrog med till företagen. Samtidigt försvann ett mycket större belopp ut ur företagen. År 2011 försvann 155 miljarder kronor ur börsföretagen i form av aktieutdelning till aktieägarna.

Nedanstående tabell visar aktieutdelning och nyemissioner för aktier noterade på Stockholmsbörsen, OMX Stockholm, under perioden 1990–2012 i miljarder kronor.

År	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
aktieutdelning	18	19	18	12	16	25	41
nyemission	12	19	4	27	42	26	24

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
45	48	57	61	70	59	65	83	115
17	8	22	105	8	36	21	16	7

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
155	160	97	109	152	155	160
7	14	19	80	24	7	8

(Euroclear, Nyemissioner.se, DN)

Tabellen visar en tydlig trend. Från att nyemissioner och aktieutdelningar var ungefär lika stora första halvan av 1990-talet, har de senaste femton åren allt större belopp delats ut i aktieutdelning. Däremot ligger nyemissionerna kvar på en låg nivå, förutom åren 2000 och 2009, då it-krisen respektive bankkrisen krävde nytillskott av ägarna på grund av att några stora företag var farligt nära konkurs. Trenden är alltså att aktieutdelningarna blir allt större medan nyemissionerna minskar.

Utöver aktieutdelning finns även andra sätt för aktieägarna att föra ut kapital ur företagen: inlösen och återköp, som blivit tillåtet från år 2000. Detta förstärker ytterligare trenden att en allt större del av företagets vinst delas ut till aktieägarna.

Företagens värdetillväxt

Det är inte bara aktieutdelningen som går till aktieägarna. En minst lika stor summa inbringar aktieägarna genom att värdetillväxten i företagen uteslutande försvinner ner i aktieägarnas fickor. Tidigare decennier har värdetillväxten varit relativt jämn över en längre period, men de senaste tio åren har börsen karaktäriserats av tvära kast – kraftiga uppgångar och djupa ras. Av den anledningen är det svårt att beräkna den genomsnittliga värdetillväxten de senaste åren, men mätt över en femtonårsperiod uppskattar DN den årliga avkastningen till cirka 9 procent.¹³ SvD uppskattar att aktier på Stockholmsbörsen åren 2001–2011 i genomsnitt gett en avkastning på 7,4 procent per år.¹⁴ Vid årsskiftet 2011/2012 var Stockholmsbörsens aktier värda 3 900 miljarder kronor. Om vi använder SvD:s lägre uppskattning på 7,4 procent per år ger det en årlig värdetillväxt på cirka 300 miljarder kronor. Det är alltså en summa i denna storleksordning som aktieägarna varje år tillskansar sig från börsföretagen.

Aktieförespråkarna rättfärdigar alltså aktiebörsen med att den bidrar med investeringskapital till börsföretagen. I själva verket bidrar aktieägarna med belopp i storleksordningen 10 miljarder kronor årligen, men tillskansar sig belopp i storleksordningen 300 miljarder kronor.

Det ovan skrivna gäller för de omkring 260 aktiebolag som är noterade på Stockholms fondbörs. Därutöver finns det cirka 390 000 aktiebolag i Sverige som inte är noterade på någon aktiebörs utan ägs av en eller flera ägare som innehar samtliga aktier i företaget. I stort sett samma resonemang som förts om börsnoterade företag gäller för dessa

onoterade företag. Det kapital som de onoterade företagen behöver till nyinvesteringar kommer till allra största delen från lån och från nedplöjda vinster, finansiellt är de bara i undantagsfall beroende av sina aktieägare. Däremot tillgodogör sig även aktieägarna i onoterade aktiebolag aktieutdelning liksom all värdetillväxt som sker i företagen. En skillnad är att i de mindre aktiebolagen jobbar oftast aktieägaren/ägarna själva i bolaget, vilket får anses som en klart förmildrande omständighet.

Går det att avskaffa aktieägarsystemet?

Jag menar att aktiebörsen inte fyller någon som helst produktiv funktion för företagen på aktiebörsen, utan enbart är ett sätt för aktieägare att erhålla kontroll över företag och att öka sin förmögenhet. Aktiebörsen är inget annat än en finansiell överbyggnad som ständigt dränerar företag på stora mängder kapital.

Aktiebörsen är så överflödigt och så utan reell funktion för företagen att om man skulle bestämma att en dag helt resolut avskaffa börsen och all handel med aktier skulle inget speciellt hända inom produktionen. På fabriker och kontor runt om i landet skulle allt arbete fortsätta precis som vanligt. Chefer, tjänstemän och arbetare skulle gå till sina arbetsplatser och göra det de brukar. De skulle beställa råvaror, insatsvaror och halvfabrikat från sina underleverantörer. Företagen skulle fortsätta producera bilar, bussar, dammsugare, lyftkranar, kylskåp och leverera de färdiga produkterna till sina återförsäljare, som sedan skulle sälja dem vidare till konsumenter. Om företaget behövde investera i någon dyr maskin eller byggnad skulle

man gå till banken och be om lån. Allt skulle fortsätta precis som vanligt förutom att verkställande direktören inte hade någon aktieägarstyrelse eller koncernledning ovan sig som han fick direktiv från, utan han kunde helt se till företagets bästa. Troligen kunde företaget sänka priserna rejält eller höja lönerna eftersom man inte behövde betala aktieutdelning eller bekosta uppköp av andra företag.

De som däremot skulle märka något vid ett avskaffande av aktiebörsen är förstas aktieägarna och alla som försörjer sig på handel med aktier – aktiekommissionärer, fondförvaltare, aktierådgivare, företagsvärderare, anställda på bankers aktie- och fondavdelningar, på hedgefonder, riskkapitalbolag, investmentföretag, m.fl. Tiotusentals människor skulle bli helt överflödiga. De lever på att kommersen i aktier och derivat (optioner, terminer med mera) hålls igång. Ju större omsättning desto större vinst. Värdepapper köps och säljs i en ständig karusell och för varje runda tillskansar sig mellanhänderna ett antal miljoner.

Men våra börsföretag skulle alltså fungera precis lika bra som förut vid ett avskaffande av aktiebörsen, eller definitivt bättre. Nu skulle man dessutom kunna planera långsiktigt och förnuftigt, inte som tidigare då man kanske veckorna före kvartalsrapporten var tvungen att lägga ner någon utvecklingsavdelning eller monteringsfabrik och varsla ett antal anställda för att blidka aktieanalytikerna och hålla börsvärdet uppe.

Hur kan ett så odemokratiskt system få fortleva, vi lever ju ändå på 2000-talet? Det huvudsakliga argumentet för att rättfärdiga aktieägarsystemet – att aktieägarna tillför

nödvändigt investeringskapital – är alltså rena lögnen. Som jag redogjort för ovan är det bara vid finanskriser som aktieägarna tillför börsföretagen någon större mängd kapital.

Men är det inte aktieägarna som har startat de stora börsföretagen och sett till att de växt och gett människor arbete? Från början var det nog ofta en driftig entreprenör/uppfinnare som hade en bra affärsidé och som mycket möjligt slet 80 timmar i veckan för att få företaget att utvecklas, och kanske också satsade en del eget kapital för att komma igång. Men därefter har företagen växt genom de anställdas arbetsinsats och genom att år efter år låta vinster plöjas ned i företaget. Aktieägarna har i de allra flesta fall bidragit med noll och inget.

Dagens aktieägare i börsföretagen gör egentligen ingenting alls, de är helt överflödiga, de varken bidrar med arbete, kunskap eller pengar (annat än i undantagsfall). Aktieägarna sitter snarast som parasiter på företagen, har makten över företagen och därmed möjlighet att årligen ta ut och överföra hundratals miljarder kronor i aktieutdelning och värdetillväxt till sig själva. Och konstigt nog har de laglig rätt att på detta sätt plundra företagen.

Jorden har fått nog!

Industrialiseringen i västvärlden har skapat ett samhälle som materiellt har gett oss ett omåttligt överflöd. Vi bor i uppvärmda bostäder med tillgång till tvättmaskin, kyl, frys och mikro. Många har bil, båt, sommarstuga, motorgräsklippare och utepool. Vi äter oss mätta på biffar och hamburgare, och flyger till Thailand, Florida och Kanarieöarna. Jämfört med hur livet var för hundra eller tvåhundra år sedan har det varit en häpnadsväckande utveckling.

Men den ökade produktionen, de ökade transporterna sammantaget med att vi numera är 7 miljarder här på jorden har fått oss att exploatera jordens resurser i en sådan utsträckning att jordens överlevnad är i fara. Vi utnyttjar nu jordens resurser i snabbare takt än de återskapas.

Vi i västvärlden har de senaste femtio åren hängett oss åt en synnerligen resursslukande livsstil och helt struntat i konsekvenserna. Det håller inte längre. Om dessutom den fattiga delen av jordens befolkning ska kunna få ett drägligt liv med höjd levnadsstandard, vilket de givetvis har rätt till, måste vi i västvärlden kraftigt skära ned på vår konsumtion. Nu använder 20 procent av jordens befolkning 80 procent av resurserna, och de övriga 80 procenten av befolkningen får alltså samsas om smulorna som blir över.

Det borde vara uppenbart för oss alla att vi i de rika länderna inte kan fortsätta att transportera oss med snab-

ba, bränsleslukande båtar och bilar, roa oss med fyrhjulingar och vattenskotrar, ha shopping som fritidsnöje, investera i ett otal apparater och maskiner i hemmet och för trädgården, fylla barnkamrarna med leksaker, transportera varor kors och tvärs över jordklotet och flyga till semester mål världen över.

Vi måste förstå och acceptera att jordens resurser inte räcker till för detta leverne och att vi är på god väg att ödelägga den planet vi bor på.

Förödande trender

Skogen täcker cirka 30 procent av jordens yta och har en oerhörd betydelse för allt liv på jorden. Skogen renar både vår luft och vårt vatten, producerar syre, skyddar marken mot jorderosion och binder stora mängder koldioxid. Skogen är dock utsatt för en våldsam åderlåtning, stora arealer skövlas för att ge plats för jordbruk och boskapsskötsel eller huggs ner för att säljas som virke. Det är framför allt i fattiga tropiska länder som skövlingen pågår, men efterfrågan kommer till stor del från den rika delen av världen. Köttet från boskapen som nu betar på tidigare regnskogsmark fyller köttdiskarna i Europa, 70 procent av sojan som odlas på enorma åkerfält i Brasilien blir mat till Europas högavkastande kossor, och virket förser västländernas möbel- och pappersindustri med råvara.¹⁵

Haven får ta emot en stor del av de gifter och avfall som vi sprider omkring oss. Östersjön är ett av de mest förorenade haven. Avloppsvatten och industriavfall, liksom kväve och fosfor från biltrafik och jordbruk, har gett

upphov till algblomning, syrebrist och att en stor del av Östersjöns botten nu är döda och utan ekologiskt livsviktiga organismer.

Stora delar av fiskebestånden i haven är på väg att överutnyttjas och kollapsa. Enorma fiskefartyg dammsuger haven på fisk. Värst av alla är EU:s fiskefartyg. Utanför Västafrikas kust drar spanska och franska fiskefartyg upp tusentals ton fisk, lämnar fattiga lokala fiskare utan levebröd och skövlar den marina miljön med djuphavstrålning. Detta synnerligen diskutabla fiske erhåller dessutom mångmiljardsubventioner från EU.

Ett av de allvarligaste hoten på vår jord är förlusten av biologisk mångfald genom utrotande av växt- och djurarter. På grund av människans utbredning och aktiviteter och jordens uppvärmning försvinner idag växt- och djurarter hundra till tusen gånger snabbare jämfört med den naturliga takten. Detta kan få förödande konsekvenser för allt liv på jorden. Den biologiska mångfalden är helt nödvändig för att garantera processer som fotosyntes hos de gröna växterna, nedbrytning, förmultning i jorden och pollinering av grödor.

I takt med den vetenskapliga utvecklingen och teknikutvecklingen produceras och sprids allt fler kemikalier. Bara i Europa finns tiotusentals olika kemikalier på marknaden och få av dessa är testade med avseende på miljö- och hälsoeffekter. Många av dessa är svårnedbrytbara och lagras i naturen och i levande organismer, till exempel PCB, dioxin, kvicksilver, kadmium, bly, bromerade flamskyddsmedel, ftalater och bisfenol A.

Undersökningar visar att en genomsnittssvensk har ett hundratal kemikalier i kroppen som inte finns där natur-

ligt. Många av dessa kan ge cancer, allergier, hjärt- och kärlproblem, diabetes med mera.

Klimathotet

Det kanske allvarligaste hotet mot jordens välmående är att koncentrationen av växthusgaser i atmosfären kraftigt stiger. Under den senaste årmiljonen har koncentrationen i atmosfären av den vanligaste växthusgasen koldioxid legat på värden som inte överskridit 300 ppm (miljondelar).¹⁶ De senaste 150 åren har dock koncentrationen av koldioxid stigit från 280 ppm till dagens 390 ppm och den fortsätter att stiga. Detta innebär att temperaturen på jorden riskerar att höjas till ohållbara nivåer.¹⁷

Forskare är relativt överens om att jordens medeltemperatur inte får öka med mer än 2 grader om konsekvenserna ska bli någorlunda hanterbara. Men om den nuvarande utsläppstrenden håller i sig kommer vi enligt den så kallade Sternrapporten få en temperaturhöjningen på 5 grader i slutet av detta sekel. Städer som New York, London och Amsterdam löper överhängande risk att översvämmas. Stora jordbruksområden i tropiska områden kommer att förvandlas till öken och bli obrukbara och glaciärer kommer att smälta och försvinna.¹⁸

Det är alltså synnerligen tveksamt om tvågradersmålet kan nås. Få politiker vågar utmana den hejdlösa konsumtionen och de bakomliggande kommersiella krafterna. Trots Klimatkonventionen från 1992, Kyotoprotokoll och många vackra ord har utsläppen av växthusgaser under perioden 1990–2010 ökat med katastrofala 45 procent.¹⁹ Det som gör situationen extra allvarlig är att koldioxid i

atmosfären stannar kvar under lång tid, halveringstiden är 50–100 år.²⁰ Det går alltså inte att panikbromsa när konsekvenserna börjar bli ännu mer uppenbara än de är idag.

Lösningar

Så gott som alla forskare, ekonomer och politiker är överens om att uppvärmningen av jorden till största del är orsakad av människans förbränning av fossila bränslen. Många vill dock avdramatisera det hela och menar att det kommer att sköta sig självt genom en alltmer energieffektiv produktion och genom att transportmedel, maskiner och apparater blir energisnålare. De menar att vi mycket väl kan fortsätta med ekonomisk tillväxt utan att det ökar koldioxidutsläppen.

Denna övergång till en mer resurseffektiv produktion och energisnåla produkter har redan pågått i ett par decennier. Trots detta har, som jag tidigare nämnde, jordens årliga utsläpp av koldioxid ökat med 45 procent sedan 1990. Visst har tillverkningsprocessen blivit mer resursnål, men mängden av det som produceras, tillväxten, har ökat i långt högre takt.

Sverige framförs ofta som ett exempel på hur den ekonomiska tillväxten har kunnat ”frikopplas” från ökning av koldioxidutsläpp. Man hänvisar till officiell statistik som visar att utsläppen under åren 1993 till 2005 minskade med 10 procent trots en kraftig ekonomisk tillväxt.²¹ Dessa siffror är synnerligen missvisande! Statistiken tar nämligen inte med i beräkningen att en stor del av våra konsumtionsvaror numera importeras från Kina och andra länder och alltså orsakar utsläpp som inte mäts i Sverige.

Denna statistik tar inte heller med alla de utsläpp som varutransporter till Sverige orsakar, eller svenskars flygresor utomlands. Om man tar med internationella flygresor, varutransporter och de utsläpp som orsakas av importerade konsumtionsvaror visar forskning vid Uppsala Universitet att Sverige inte alls har minskat sina utsläpp utan tvärtom har ökat utsläppen av växthusgaser med 20 procent under åren 1993 till 2005!²² Att i detta läge lita på att effektivisering av tekniken ska lösa våra utsläppsproblem är synnerligen naivt och förödande för vår jord.

Det kanske allra mest frustrerande är att det skulle vara förhållandevis enkelt att undvika en ödesdiger uppvärmning av jorden. Sternrapporten från 2006 uppskattar att det bara skulle kosta en summa motsvarande 1 procent av jordens BNP att övergå till en grön ekonomi med betydligt minskade utsläpp av växthusgaser. I en annan rapport uppskattar FN:s miljöorgan UNEP att det krävs motsvarande 2 procent av jordens BNP. 2 procent skulle vara tillräckligt för att göra jordbruket klimatsmartare, energieffektivisera byggnader och ersätta fossila bränslen med förnybar energi. Det är alltså inga oöverstigliga summor som krävs för att rädda världen från att drabbas av en ödesdiger katastrof.

Något synnerligen upprörande i detta läge är att fossila bränslen varje år subventioneras med 600 miljarder dollar. Det är just förbränning av dessa fossila bränslen – kol, olja, naturgas och bensin – som orsakar de ökade utsläppen av koldioxid.

Globalisering – frihandel

Det senaste halvsekle har handeln mellan världens länder blivit allt friare. Inte minst mellan rika industriländer har tullar och andra importrestriktioner kraftigt minskat eller helt försvunnit. Frihandelns förespråkare menar att globaliseringen och frihandeln har gått så långt att det är omöjligt att vända tillbaka, och protektionism beskrivs som något hemskt som hotar att göra världen fattigare och bromsa all utveckling.

Vi ska dock ha klart för oss att om vi vill ha ett samhälle som bygger på samarbete istället för konkurrens, där omsorg om människor är viktigare än pengar och där gemenskap och trygghet prioriteras blir det omöjligt för oss att samtidigt ingå i ett frihandelssystem. Vill vi att alla delar av vårt land ska få möjlighet att leva och att människor ska garanteras arbete i sin hembygd istället för att som nu tvingas till storstadsregionerna, måste vi kunna kontrollera och styra flödet av kapital, varor och tjänster. Detta får inte styras av internationella storföretag vars enda intresse är maximal vinst.

Stora företag, framför allt utländska, är sällan eller aldrig intresserade av att investera i glesbygder som exempelvis Norrlands inland. För att kunna planera vårt land på ett förnuftigt och humant sätt är det därför en nödvändighet att inskränka frihandeln. Detta skulle göra det möjligt att, om det till exempel var stor arbetslöshet i

Vilhelmina, förlägga en leksaksfabrik där som ersättning för en del av importen av leksaker från Kina. Om det var arbetslöshet i Malung skulle man kunna förlägga en hockeyhjälmfabrik där istället för Jofa AB, som köptes upp först av den amerikanska Reebokkoncernen, därefter av Adidas, som slutligen flyttade huvudkontoret till Solna och hjälmfabrikeringen till Kina.²³ Och i Sveg skulle man kunna placera en fabrik för tillverkning av lågenergilampor och minska importbehovet.

På detta sätt skulle man kunna garantera boende i olika delar av Sverige arbete, och betalningsbalansen skulle inte behöva belastas av onödig import. Vid frihandel är det omöjligt att planera samhället på detta sätt. Det är väldigt troligt att nystartade fabriker med tillverkning av leksaker, hockeyhjälmor eller lågenergilampor mycket snabbt skulle bli utkonkurrerade av billig import från Kina eller andra låginkomstländer och snart gå i konkurs. Att stora delar av vårt land av denna anledning nu avfolkas är inte bara ekonomiskt slöseri för Sverige som land, det är förstås en stor tragedi för människorna i de orter som drabbas. De tvingas uppleva hur deras bygd förtvinar, att grannar och vänner flyttar och ungdomarna försvinner, att affärer och skolor läggs ner, hus står tomma och förfaller, och att till slut bara äldre människor blir kvar.

Och detta så helt i onödan. De som bor på dessa orter vill oftast inget hellre än att arbeta, tjäna ihop till sitt levebröd och hjälpa till att göra bygden och samhället välmående. Visst vill en del av ungdomarna självmant flytta till större städer, men många skulle också stanna kvar om det fanns arbete. Och många av dem som flyttar skulle

nog vilja komma tillbaka några år senare när de tröttnat på att leva storstadsliv. En del av dem som är uppväxta i storstädernas asfalt med anonymitet och långa pendelturer skulle säkert inte heller ha något emot att flytta till naturen och närheten i mindre samhällen.

Dessutom kostar avfolkningen av glesbygder vårt land stora summor. Dels genom bidrag till hundratusentals arbetslösa i avfolkningsbygder, dels genom kostnader för att bygga bostäder, skolor, vägar och serviceinrättningar i storstadsregionerna, dit människor tvingas flytta för att få arbete.

Det är hög tid för oss att ställa oss frågan hur vi vill ordna samhället och vad som är viktigt för oss. Är det människorna som ska flytta dit företagen önskar investera eller är det företagen som ska flytta dit där människorna bor och vill bo?

Inte bara Sverige

Att samhällen och landsändar ödeläggs och avfolkas är förstås inte något speciellt för Sverige, i globaliseringens tidevarv händer det över hela jorden.

I USA har industrinedläggningen till följd av globaliseringen slagit hårt mot industriregioner. Mer än 10 miljoner industrijobb har försvunnit sedan 1980, en stor del till Mexiko, Brasilien, Kina och andra länder i Sydostasien. Överallt i nordöstra USA hittar man städer och samhällen med tomma fabrikslokaler, igenbommade affärer och övergivna hus. Detroit, bilindustrins Mecka, var för femtio år sedan en blomstrande stad med 2 miljoner invånare, nu bor där 700 000. Hundratusentals arbetare inom bil-

industrin har mist sina jobb, förfallna fabriksbussar syns överallt och 90 000 villor står övergivna med krossade eller igenbommade fönster i väntan på att brännas upp eller rivas ned.²⁴

Med tillkomsten av allt fler frihandelsavtal de senaste tjugo åren har de flesta internationella storföretag valt att förlägga sin produktion och montering till utvecklingsländer där arbetskostnaden är en bråkdel mot vad de är i USA, där inflytelserika fackföreningar lyser med sin frånvaro och där miljölagar och arbetsmiljölagar är generösa.

Frihandelsförespråkarna menar att frihandel ger oss billigare varor, och det är svårt att förneka. Kläder, tv-apparater, leksaker, skruvdragare och mycket annat kostar en bråkdel av vad de kostade för ett tjugotal år sedan. Men anledningen är förstås att varorna tillverkas under närmast slavliknande förhållanden. Fattiga människor i u-länder tvingas jobba i undermåliga lokaler från sju på morgonen till kanske nio på kvällen, vid arbetstoppar långt in på natten. Är de lyckligt lottade har de ledigt en dag i veckan. De bor i baracker på fabriksområdet, kanske tio stycken i varje sovsal, och tjänar en eller två kronor i timmen. Många utsätts för cancerogena och starkt frätande ämnen. Blir de sjuka en längre tid, skadar sig eller blir gravida avskedas de omedelbart utan ersättning. Pension, sjukpenning eller föräldrapeng är det inte tal om.

I fattiga länder arbetar miljoner människor under erbarmliga villkor med att tillverka billiga konsumtionsvaror för oss i den rika världen. Frihandeln har fört med sig att en stor del av produktionen förläggs där arbets-

kostnaderna är lägst, där miljölagarna är obefintliga och fackföreningar förbjudna.

Lagen om offentlig upphandling

En del av frihandelslagstiftningen, och något som ytterligare försvårar en förnuftig planering av samhället, är Lagen om offentlig upphandling (LOU). Den grundar sig på ett EU-direktiv och innebär att kommuner, landsting och stat offentligt måste annonsera alla kommande uppköp av varor och tjänster, och därefter acceptera det billigaste anbudet. Enligt direktivet måste alla företag i EU likabehandlas, och lokala eller inhemska företag får alltså inte stödjas. Lagen är skriven för att tillvarata internationella företags intressen, utan hänsyn till samhällen och regioner som drabbas av nedläggningar och arbetslöshet. Innan LOU stiftades var det vanligt att regeringen lade ut beställningar på kläder till försvaret eller liknande till bygder som behövde stöd. Detta är inte tillåtet längre.

Ett lokalt mejeri får alltså inte stödjas av kommunen genom uppköp av mjölk och ost till kommunens skolor, daghem och serviceboende, utan måste acceptera att mejeriet eventuellt läggs ned om till exempel ett tyskt multinationellt företag lägger ett lägre anbud vid den obligatoriska upphandlingen av mat till kommunens verksamhet. Det är mycket vanligt att mat som lika gärna skulle kunna tillverkas av lokala tillverkare nu med långtradare transporteras hundratals mil från fabriker i Europa till sjukhus, skolor och vårdinrättningar runtom i Sverige. Det beräknas att 70 procent av all mat som serveras i svenska skolor numera är importerad. Kycklingar importeras från

Thailand, lök från Indien, grisar från Ungern, pyttipannan från Belgien och lingonsylten från Ryssland.²⁵

Import – export

Sveriges import-exportsektor uppgår nu till hela 50 procent av BNP från att i början av 1990-talet varit mindre än 30 procent. En mycket stor del av vår handel med utlandet är utbyte av nästan identiskt lika varor. Vi importerar utländska bilar och bussar samtidigt som vi exporterar Volvobilar och Volvobussar. Vi importerar, mjölk, grädde och yoghurt för drygt 2 miljarder kronor och exporterar för ungefär samma summa, vi importerar bakverk och bröd för knappt 2 miljarder kronor och exporterar för 3,5 miljarder kronor, vi importerar stora mängder Perrier på flaska samtidigt som vi exporterar Ramlösa till Frankrike. Sverige både importerar och exporterar en mängd olika varor: lastbilar, alla slags vitvaror, hemelektronik, möbler, järn- och stålprodukter, mode och konfektion osv.²⁶ Av denna anledning fraktas varor med flyg, båt och långtra-dare kors och tvärs över hela jorden. Transporterna står för en mycket stor del av de ökande koldioxidutsläppen, liksom av utsläpp av andra miljöföroreningar.

Det borde vara en princip att det vi kan producera ungefär lika billigt och med samma kvalitet som andra industrialiserade länder ska vi producera i Sverige.

Många menar att Sverige är helt beroende av utlandet och för litet för att producera allt själv, men stämmer det? I Sverige utvecklar och producerar vi redan nu bilar, bussar, järnvägslok och vagnar, stora lastbilar och anläggningsmaskiner, avancerade stridsflygplan, tanks, allehanda vitvaror,

avancerad ventilationsutrustning, reningsanläggningar, en mängd elmotorer, kärnkraftverk, kraftvärmeverk med mera.

Sverige är ett högteknologiskt land, med gott om utbildade människor. Det är synnerligen få industrivaror som inte Sverige skulle kunna producera lika effektivt och billigt som i de främsta industriländer.

Men blir det inte billigare om man tillverkar varor i större mängd, det finns väl ändå stordriftfördelar? Visst, det stämmer. Sverige är inte ultimat för att vara en marknad, men Sverige är trots allt inte så litet. Volvo producerade 2010 cirka 300 000 bilar. Det är ungefär lika många som säljs i Sverige under ett år. Vidare såldes det år 2010 i Sverige 3,9 miljoner mobiltelefoner, 900 000 kameror, 300 000 tvättmaskiner, 1 miljon tv-apparater. Det krävs rätt stora fabriker och företag för att producera den kvantiteten. Visst skulle det bli något billigare om kvantiteterna vore tio gånger större, men inte överdrivet mycket billigare.

Sverige är tillräckligt stort för att producera det mesta av vad vi behöver själva. Därmed inte sagt att vi ska göra det. Vi behöver alls inte sträva efter att vara helt självförsörjande. Bara för att vi tar avstånd från frihandel behöver vi inte sluta att handla med andra länder. Vi kan fortsätta med att både importera och exportera varor från utlandet, precis som förut. Men det ska göras på våra villkor. Produkter som vi redan nu har utveckling och produktion av i Sverige finns det ingen anledning att importera.

Industrialisering av fattiga länder

Internationella storföretag, regeringar i många länder, EU, organisationer som OECD, WTO, IMF driver på för att få hela

jorden till ett enda stort frihandelsområde där företagen fritt kan konkurrera på olika länders marknader. Fattiga länder utlovas guld och gröna skogar och en väg ut ur fattigdomen. Med frihandel kan de fattiga länderna konkurrera med sina låga löner och på så sätt få igång en industrialisering, sägs det. Frihandelsförespråkarna menar att det är precis så som Sydkorea, Kina och andra länder har gjort. Det är bara att fortsätta på denna väg så blir allt bra.

Visst, frihandeln kommer nog på lång sikt att få bort den värsta fattigdomen, och få igång en industrialisering, men det kommer att ta tid. Det kommer att ta kanske 50–100 år innan även de fattigaste länder har nått en någorlunda acceptabel standard. Under denna tid har miljoner och åter miljoner människor tvingats jobba under eländiga förhållanden och dött av cancer, av lungsjukdomar, eller förolyckats och handikappats av olyckor på livsfarliga arbetsplatser. Miljoner små barn har hunnit dö av undernäring och av sjukdomar, och sjöar, vattendrag och marker har förgiftats för lång tid framöver av kemikalier som orenade släppts ut från fabriker. Om vi inte accepterar detta oerhörda lidande och denna miljöförstöring måste vi nog tänka oss en annan väg än frihandeln. För det finns andra vägar.

Ett bra mycket bättre sätt att få igång en industrialisering i fattiga länder är att stänga länderna för import av varor som inte är nödvändiga, inte tillåta att finanskapital förs ut eller in i landet, förstatliga bankerna så att staten får full kontroll över kapitalflödena, se till att alla barn och ungdomar får gå i skola, med statlig hjälp utveckla jordbruket och investera i infrastruktur som vägar, järnväg, tele, vatten och avlopp, samt bygga upp textilindustri och annan lätt industri.

Ovanstående råkar vara en ungefärlig beskrivning av

hur Japan, Sydkorea, Taiwan, Singapore och nu senast Kina gått tillväga för att snabbt få igång en industrialisering. Dessa länder har definitivt inte fört någon öppen och fri marknadspolitik, som frihandelsförespråkarna vill påskina, utan de har snarare fört en beslutsam statskapitalistisk strategi inriktad på exportindustri, med hårda restriktioner för import av varor och framför allt av kapital.

I Sydkorea påbörjades på 1960-talet en industrialisering. Det då diktatorstyrda landet satsade på en ambitiös utbyggnad av utbildning och infrastruktur och på uppbyggnad av ett tiotal stora industrikonglomerat efter japansk modell, både privata och i statlig regi. Dessa företag fick ansvar, eller snarare diktat, från regeringen att med så gott som räntefria lån bygga upp textilindustri, varvs-, stål, maskin- och kemiteknisk industri och några år senare bilindustri och elektronisk industri, och att intensivt satsa på export. På 1960-talet nationaliserades de flesta banker och de fortfarande privata reglerades hårt. Regeringen hade alltså full kontroll över kapitalflödena i landet. Priskontroll infördes för att få ner inflationen. Importen var starkt reglerad och någon fri kapitalimport eller kapitalexport tilläts inte. Däremot erhöll Sydkorea ekonomiskt bistånd från USA. Senare på 1980- och 1990-talet, när industrialiseringen kommit igång, kunde Sydkorea öppna sig något, men det dröjde ända till 1997 innan finansmarknaderna helt avreglerades, och då för att landet tvingades av OECD.²⁷

Är globalisering bra för fattiga länder?

Det är inte helt enkelt att veta hur man ska ställa sig till globaliseringen de senaste decennierna. De fattiga länder-

na behöver definitivt en industrialisering för att kunna försörja en växande befolkning och ge alla ett drägligt liv. En internationalisering behövs för att bryta hundra- och tusenåriga gamla normer, kvinnoförtryck och auktoritära förhållningssätt som dominerar i många fattiga länder. Den ökande handeln, integrationen mellan länder, spridandet av tv och internet är viktigt för att förmedla nya värderingar och föda drömmar om ett bättre liv.

Globaliseringen för många bra saker med sig, men också många dåliga. De internationella investeringar som nu sker i fattiga länder för alltför ofta med sig eländiga förhållanden för fattiga människor. Vattendrag och marker förgiftas av kemikalier, fattiga jordbrukare tvingas bort från sina gårdar av internationella gruvföretag, av stora dammbyggen eller av anläggande av jättelika plantager för exportgrödor. Dagens globalisering sker helt på de internationella storföretagens villkor och de rika länderna gör mycket lite för att förhindra företagens framfart. Tvärtom driver de rika länderna genom WTO, IMF, Världsbanken och andra internationella organisationer aggressivt frihandelsfrågor, liksom frågor om patenträttigheter, investeringsrättigheter och privatisering av tjänstesektorer, vilka enbart är till för att ytterligare öppna gränser och bana väg för den rika världens storföretag. Däremot bryr de internationella organisationerna sig mycket lite, eller inte alls, om hur västvärldens företag plundrar fattiga länder, utnyttjar människor och förgiftar miljön.

Ett av de största problemen för fattiga länder är att IMF och Världsbanken de senaste decennierna har tvingat de flesta utvecklingsländer att avreglera sina valuta- och kapitalmarknader. Detta har fört med sig att stora mängder

kapital försvinner ut ur landet. Biståndsorganet Forum Syd beräknar att 1,26–1,44 triljoner US-dollar (cirka 9 000 miljarder kronor) försvann år 2008 från världens utvecklingsländer genom kapitalflykt. Det är tio gånger så mycket som världens samlade bistånd till utvecklingsländerna. Den största delen av dessa pengar placeras av multinationella företag i skatteparadis runtom i världen.²⁸

De flesta av oss tar för givet att vi i den rika delen av världen ständigt pumpar in kapital till utvecklingsländerna genom lån, bistånd, katastrofhjälp och investeringar. I själva verket är det precis tvärtom. De stora kapitalströmarna går åt andra hållet. Den kristna biståndsorganisationen Diakonia visar i en rapport att utvecklingsländerna varje år förser de rika länderna med flera tusen miljarder kronor mer än vad de själva erhåller från västvärlden.²⁹ De största beloppen försvinner genom de internationella företagens kapitalflykt och genom amortering och räntebetalning av lån till västvärlden. Åren 2002–2006 betalade de fattiga länderna årligen 500 miljarder kronor mer i räntor och amorteringar på lån än de själva fick i nya lån.³⁰

Det är inte konstigt att så mycket fattigdom och underutveckling kvarstår när överskottet av det som produceras i utvecklingsländer till stor del hamnar i den rika världen.

Solidaritet med de fattiga

10 000 barn dör varje dag av undernäring och medföljande sjukdomar; nästan 1 miljard människor lever i djup misär och går dagligen hungriga.

Enligt biståndsorganisationen Oxfam skulle det kosta drygt 1 000 miljarder per år att häva den extrema fattigdomen på jorden. Det motsvarar ungefär världens godiskonsumtion eller vården av de rika ländernas överviktiga människor under ett år.

Den rika världen skulle om den ville kunna avskaffa så gott som all svält på jorden inom något år och på kanske tio år kunna hjälpa flertalet av alla fattiga länder till stater med en fungerande välfärdssektor. För detta krävs dock att den rika världen mångfaldigar sitt bistånd. Världens rikaste land USA gav 2011 0,2 procent av BNP i bistånd, Sverige bidrog med 1 procent. Nog skulle man kunna begära att rika länder som Sverige och USA under en kort övergångsperiod skulle kunna ge långt mer för att eliminera fattigdomen i världen. Det borde inte vara orealistiskt att Sverige skulle ge tio gånger så mycket som nu, alltså 10 procent av BNP.

Med massiv hjälp under tio år skulle det gå att bygga upp de fattiga ländernas infrastruktur – bygga vägar, järnvägar, elektrifiera städer och landsbygd, bygga ut vatten- och avloppssystem, bygga sjukhus och vårdcentraler, grundskolor och högskolor, utveckla jordbruket

och starta en inhemsk industri. Mycket av arbetet skulle den inhemska arbetskraften kunna göra medan de rika länderna skulle bistå med tekniken och utbildandet av inhemsk arbetskraft.

Efter dessa tio år skulle de flesta länder sedan klara sig själva med att fortsätta utveckla industrin och välfärdssektorn. Fattigdomen skulle försvinna och som en bieffekt skulle även en stor del av de krig, oroligheter och den terrorism som nu härjar i världen försvinna. De har ofta sin bakgrund i arbetslöshet, fattigdom, hopplöshet och frustration.

Med jämna mellanrum ser vi i tv hungrande, närmast livlösa människor som är för kraftlösa för att orka vifta bort flugorna kring sina ansikten, och barn med utmärglade kroppar som står och kramar en bucklig plåtmugg i förhoppning att få lite ris i den. De flesta av oss är medvetna om den tragik som finns i världen, att tusentals barn dör varje dag av undernäring och att en stor del av jordens befolkning lever i djupaste armod. Ändå tycks få av oss vara beredda att ge av vårt överflöd. Man skyller på att vi inte har råd, visar på enstaka fall där biståndet misslyckats och menar att allt bistånd ändå försvinner på vägen, att korruptionen är för stor. Cyniskt nog är det högerpartier, det privata näringslivet och de rika i samhället som opponerar sig häftigast mot ökat bistånd.

Ett rimligt förslag

Att de rika länderna skulle bistå med 10 procent av sin BNP under en tioårsperiod är förstås utsiktslöst. Hur skulle folk då ha råd att köpa ny slalomutrustning, senaste kläd-

modet, ny Iphone, lite större platt-tv, gå på Lady Gaga-konserter, semestra i Thailand och annat nödvändigt? Skulle allt detta offras bara för att några barn dör i Afrika och Latinamerika!?

Om de rika länderna inte är villiga att ge mer i bistånd till svältande och döende borde man ändå kunna begära att vissa regler ska gälla vid all handel med och vid produktion i utvecklingsländer. Nu tillåts västerländska företag att härja i det närmaste obehindrat i fattiga länder. Internationella storföretag som Walmart, Nike, Adidas, Apple m.fl. söker sig till de länder där lönerna är allra lägst, miljökraven inga och arbetslagstiftning obefintlig. De fattiga länderna spelas ut mot varandra i sina försök att få investeringskapital och exportinkomster, vilket leder till slavliknande förhållanden för dessa länders allra fattigaste befolkning.

Ett rimligt förslag borde vara att inom FN:s regi sätta upp internationella lagar och regler för vad som ska gälla vid all internationell handel med utvecklingsländer. Exempel på dessa regler skulle kunna vara följande:

- Anställda måste vara garanterade en anständig minimilön på förslagsvis 1 dollar i timmen. Arbetsdagen får vara högst 8 timmar med maximalt sex dagars arbetsvecka och två veckors semester.
- Varor som vid produktionen medför allvarlig miljöförstöring genom utsläpp av gifter i luft, mark eller vattendrag får inte exporteras. Alla företag måste följa en internationell arbetsmiljölagstiftning, där skadliga och farliga kemikalier, maskiner och arbetsmoment elimineras.

- FN:s fackorgan ILO, Internationella arbetsorganisationen, tar i cirka 180 konventioner upp frågor om social rättvisa och humana levnadsförhållanden. Dessa konventioner måste strikt följas och till skillnad mot nu kompletteras med hårda straff- och sanktionsmöjligheter.
- Vid all export ska utöver priset för varan ges ett bidrag till utveckling av lokalsamhället, till exempel byggande av skola, daghem, vårdcentral, bostäder med mera. Detta ingår nu som ett kriterium vid Fairtradebaserad produktion.
- Vid olje- och mineralutvinning i utvecklingsländer måste åtminstone 50 procent av vinsten gå till värdlandet.
- Vid all handel med jordbruksprodukter till utvecklingsländer måste hänsyn tas till att inhemska småbönder inte utkonkurreras. Ett rimligt lägstapris ska sättas på vanliga exportgrödor från utvecklingsländer, till exempel kakao, kaffe, te, bananer, nötter osv.
- En organisation av oberoende observatörer/besiktningsmän under FN:s försorg upprättas för att upprätthålla efterlevnaden av dessa regler. Vid brott mot dessa regler ska oberoende domstolar utdöma stränga straff och sanktioner.
- FN:s rekommendation för industriländer om att ge 0,7 procent av BNI (Bruttonationalinkomst, ungefär lika med BNP) i bistånd måste vara tvingande. För MUL-länderna, de 48 minst utvecklade länderna, beviljas en fullständig skuldavskrivning. Nu går en stor del av deras exportinkomster till amortering och räntor på lån tagna på 1970-talet.

Det är mycket möjligt att det finns fler faktorer som borde finnas med i ett internationellt regelverk, men det här borde vara en bra början. Det skulle förhindra den plundring som nu sker av fattiga länders naturresurser och förhindra att fattiga människor alltför hänsynslöst utnyttjas för produktion av billiga konsumtionsvaror till oss i den rika världen. Det skulle ge fattiga länder råd att satsa på skola, sjukvård, rent vatten, bostäder och en möjlighet att få igång en egen industrialisering. Kraven ovan är inga omöjliga krav, de skulle inte innebära några enorma extrakostnader för industrialiserade länder, men skulle innebära en avgörande skillnad för utvecklingsländerna och deras möjlighet att ta sig ur fattigdom och underutveckling.

Avslutning

Vi lever i ett välfärdssamhälle där få behöver bekymra sig om mat för dagen eller kläder på kroppen. Vi kan åka på semesterresor till solen och värmen och i affärer inhandla mobiler, datorer, digitalkameror, bordsdammsugare, elektriska häcksaxar och mycket annat. Men det är tveksamt om detta överflöd gör oss lyckligare, om det gör oss tryggare och mer harmoniska – och just detta borde väl ändå vara ledstjärnan för vad ett samhälle ska eftersträva.

Det är hög tid att inse att det är andra saker än pengar och konsumtionsvaror som är avgörande för vårt välbefinnande och därför måste prioriteras. Nog måste det vara viktigare att alla har ett arbete, att vi känner gemenskap med dem vi bor och arbetar med, att det finns en känsla av tillit och omtanke i samhället, att barn och ungdomar känner trygghet och optimism inför framtiden, att vi tillsammans med andra hjälps åt att skapa ett harmoniskt samhälle och en värld utan fattigdom och svält?

Det är dessa faktorer som vi måste inrikta samhällets utveckling på. Vi måste förstå att denna jakt efter ständigt ökad tillväxt och mer i lönekuvertet är en återvändsgränd. Det var förstaeligt för hundra år sedan om man prioriterade den materiella tillväxten, då stora delar av Sveriges befolkning var fattig. Men nu är det inte så, och mer av konsumtionsvaror ökar knappast vårt välbefinnande. Tvärtom bidrar den ökande takten i produktionen och

den ökande konkurrensen mellan företag till ett allt tuffare och otryggare samhälle, med ständiga omorganisationer, fabriker som läggs ned, anställda som varslas och blir arbetslösa. Hjulen snurrar allt snabbare och stressen på arbetsplatserna ökar, liksom stressen i vardagslivet för att få ihop livspusslet. Och detta helt i onödan. Vi har det redan materiellt så bra att vi inte skulle behöva jaga livet ur oss. Vi borde kunna ta det lite lugnt och ta vara på och njuta av livet.

Ett annat ekonomiskt system

De senaste decennierna har världen dominerats av en avreglerad marknadsekonomi där finans- och storföretag till stor del styr utvecklingen. Dessförinnan, tiden efter andra världskriget, fördes en politik där staten till stor del hade kontroll över företag och banker och styrde investeringarna efter samhällets behov. Då skapades ett välfärdssamhälle med utbyggd skola, sjukvård, bostäder, infrastruktur och utvidgade socialförsäkringar. Det gamla Fattigsverige byggdes bort. Sverige blev på 1950- och 1960-talet ett alltmer jämlikt samhälle där så gott som alla hade arbete, där den höga tillväxten förde med sig en ökad välfärd och även kvinnor fick möjlighet att komma ut i arbetslivet. Fortfarande var det ett kapitalistiskt samhälle, men det var kraftigt reglerat och regering och riksdag kunde till stor del bestämma var landets tillgångar skulle investeras och genom det styra samhällets utveckling.

På 1980-talet ändrades detta. Internationella storföretag och banker hade vuxit sig starka och fick allt större makt. Med början i Thatchers Storbritannien och

Reagans USA avreglerades ekonomin snabbt. Kapital fick nu obehindrat föras mellan länder, banker fick själva bestämma över räntor och utlåning, och en finansmarknad med investeringsbanker, fondbolag, aktiefonder, hedgefonder, riskkapitalbolag och en mängd finansinstrument växte fram.

Det är denna värld vi nu lever i, en kasinoekonomi där finansiella och kommersiella intressen styr över allt större delar av vårt samhälle. Det enda av betydelse för de finansmän och direktörer som styr dessa intressen är att de själva och deras företag ska gå med största möjliga vinst. Hur människorna och samhället påverkas fäster de inte någon större vikt vid.

1950- och 1960-talet var en hoppfull tid både i Sverige och i världen i stort, tillväxten var hög och de flesta hade arbete. Under dessa år var världen så gott som befriad från bank- och finanskriser. Efter avregleringen på 1980-talet har bank- och fastighetskriserna avlöst varandra över hela världen, arbetslösheten har ökat drastiskt, klyftan mellan rika och fattiga har ökat markant och frustrationen och uppgivenheten är stor i många länder.

Det borde stå klart för alla att något måste göras åt det rådande ekonomiska systemet. Om vi inte vill ta till så drastiska förändringar som jag föreslagit i denna bok – att införa ett altruistiskt samhälle med samarbete istället för konkurrens, och med demokratiska företag utan vinst som ledstjärna – borde vi åtminstone kunna gå tillbaka till den ekonomiska politik vi hade på 1950- och 1960-talet. Då var det inte storföretagen och finansintressen som ensidigt styrde utvecklingen och kontrollerade kapitalflödena, utan regering och riksdag, våra demokratiskt valda

ombud, hade makt att sätta gränser för spekulationen och egenintresset.

Vår jord behöver hjälp

Utsläppen av växthusgaser ökar ständigt och hotar att höja jordens temperatur med förödande inverkan på allt mänskligt liv. Utrotningen av växt- och djurarter har inte varit så stor sedan dinosaurierna utrotades för 65 miljoner år sedan, haven försuras och utfiskas, regnskogar skövlas, åkermark görs obrukbar och atmosfären fylls med växthusgaser.

Det gemensamma för dessa allvarliga missförhållanden är att det är människans allt större påverkan på jorden som är orsaken, och framför allt den ständigt ökande produktionen av konsumtionsvaror. Vi har nu kommit till en punkt då vår jord inte längre klarar av detta ohejdade konsumerande.

De rika 20 procenten av jordens befolkning använder nu 80 procent av jordens resurser. Om de fattiga i världen ska få äta sig mätta, gå i skola, ha tillgång till sjukvård och kunna köpa ett kylskåp, en tvättmaskin och andra hjälpmedel som är självklara i västvärlden måste vi i väst kraftigt skära ned på vår materiella konsumtion. Vi måste acceptera att vi har haft vår skördetid och inte skrika som bortskämda barn om vi inte längre kan få allt vi pekar på. Det är djupt omoraliskt att vi i väst lägger ned miljarder på godis, läsk, smink, frossar i köträtter och massproducerar allehanda leksaker för barn och vuxna medan miljoner människor dör av undernäring och sjukdomar som enkelt skulle gå att bota.

Men även om vi i västvärlden kraftigt skär ned på vår konsumtion är inte detta liktydigt med att utvecklingen bromsar upp, att vi går bakåt, att vår civilisation förfaller. Vi ska givetvis fortsätta att utbilda studenter på högskolor och universitet, och vi ska utöka satsningar på forskning inom kemi, bioteknik, fysik, matematik liksom i humaniora och samhällsdiscipliner. Vi ska lägga stora resurser på att få fram mediciner som kan bota cancer, diabetes och malaria, och utveckla tekniker som får döva att höra och blinda att se, ta fram proteser som fungerar lika bra som riktiga armar och ben, utveckla robotar som tar hand om enahanda arbeten, övergå till förnybar energi och ett ekologiskt jordbruk med mera.

Är det genomförbart?

Jag tror att många som läst denna bok tycker att förändringarna som föreslagits är välbehövliga och säkert skulle leda till ett mer harmoniskt samhälle, men samtidigt säger: Det är en vacker utopi, men det kommer aldrig att kunna genomföras, hur fantastiskt det än skulle vara! Det finns för många hinder, globaliseringen har gått för långt och storföretagen och finanskapitalet är för starka.

Det är mycket möjligt att det framöver visar sig att de hade rätt, men om man inte gör ett försök att förändra världen så händer absolut ingenting. Och att redan innan man försökt bestämma att det inte går, det är mycket oklokt.

För bara femtio år sedan var stora delar av USA ett apartheidssamhälle där färgade inte fick gå i samma skolor, åka med samma bussar eller äta på samma restauranger som vita invånare. 2008 valdes en svart till USA:s president.

Så sent som 1960 var de flesta svenska kvinnor inställda på ett liv som hemmafru. Bara tio år senare var det självklart för unga kvinnor att planera för ett yrkesliv.

Stora omvälvningar kan ske snabbt, och med den kritik som i dagens samhälle finns mot den ökande ojämlikheten, mot giriga direktörer, ungas arbetslöshet, det enorma resursslöseriet och mot klimathotet är det inte omöjligt att något radikalt snabbt kan hända. Det finns trots allt så många sympatiska, vettiga och osjälviska människor. Om bara deras tankar och åsikter kunde bli dominerande är det inte omöjligt att stora förändringar kan ske och att vi kan vara på väg mot det samhälle vi alla innerst inne drömmer om.

Noter

- 1 Riksgälden, www.riksdagen.se
- 2 Dagens Nyheter 2012-07-24
- 3 LO, rapporten "Makteliten kommer tillbaka", 2012
- 4 SCB, statistik över disponibel inkomst, Svenska Dagbladet 2011-12-19, "Växande gap mellan fattiga och rika"
- 5 Folkpartiet, rapporten "Utanförskapets karta 2005"
- 6 Lars Ahnland, "Kasinoekonomins fall", 2009
- 7 Lars Ahnland 2009
- 8 Stefan de Vylder, *Världens springnota*, 2009
- 9 Stefan de Vylder 2009
- 10 SCB, BNP fasta priser
- 11 Kenneth Hermele, *Det globala kasinot*, 2001
- 12 Ekonomifakta, www.ekonomifakta.se, "Bolagsskatt internationellt"
- 13 Dagens Nyheter 2011-06-26, "Aktierna har gett plus på längre sikt"
- 14 Svenska Dagbladet 2011-12-17, "Aktiefesten har kommit av sig"

- 15 Gunnar Sundqvist, *Uthållig utveckling – mänsklighetens framtid*, 2010
- 16 Dagens Nyheter 2012-06-10, Karin Bojs, ”Här är ännu en chans att rädda världen”
- 17 Larsson, Bratt, Sandahl, *Hållbar utveckling och ekonomi inom planetens gränser*, 2011
- 18 Sternrapporten, skriven av Nicholas Stern 2006
- 19 Carbon Dioxid Information Analysis Center, CDIAC USA:s energidepartement
- 20 Gunnar Sundqvist 2010
- 21 Naturvårdsverket, Nationell utsläppsstatistik 2011
- 22 Dagens Nyheter 2011-09-14, ”Sveriges klimatutsläpp är större än regeringen säger”
- 23 Wikipedia, svensk version, rubrik: Jofa
- 24 Kent Werne, *Amerikansk höst – reportage från ojämlikhetens land*, 2012
- 25 TV2 Aktuellt 2012-11-14
- 26 Jordbruksverket, Rapport 2012:32
- 27 Stephan Haggard, *Pathways From The Periphery*, 1990
- 28 www.forumsyd.org, ”Kapitalflykt och skatteparadis”
- 29 Diakonia, ”Kapitalflykt”, 2009
- 30 Diakonia 2009